

KISEBBSÉG- KUTATÁS

MINORITY STUDIES

24. évfolyam, 2015. évi 1. szám

Alapító és főszerkesztő: Cholnoky Győző

Szerkesztők:

Kántor Zoltán, Ferenc Viktória, Halász Iván

Szerkesztőbizottság:

*Pomogáts Béla (elnök),
Kántor Zoltán, Miskolczi Ambrus,
Szarka László, Szász Zoltán, Tóth Ágnes,
Doncsev Toso, Péntek János, Kocsis Károly,
Tóth Pál Péter, Halász Iván.*

Kiadja a Lucidus Kiadó
1192 Budapest, Gomb utca 7. Telefon: (+36-1) 282-2250.

Szerkesztőségi titkár: *Vágó Pálné*

Tipográfia: *Drobek Ödön*

Nyomdai előkészítés: Scriptor Kft.

1134 Budapest, Angyalföldi út 30-32. Tel.: (+36-1) 349-5494

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Hess András tér 5. fsz. 82-83.

Tel./fax: (+36-1) 225-2866.

Internet: www.lucidus.hu,

www.hhrf.org/kisebbssegkutatas,

<http://bgazrt.hu/npki/kiadvanyok/kisebbssegkutatas/1/>

A lap megjelenik negyedévenként.

Éves előfizetési ár: 4800 Ft (áfá-val),

külföldön 24 euró (+postaköltség: 12 € tengerentúlra, 8 € Európába).

Lapszámonkénti ár: 1200 Ft.

Előfizethető a kiadónál

a Monor és Vidéke Takarékszövetkezet 65100118-10025640 számláján.

Nyomás és kötés: Oliton Kft., 1104 Budapest, Kada utca 149.

Felelős vezető: *Balogh Antal*.

HU ISSN 1215–2684

TARTALOM

TANULMÁNYOK

KISEBBSÉGI ÉRDEKKÉPVISELET ÉS VÁLASZTÁSOK

- ILLYÉS Gergely: Államfőválasztás Romániában – Klaus Johannis és az „új szavazók” 7
- RÁKÓCZI Krisztián: Két választás Szlovákiában: a megyei és a helyhatósági választások eredményei 26
- DARCSI Karolina: A 2014-es ukrajnai választások és a kárpátaljai magyarság 45

DEVOLÚCIÓ

- IVÁN Dániel: Devolúció és önkormányzatiság..... 60

DISKURZUS ÉS KONCEPTUALIZÁCIÓ

- PUTZ Orsolya: A fogalmi metonímiák szerepe a trianoni békekötés konceptualizációjában 88

KISEBBSÉGI IRODALOM ÉS MÚZEUMELMÉLET

- NOVÁK Anikó: Belesni ómama almáriumának fiókjaiba. Múzeumelméleti közelítés Tolnai Ottó művészetéhez 115

SZEMLE

NEMZETI TUDAT, NEMZETI ÉS ETNIKAI FOLYAMATOK

- Dembinska, M. et al: Kisebbségpolitika és a territorialitás elve Európában (Morvai Tünde) 134
- Ganczer M.: Állampolgárság és államatúdlás (Sullivan Ferenc) 138
- Levitt, P. – Nyíri, P.: Könyvek, testek és bronzszobrok: a világpolgárrá válás színterei (Pethő-Szirmai Judit) 140
- Gyurgyík L.: A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai 1989-től 2011-ig (Harrach Gábor) 144
- Stöcker, L. F.: Nejlontharisnya és szamizdat. A Helsinki–Tallinn között közlekedő „Fehér Hajó” története és gazdasági és politikai mellékhatásai (Pethő-Szirmai Judit) 147
- Moric, A.: A szív mélyén őrzött haza: kočevjei németek szétszórásában (Gyetzvai Mária) 150

KISEBBSÉGEK NYELVHASZNÁLATA

Nyomárkay I.: Szláv szomszédainkról népszerűen (Zoltán András) 155

KISEBBSÉGEK KULTÚRÁJA

Moring, T.: A médiapiacok és a kisebbségi nyelvek a digitális korban
(Páll Renáta)..... 162

KISEBBSÉGI POLITIKA

Palermo, F. – Woelk, J.: Elismerés nélkül nincs képviselő: A (nemzeti) kisebbségek
politikai részvételi jogai (Balázs Ágnes) 166

NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEK TÖRTÉNETE

Mędrzecki, W.: A második lengyel köztársaság társadalma újragondolva:
Nemzetiségi kérdések (Pethő-Szirmai Judit) 170

Rossfeld, R. et al: Svájc az első világháború korában. Új történelmi perspektívák
a svájci történetírásban (Gyarmati Enikő) 174

RESUME 180

CONTENTS**STUDIES****MINORITY REPRESENTATION AND ELECTIONS**

Gergely ILLYÉS: Presidential Elections in Romania: Klaus Johannis and the
„New Voters” 7

Krisztián RÁKÓCZI: An Assessment of the County and Local Government
Elections in Slovakia 26

Karolina DARCSI: Ukrainian Elections in 2014 and the Transcarpathian
Hungarians 45

DEVOLUTION

Dániel IVÁN: Devolution and Self-government 60

DISCOURSE AND CONCEPTUALISATION

Orsolya PUTZ: The Role of Conceptual Transformation in the Conceptualization
of the Peace Treaty of Trianon 88

MINORITY LITERATURE AND MUSEUM THEORY

Anikó NOVÁK: Peeking into the Drawers of Granny’s Cupboard.
Museum Theoretical Approximation to Ottó Tolnai’s Artwork..... 115

REVIEW**NATIONAL AWARENESS, NATIONAL AND ETHNIC PROCESSES**

Dembinska, M. et al: Minority Politics and the Territoriality Principle in Europe
(Tünde Morvai) 134

Ganczer, M.: Citizenship and Succession of States (Ferenc Sullivan) 138

Levitt, P. – Nyíri, P.: Books, Bodies and Bronzes: Comparing Sites of Global
Citizenship Creation (Judit Pethő-Szirmai) 140

Gyurgyík, L.: The Demographic Trends of Ethnic Hungarians in Slovakia from
1989 to 2011 (Gábor Harrach) 144

Stöcker, L. F.: Nylon Stockings and Samizdat. The “White Ship” between
Helsinki and Tallinn in the Light of Its Unintended Economic and Political
Consequences (Judit Pethő-Szirmai) 147

Moric, A.: A Homeland Cherished Deep in Their Heart: the Ethnic German of
Kočevje in Dispersion (Mária Gyetvai) 150

LANGUAGE USE OF MINORITIES

- Nyomárkay, I.: About Our Slavic Neighbours in a Popular Style
(András Zoltán) 155

MINORITY CULTURE

- Moring, T.: Media Markets and Minority Languages in the Digital Age
(Renáta Páll)..... 162

MINORITY POLICY

- Palermo, F. – Woelk, J.: No Representation without Recognition: the Right to
Political Participation of (National) Minorities (Ágnes Balázs)..... 166

HISTORY OF NATIONAL AND ETHNIC MINORITIES

- Mędrzecki, W.: The Society of the Second Republic of Poland Revisited:
the Nationality Issues (Judit Pethő-Szirmai) 170
- Rosfeld, R. et al: Switzerland in the Age of World War I. New Historical
Perspectives in Swiss Historiography (Enikő Gyarmati) 174

- RESUME** 180

KISEBBSÉGI ÉRDEKKÉPVISELET ÉS VÁLASZTÁSOK

Illyés Gergely

Államfőválasztás Romániában – Klaus Johannis és az „új szavazók”

Előzmények

Romániában hagyományosan az ötévente sorra kerülő elnökválasztások számítanak a legjelentősebb és legtöbb érzelmet kiváltó választási megmérettetésnek. Ez furcsának tűnhet olyan körülmények között, hogy nem egy elnöki köztársaságról beszélünk, sőt, a közvetlenül megválasztott államfő közhatalmi jogosítványai még a félelnöki rendszer jellemezte francia kollégájánál is gyengébbek. A román politika ugyanakkor rendkívül perszonalizált, az államszocialista rendszer megdöntését követő időszakban a társadalom bizalmát ideig-óráig elnyerő vezetők váltották egymást az állam élén, ezért a polgárok úgy tekintenek az elnökre, mint aki az egész rendszer irányát megváltoztathatja és végre valódi reformokat vihet végbe az Európai Unió egyik legszegényebb tagállamában. Bár az elnöknek a belpolitikában meglehetősen korlátozottak a jogkörei, a voksolást megelőző kampányokban teljes kormányprogrammal készülnek a jelöltek a megmérettetésre annak ellenére, hogy az elnöki mandátum ötévesre növelésével még az a 2004-ig szokásos helyzet is megszűnt, hogy a győztes mindig a saját pártjából nevezte ki a miniszterelnököt. Mivel az országban a következő parlamenti választások csak 2016 végén esedékesek, ezért új kormány kinevezésére abban az esetben kerülhetett volna sor, ha a 2014-es elnökválasztásokon a jelenlegi kormányfő,

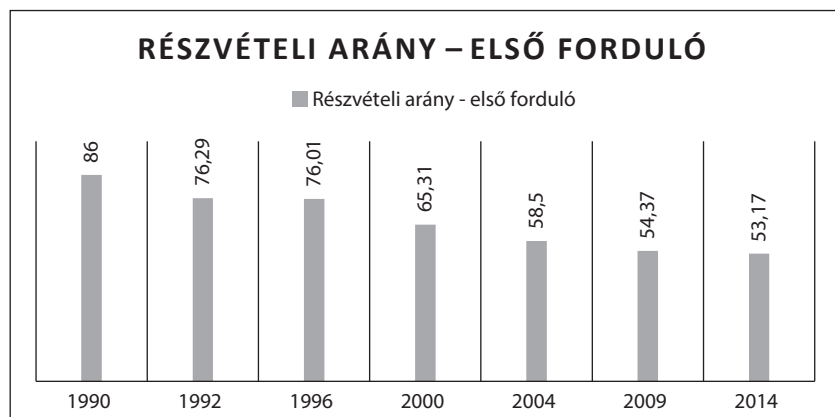
Victor Ponta győz. A választást megelőző közvélemény-kutatási adatok ezt a végeredményt valószínűsítették, így gyakorlatilag a teljes politikai elit miniszterelnök-cserére készült 2014 végén.

A rendszerváltás óta hetedik alkalommal került sor elnökválasztásra: 1990-ben és 1992-ben Ion Iliescu nyerte el a legmagasabb állami tisztséget, majd 1996-ban az addigi ellenzék jelöltje, Emil Constantinescu győzött. A jobboldali pártok kudarcos kormányzása után 2000-ben visszatért Ion Iliescu, majd a 2003-ban módosított alaptörvény rendelkezéseinek megfelelően immár ötéves mandátumra Traian Băsescu választották meg 2004-ben, végül 2009-ben szoros csatában újra a jobboldali Băsescu nyert mandátumot.

Első forduló¹ – magabiztos Ponta siker

Romániában november 2-án rendezték meg az államfőválasztás első fordulóját, amelynek során egyik jelölt sem szerzte meg a választási névjegyzékben szereplő állampolgárok szavazatainak abszolút többségét, így november 16-án második fordulóra került sor.

A romániai elnökválasztások történetében a részvétel a következőképpen alakult az első fordulóban:

¹ Az adatok minden esetben a Központi Választási Iroda (BEC) adatbázisából származnak.

Az első fordulóban a 18 284 066 választási listán szereplő állampolgárból 9 723 232-en éltek szavazati jogukkal, ez 53,17 százalékos részvételnek felel meg. A szavazók közül 8 520 932-en (87,63%) az állandó lakhelyükön, 1 126 284-en (11,58%) egy másik településen, pótlistán adták le szavazatukat, 76 016-an (0,78%) pedig mozgóurna segítségével voksoltak. Az érvényes szavazatok száma 9 485 340 (97,55%), érvénytelenek 237 761 (2,44%) szavazatot nyilvánítottak.

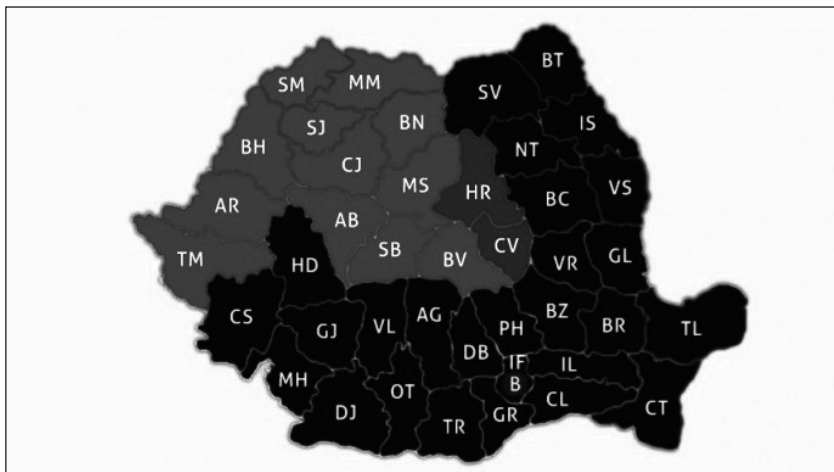
Románia elnöki tisztségéért az első fordulóban 14 jelölt versengett, az általuk elért szavazatszám és arány az alábbi táblázatban követhető:

Jelölt	Szavazatszám	Szavazatarány
Victor Ponta	3 836 093	40,44%
Klaus Johannis	2 881 406	30,37%
Călin Popescu Țăriceanu	508 572	5,36%
Elena Udrea	493 376	5,20%
Monica Macovei	421 648	4,44%
Dan Diaconescu	382 526	4,03%
Corneliu Vadim Tudor	349 416	3,68%
Kelemen Hunor	329 727	3,47%
Teodor Meleșcanu	104 131	1,09%
Szilágyi Zsolt	53 146	0,56%
Gheorghe Funar	45 405	0,47%
William Brînza	43 194	0,45%
Constantin Rotaru	28 805	0,30%
Mirel Amariței	7 895	0,08%

Az eredmények értelmében a kormányzó Szociáldemokrata Párt (PSD) elnöke, Victor Ponta miniszterelnök és Klaus Johannis, Nagyszében szász származású polgármestere jutott a november 16-i második fordulóba.

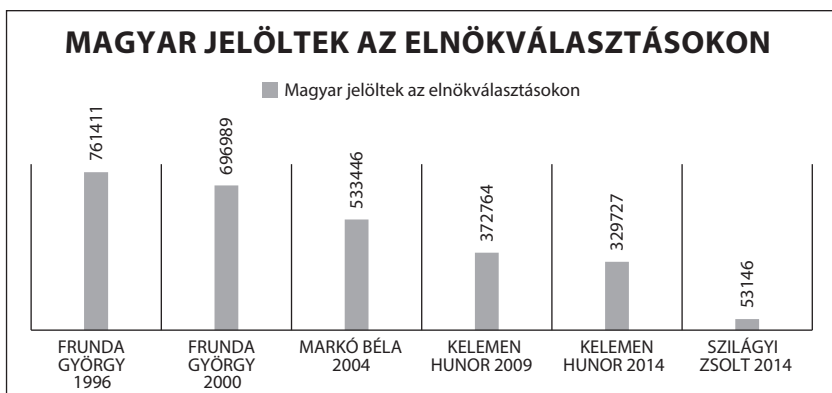
Az alábbi térképen² jól látható a szavazatok megoszlása: az egyes megyéket az azokban legtöbb szavazatot kapott jelölt színére festve egyértelműen kirajzolódik, hogy a két magyar többségű megye kivételével – amelyekben Kelemen Hunor kapta a legtöbb voksot – Erdélyben és a Bánságban (Hunyad és Krassó-Szörény megye kivételével) Klaus Johannis (világos szín), az ország többi részén pedig Victor Ponta (sötét szín) győzött.

² Forrás: romaniatv.net

A romániai elnökválasztásokon magyar jelöltet először 1996-ban állított az RMDSZ, ezt követően az összes államfőválasztáson volt jelöltje a magyarságnak, 2014-ben mindjárt kettő is, hiszen az RMDSZ mellett az Erdélyi Magyar Néppárt (EMNP) is jelöltet állított Szilágyi Zsolt személyében. Ezt az EMNP azzal magyarázta, hogy szükség van egy másik hangra is a kampányban Kelemen Hunor mellett, ugyanakkor a párt úgy érezhette, hogy a 2012-es év választási kudarcai után szüksége van a megmérettetéssel járó nyilvánosságra és médiafigyelemre.

Az alábbi ábrán követhető az eddigi magyar jelöltek eredménye az elnökválasztásokon:

A magyar eredmények kapcsán elmondható, hogy Kelemen Hunor fölényesen győzött a Szilágyi Zsolttal való összehasonlításban, a magyar jelöltekre leadott voksok 86,11 százalékát szerezte meg, míg Szilágyi Zsolt a szavazatok 13,88 százalékát. Ugyanakkor az öt évvel ezelőtti államfőválasztás eredményeivel összehasonlítva látszik, hogy a magyar jelöltek 10 109 szavazattal többet szereztek, mint 2009-ben, az RMDSZ jelöltjének mostani teljesítménye azonban 43 037 szavazattal maradt el az akkori eredménytől.

Az erdélyi megyék részvételi aránya ezúttal is elmaradt az országos átlagtól. Szociológusok becslése szerint a magyar részvétel még ehhez képest is alacsonyabb volt: ez 8,5 százalékkal alacsonyabb mozgósítottságot jelent a magyarok körében a többségiekhez viszonyítva. Az ok kettős: egyrészt a magyarok érezték, hogy ennek a választásnak számukra kisebb a tétje, nem volt közvetlen mozgósító ereje a voksolásnak, másrészt – főként Székelyföldön kívül – sok magyar nemzetiségű választópolgár adta már az első körben szavazatát az egyik esélyes jelöltre, többségük vélhetően Klaus Johannisra. Becslések szerint az esélyes, azaz nem magyar jelöltekre szavazó magyar választók aránya akár a 25 százalékot is elérhette ezen a választáson.

Érdekes megvizsgálni az erdélyi megyék tekintetében, hogy a két magyar jelölt által kapott szavazatok hogyan viszonyulnak az előző, 2009-es elnökválasztáson az egyedüli magyar jelölt, Kelemen Hunor által szerzett szavazatokhoz.

Megye	Szavazatszám/arány 2009	Szavazatszám/arány 2014
Arad	8 810–4,37%	8 482–4,43%
Bihar	39 068–14,83%	36 802–14,45%
Beszterce-Naszód	5 287–3,72%	4 478–3,33%
Brassó	12 072–4,33%	11 115–4,02%
Fehér	4 733–2,66%	4 568–2,66%
Harghita	83 199–71,23%	86 077–73,86%
Hunyad	4 746–2,12%	4 457–2,11%
Kolozs	28 738–9,16%	28 596–8,72%
Kovácszna	40 386–52,79%	46 392–60,31%
Krassó-Szörény	744–0,52%	1 121–0,84%

Megye	Szavazatszám/arány 2009	Szavazatszám/arány 2014
Maros	63 692–27%	57 407–25,51%
Máramaros	8 152– 4,06%	7 562–4,15%
Szatmár	33 346–24,21%	27 518–20,93%
Szilágy	19 871–18,01%	18 637–18,11%
Szeben	2 763–1,40%	2 743–1,25%
Temes	6 571–2,17%	6 436–2,06%
Összesen*	372 764–3,83%	4,03%

* Az összesített számokban az Erdélyen kívüli megyék eredményei is benne vannak.

Látható, hogy míg egyes megyékben a két magyar jelölt több szavazatot kapott, mint Kelemen Hunor 2009-ben, más esetekben éppen fordított a helyzet: ketten együtt sem tudták elérni a 2009-es számokat. Inkább ez utóbbi a jellemző, a legérzékenyebb veszteségek pedig Bihar, Szatmár és Maros megyékben figyelhetők meg. Ebben a három megyében abszolút számban és arányában is jelentősen kevesebben szavaztak a magyar jelöltekre, mint öt évvel ezelőtt. Kolozs megye nagyjából ugyanazt a szavazatszámot tudta hozni, mint 2009-ben, ám ez most a jelentősen megugrott megyei részvételi arány miatt százalékosan kisebb. Végül vannak azok a megyék, amelyekben több szavazatot kaptak a magyar jelöltek 2014-ben, mint Kelemen Hunor 2009-ben: ha a csekély számú szavazat miatt nem számolunk Krassó-Szörény megyével, akkor csupán a két magyar többségű megye tartozik ide. Hargita és Kovászna megyékben összesen 8884-gyel több szavazatot kaptak a magyar jelöltek, mint öt éve, főként Kovászna megyében látványos a növekedés, ami százalékos arányban 7,5 százalékot tesz ki.

Ha a két jelölt eredményét külön nézzük meg, akkor kiderül, hogy Hargita megyében Kelemen Hunor majdnem 10 ezer szavazattal kevesebbet kapott, mint az előző választáson, míg Kovászna megyében a csökkenés sokkal kisebb, 1,6 ezres mértékű. Szilágyi Zsolt a két megyében több mint 20 ezer voksot gyűjtött be, ez az összes rá adott voks 38,2 százaléka. Kelemen Hunor esetében ugyanez a mutató csupán 34 százalék.

Amennyiben a magyarok népszámláláson mért arányához mérjük a 2014-ben indult két magyar jelölt által kapott voksokat, akkor a következő figyelhető meg.

Megye	Népszámlálás – 2011	Szavazatszám/arány 2014
Arad	9,06%	8482–4,43%
Bihar	25,18%	36 802–14,45%
Beszterce-Naszód	5,32%	4478–3,33%
Brassó	7,77%	11 115– 4,02%
Fehér	4,85%	4568–2,66%
Hargita	84,80%	86 077–73,86%
Hunyad	4,09%	4457–2,11%
Kolozs	15,69%	28 596–8,72%
Kovácsna	73,59%	46 392–60,31%
Krassó-Szörény	1,19%	1121–0,84%
Maros	37,82%	57 407–25,51%
Máramaros	7,54%	7562–4,15%
Szatmár	34,50%	27 518–20,93%
Szilágy	23,25%	18 637–18,11%
Szeben	2,90%	2743–1,25%
Temes	5,43%	6436– 2,06%
Összesen*	6,50%	4,03%

* Az összesített számokban az Erdélyen kívüli megyék eredményei is benne vannak.

A táblázat adataiból jól látszik: általánosan érvényes az a megállapítás, hogy a magyar jelöltekre leadott voksok jelentősen elmaradnak a magyarok arányától. Ez két jelenséggel magyarázható, az egyik a magyar nemzetiségű szavazók részvételi arányának elmaradása a román és más nemzetiségű szavazókhoz viszonyítva. A másik jelenség pedig az átszavazás, azaz biztosra vehető, hogy az alacsonyabb mozgósítottság mellett a nem magyar nemzetiségű jelöltekre – elsősorban Klaus Johannisra – leadott voksok is hozzájárultak ehhez. Ugyanakkor fontos leszögezni, hogy a nem magyar, végső győzelemre esélyes jelöltre történő átszavazás nem Johannis megjelenésével vette kezdetét, az már az előző választásokon is megfigyelhető volt.

A második forduló előtt Johannis célja egyértelmű volt: egy Ponta- és PSD-ellenes platform mögé minél nagyobb csalódott és változásban reménykedő választói tömeget szeretett volna állítani, anélkül, hogy

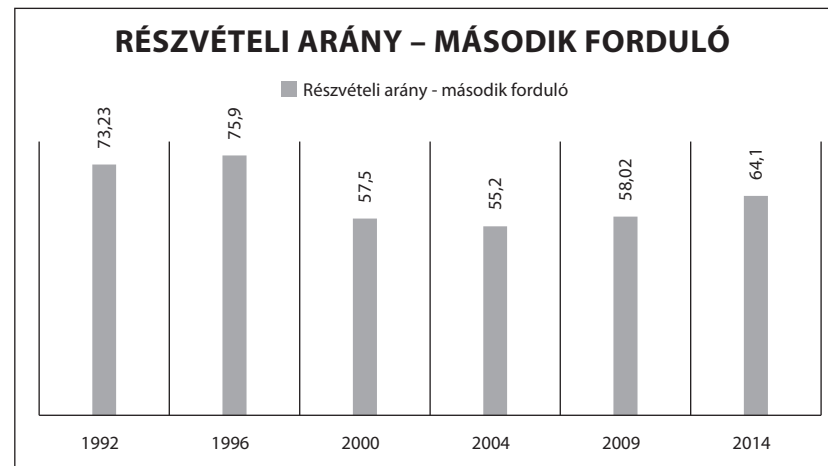
Elena Udreával, Traian Băsescuval vagy bármelyik, az utóbbi években „elhasználódott” politikussal nyilvánosan egyezkedne. A kulcs tehát nála saját támogatóinak mozgósítása mellett új, az első fordulóban otthon maradó választók bevonása volt, enélkül rendkívül kevés esélye mutatkozott Victor Pontával szemben, aki hagyományos szavazóin kívül számíthatott Vadim Tudor, Meleşcanu, valamint Diaconescu és Tăriceanu voksainak nagy részére is.

Az RMDSZ választói belátására bízta, hogy kire adják szavazatukat a második fordulóban, míg az EMNP és a Magyar Polgári Párt (MPP) Klaus Johannis megválasztását támogatta. A két forduló között sokan azt várták, hogy az RMDSZ nyíltan kiáll Victor Ponta mellett, mivel a kampány során voltak arra utaló jelek – pl. Ponta nyergestetői látogatása Kelemen Hunorral –, hogy a Szövetség megpróbálja felmutatni támogatását a győzelemre sokkal esélyesebb miniszterelnök oldalán. Ez a támogatás azonban főként jelképes lehetett volna, hiszen az erdélyi magyar választók sokkal nagyobb arányban szimpatizáltak az erdélyi Johannis-szal, mint a magyarokkal számos ügy mentén konfliktusba kerülő miniszterelnökkel és pártjával. Végül az RMDSZ-ben az a döntés született, hogy a Corneliu Vadim Tudorral kötött megállapodás miatt nem támogatják Pontát sem, ám ennek ellenére egyes területi szervezetekben történtek olyan mozgósító akciók, amelyek a miniszterelnökre való szavazásra buzdították a választókat.

Második forduló – Pontát elsöpörték az „új szavazók”

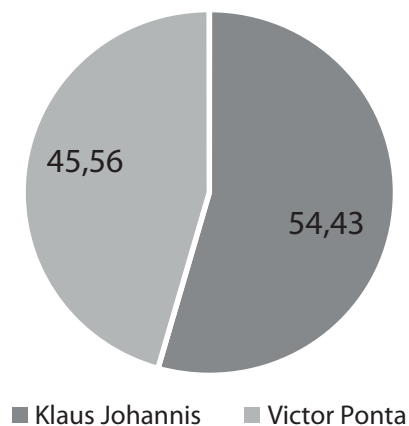
A november 16-i második fordulóban jelentősen és döntő módon megnőtt a részvételi arány: a választói névjegyzékben szereplő 18 280 994 választópolgárból 11 719 845 adta le szavazatát, ez pedig 64,10 százalékos részvételi aránynak felel meg, azaz mintegy 11 százalékpontos, 2 milliós növekedésnek lehettünk tanúi.

Az elnökválasztások történetében ez a részvételi arány korántsem számít a legmagasabbnak, bár 1996 óta nem volt példa 60 százaléknál nagyobb részvételre:

Az elnökválasztás végeredménye azt mutatta, hogy az érvényesen szavazók közül 6 288 769 választópolgár (54,43%) szavazott Klaus Johannisra, 5 264 383 (45,56%) pedig Victor Pontára, így a jelenlegi miniszterelnök nagyarányú vereséget szenvedett ellenfelétől.³

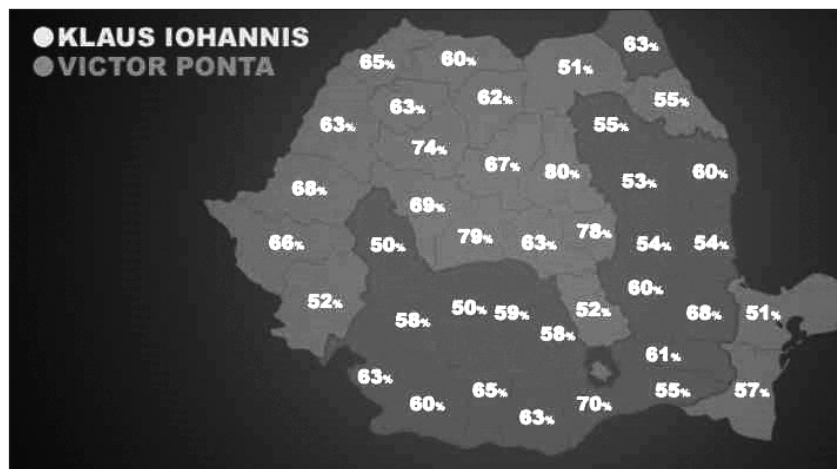
Eredmények – második forduló

³ Kozvita az elnökválasztás tanulságairól a Transindex szervezésében: <http://kozvita.transindex.ro/?kozvita=421&new=1>

Az első fordulóban a külföldi szavazókerületekben tapasztalt szavazási rendellenességek a két forduló között jelentős tiltakozási hullámot váltottak ki Romániában, ez pedig igencsak megnövelte a szavazási kedvet. A külföldön élő románokkal való szolidarizálás a Ponta-kormány-nal szembeni tiltakozás jelképévé vált. A más választásokon részt nem vevő, a politikában jellemzően csalódott réteg ezúttal nagy számban járult az urnákhoz és egyfajta rendszerellenes, protesztzavazatot adott le arra a jelöltre, aki az országos politikába kisebbségi politikusként és városvezetőként kívülről érkezett és látványosan távol tartotta magát az elmúlt években levitézlett jobboldali vezetőktől: azaz Klaus Johannisra.

Az alábbi térképen⁴ a második forduló két jelöltjének megyékre lebontott eredményei követhetők:

Látható, hogy ezúttal Klaus Johannis nemcsak az erdélyi megyékben tudta legyőzni Victor Pontát, hanem olyan nagyobb városokban is első helyen tudott végezni, ahol a megyében egyébként riválisa kapott több szavazatot. A részvételi arány megyei eloszlása is különbözött az első forduló vonatkozó adataitól: az erdélyi megyék egy része a legnagyobb részvételi aránnyal büszkélkedő megyék között helyezkedett el, míg Moldvában nem volt akkora növekedés az első fordulóhoz képest.

⁴ Forrás: foter.ro

A magyar többségű megyékben Klaus Johannis elsöprő győzelmet aratott, országosan is Hargitában győzött a legnagyobb arányban 79,78 százalékkal. Kovászna megye sem maradt el sokkal ettől, ott a szavazók 77,95 százaléka Johannisra szavazott. A két megye ugyanakkor sereghajtó a részvétel tekintetében: Hargita 47,83 százalékkal, Kovászna 49,85 százalékkal foglalja el az utolsó két helyet. Ezzel együtt itt is növekedett a részvételi arány az első fordulóhoz képest annak ellenére, hogy nem volt magyar jelölt, az RMDSZ pedig nem végzett direkt mozgósítást a választók körében.

A részvételi arány jelentős növekedése azt jelentette, hogy olyan „új szavazók” is megjelentek, akik talán még sosem éltek szavazati jogukkal, eddig szkeptikusak voltak a politika megváltoztatásának lehetősége tekintetében, ám most elérkezettnek látták az időt, hogy hallassák hangjukat. A jelenség több tényező együttes hatásának köszönhető.⁵

Az elnökválasztás második fordulójáig minden közvélemény-kutatás Victor Ponta győzelmét jósolta, a politika szereplői tulajdonképpen be is árazták a kormányfő államfővé választását és ezáltal a Szociáldemokrata Párt (PSD) totális hatalmát az országban. Maga Victor Ponta is úgy viselkedett, mint akinek győzelmét senki és semmi nem akadályozhatja meg, ezért sokszor arrogáns és ellenfelét becsmérlő megnyilvánulásokat tett. Különösen szembeütő volt ez a két forduló között szervezett elnökjelölti vitákban, amelyeken Klaus Johannis egyértelműen gyengébben szerepelt, mint riválisa, még támogatói is elismerték, hogy – különösen az első vitára – felkészületlenül állt ki.⁶

Mivel Klaus Johannis csupán néhány éve lépett be a Nemzeti Liberális Pártba (PNL) és tűnt fel az országos politikában, ezért sokkal frissebb arcnak számított, mint bárki a megmérettetésben. Ez a teljes politikai rendszerrel, annak korruptségével és tehetetlenségével elégedetlen szavazók számára vonzó volt, csakúgy, mint az a tény, hogy Nagyszeben városának élén Johannis három és fél sikeres mandátumot töltött,

⁵ A Revista 22 oldalán Gabriel Bejan tíz ilyen tényezőt azonosított: <http://www.revista22.ro/cele-10-motive-principale-pentru-care-victor-ponta-a-pierdut-alegerile-50525.html>

⁶ Lásd Dan Tăpălagă elemzését: <http://www.hotnews.ro/stiri-opinii-18535355-aflat-din-confruntarea-iohannis-ponta.htm>

amelynek során a város az „európaiság” mintaképe lett az országban – legalábbis az általános percepciók szintjén.

Az első fordulóban jelentős botrányt okozott, hogy külföldön élő román állampolgárok ezrei nem tudtak élni szavazati jogukkal a speciálisan számukra kialakított szavazóközetekben. Ezt sokan úgy értelmezték, hogy a szociáldemokraták irányítása alatt levő román külügyminisztérium szándékosan lehetetlenítette el a voksolást, mivel a baloldali jelölt sokkal népszerűlenebb a diaszpórában, mint jobboldali riválisa. A két forduló között a média sikeresen tematizálta a külföldön élő románok szavazati jogának és e jog gyakorlásában felmerült nehézségeknek a kérdését, ez pedig óriási hullámokat kavart a társadalomban. Ennek megértéséhez fontos tudnunk, hogy hivatalos becslések szerint az ország lakosságának 20 százaléka keresi a kenyerét külföldön, főleg Nyugat-Európában, ezek az emberek pedig élő, mindennapi kapcsolatban vannak hátrahagyott családjukkal, baráti körükkel. Így a külföldi szavazóköri előtt kialakult kaotikus helyzet képei a két forduló között uralták a médiát és a közösségi oldalakat, a kormányfő le is váltotta az addigi külügyminisztert, ám nem tudott, talán nem is akart megnyugtató választ találni a problémára. Ennek hatására valószínűleg olyanok is részt vettek a második fordulóban a szavazáson, akiket külföldön élő hozzátartozójuk biztatott a Ponta-ellenes voksra, megbosszulva a kormányon az első forduló eseményeit.

Hasonló, ám időben elnyújtott és csendes felháborodással fogadta a román társadalom a politikai elit korruptségát bizonyító eljárások megindulását. A nagykorruptió létezése persze soha nem volt kérdés a demokratikus Románia történetében, ám az elnökválasztást megelőző fél évben rendkívüli módon felgyorsult az Országos Korrupcióellenes Igazgatóság (DNA) tevékenysége. Hetente derült fény újabb ügyekre, amelyek az összes romániai pártot érintik, ám a legnagyobb halak addig mégis a szociáldemokratákhoz közeli körből kerültek ki. Bár a DNA dolgozott, a polgároknak sokszor az lehetett az érzése, hogy a román politika képviselői nem veszik elég komolyan a korrupció-ellenes harcot: erre utalt, hogy a parlament nem engedett szabad utat tagjai letartóztatásának, egyes pártok nyíltan szolidaritást vállaltak akár elítélt egykori tagjaikkal is, Victor Ponta pedig többször utalt rá, hogy

az egész korrupció-ellenes hajszát Traian Băsescu államfő politikai bosszújának tartja. Ilyen körülmények között reális veszély volt, hogy Ponta győzelmével megtorpanhat⁷ a politikai elit megtisztításának folyamata, amelyet a társadalom széles körben támogat. Klaus Johannis ezzel szemben minden alkalommal hitet tett a korrupció-ellenes küzdelem folytatása mellett, ezt az álláspontot pedig hitelesen tudta képviselni.⁸

Klaus Johannisnak és támogatóinak minden korábbinál erőteljesebb volt a jelenléte a közösségi oldalakon. A kampány végére az államfővé választott volt nagyszabeni polgármester lett Európa legtöbb Facebook-követővel rendelkező politikusa,⁹ ám ennél is fontosabb, hogy az egyébként választói szempontból eddig inkább inaktívnak tekintett fiatal, városi, magasan képzett lakosság körében elképesztő Johannis-párti hangulat uralkodott el. A jobboldali jelölt melletti kiállás természetesen a Victor Ponta által képviselt eddigi román politika határozott elutasítását jelentette egyben, a PSD totális egyeduralma valóságos veszélyként tudatosult az addig a politikát távolságtartással kezelő réteg szemében, ez pedig egy „divathullámot” is teremtett. Végigsöpört a közösségi oldalakon a szavazásra való buzdítás, ezzel természetesen a Johannisra való voksolás szükségességének üzenete, ami azért lehetett elképesztően sikeres, mivel – bár elindításában és működtetésében minden bizonyítan fontos szerep hárult Johannis kampánystábjára – spontán módon terjedt. Néhány napra Romániában mindenki a politikáról és Klaus Johannisról beszélt, legkülönbözőbb érdeklődésű és státusú emberek biztatták ismerősi körüket a szavazásra és a választáson való részvétel – az utóbbi évekkel, évtizedekkel ellentétben – nem egy szégyellnivaló dolog, hanem állampolgári kötelesség lett. Ennek megfelelően sikerült egy rendkívül magas részvételi arányt elérni – ami, ha a külföldön élő

⁷ A bírák és ügyészek kinevezése az államfő hatáskörébe tartozik.

⁸ Dan Tăpălagă elemzése:

<http://www.hotnews.ro/stiri-opinii-18589433-castigat-romania-prin-alegere-lui-klaus-iohannis.htm>

⁹ A Hotnews ezzel kapcsolatos elemzése:

http://economie.hotnews.ro/stiri-media_publicitate-18598966-analiza-hot-news-cum-functionat-partidul-facebook-ziua-victoriei-lui-iohannis.htm

románok magas számát figyelembe vesszük, akkor a hivatalos adatnál is magasabb lehetett –, az „új szavazók” pedig döntő módon Klaus Johannis támogatói voltak.

Részvételi adatok összehasonlítása a két fordulóban

Az alábbi táblázat megyékre lebontva hasonlítja össze a részvételi adatokat az államfőválasztás két fordulója között, csökkenő sorrendbe állítva a részvétel növekedését.

Megye (kerület, külföld)	Szavazat	Részvételi arány	Változás a két forduló között
Ilfov	198 990–244 378	65,39–80,23	+14,84
Kolozs	333 386–418 723	55,35–69,53	+14,18
Máramaros	185 793–238 680	43,37–55,72	+12,35
Arad	194 770–241 496	49,56–61,46	+11,9
Bukarest 1. kerület	126 359–151 118	60,71–72,60	+11,89
Temes	316 662–389 082	51,37–63,12	+11,75
Bukarest 4. kerület	148 171–180 194	54,04–65,74	+11,7
Bukarest 6. kerület	191 806–230 413	57,55–69,15	+11,6
Bukarest 5. kerület	126 529–154 872	50,80–62,19	+11,39
Bukarest 2. kerület	177 328–213 138	55,27–66,48	+11,21
Bihar	259 712–315 908	51,40–62,54	+11,14
Beszterce-Naszód	136 500–164 954	52,11–62,98	+10,87
Giurgiu	128 812–153 472	56,33–67,15	+10,82
Fehér	174 518–208 719	55,03–65,83	+10,8
Dolj	317 058–379 151	54,31–64,97	+10,66
Arges	292 186–349 506	54,03–64,64	+10,61
Gorj	164 315–195 888	53,97–64,36	+10,39
Calarasi	135 441–162 130	52,41–62,77	+10,36
Maros	230 780–280 173	47,81–58,06	+10,25
Bukarest 3. kerület	200 739–241 599	49,82–59,98	+10,16
Szatmár	136 021–168 180	42,82–52,97	+10,15
Buzau	212 616–252 622	53,33–63,39	+10,06
Ialomita	113 405–137 214	47,76–57,81	+10,05

Megye (kerület, külföld)	Szavazat	Részvételi arány	Változás a két forduló között
Prahova	382 321–449 805	56,44–66,42	+9,98
Dambovita	242 457–285 392	55,89–65,81	+9,92
Brassó	283 279–334 085	54,72–64,52	+9,8
Valcea	187 417–220 406	55,37–65,14	+9,77
Szilágy	104 550–123 900	52,21–61,89	+9,68
Olt	221 623–257 152	58,22–67,59	+9,37
Konstanca	349 180–407 078	55,39–64,59	+9,2
Krassó-Szörény	134 276–159 007	48,52–57,48	+8,96
Mehedinti	133 159–153 993	55,47–64,18	+8,71
Suceava	282 708–333 267	48,69–57,39	+8,7
Tulcea	98 801–116 159	48,78–57,37	+8,59
Hunyad	215 834–249 479	53,99–62,44	+8,45
Teleorman	189 825–217 505	57,16–65,54	+8,38
Iasi	355 696–415 127	49,69–57,94	+8,25
Galati	262 011–304 807	50,16–58,37	+8,21
Botosani	179 286–209 003	49,27–57,47	+8,2
Szeben	220 417–250 797	58,52–66,59	+8,07
Braila	154 382–178 555	50,91–58,92	+8,01
Vrancea	163 893–187 441	51,49–58,89	+7,4
Vaslui	172 225–199 273	45,85–53,02	+7,17
Kovácszna	79 469–91 847	43,12–49,85	+6,73
Neamt	230 781–261 657	48,83–55,37	+6,54
Bákó	297 363–333 618	49,38–55,41	+6,03
Hargita	119 120–129 265	44,07–47,83	+3,76
Külföld	161 262–379 116		+217 854
Összesen	9 723 232–11 719 845	53,17–64,10	+10,93

A táblázatból kiolvasható, hogy a részvételi arány átlagon felüli növekedését erdélyi megyéken kívül csak Bukarestben és agglomerációjában (Ilfov megye) jegyezhetünk fel, a többi átlagon felüli növekedés Kolozs, Máramaros, Arad, Temes és Bihar megyékben volt. A külföldi szavazatok növekedésénél részvételi arányt értelemszerűen lehetetlen számolni, a csaknem két és félszeres növekedés azonban mindenképpen kiugró érték. A növekedés tehát az ország nyugati határa mentén fekvő, illetve a nagyvárosokkal rendelkező megyékben volt a legjelen-

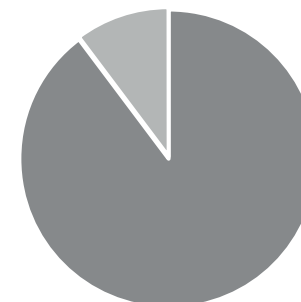
tősebb. A legkisebb növekedés a két forduló között a speciális eseteket leszámítva egyértelműen a moldvai megyékre volt jellemző. Az egyik típusú speciális eset Szeben és Teleorman megyék. Előbbi esetében Klaus Johannis, utóbbi esetben Liviu Dragnea, Victor Ponta közeli szövetségese miatt már az első fordulóban is magas volt a mozgósítottság, így a növekedés lehetősége korlátozott volt. A második speciális esetben a két magyar többségű megye, Hargita és Kovászna tartozik. Előbbi országosan is a legutolsó ebben a tekintetben. Itt az ok egyértelműnek tűnik: a magyar választóknak nem volt saját, magyar jelöltjük, Johannis ezt a szerepet csak korlátozottan tudta betölteni. Ugyanakkor mindenképpen kiemelendő, hogy Klaus Johannis 40 ezerrel több voksot szerzett a két magyar többségű megyében, mint Kelemen Hunor és Szilágyi Zsolt az első fordulóban együttvéve.

Külföldön leadott voksok

Románia pontosan ugyanannyi, 294 szavazóközteret létesített az ország határain kívül, mint a legutóbbi, 2009-es elnökválasztások alkalmával. A legtöbb, 50 szavazókerületet Olaszországban (Rómában például hármat, Milánóban, Triesztben kettőt-kettőt) alakítottak ki, Spanyolországban 37-et (Madridban négyet, Barcelonában, Zaragozában és Castellon de la Plana-ban kettőt-kettőt), Egyesült Államokban 21-et, Moldova Köztársaságban 20-at (Kisinyovban négyet), Nagy-Britanniában tízet (Londonban hármat), Franciaországban kilencet, ám Németországban csupán ötöt, vagyis ugyanannyit, mint például Ausztráliában. Érdekeség, hogy a 2009-es elnökválasztások során Olaszországban 54, Spanyolországban 37, az Egyesült Államokban 27, Moldova Köztársaságban 12, Nagy-Britanniában 7, Franciaországban 8, Németországban pedig 5 szavazóközter volt.

A külföldön érvényesen leadott voksok vizsgálatakor fontos előrebocsátani, hogy ezekben a választóközterekben Klaus Johannis fölényesen legyőzte Victor Pontát. A 377 651 érvényesen leadott szavazatból előbbi 338 873-at, azaz 89,73 százalékot, utóbbi csupán 38 778-at, 10,26 százalékot kapott.

Külföldön leadott voksok

■ Klaus Johannis ■ Victor Ponta

Az alábbi táblázatban azok az országok adatai láthatók, amelyekben ezernél több érvényes szavazatot adtak le:

Ország	Szavazat	Megoszlás
		Klaus Johannis – Victor Ponta
Olaszország	96 600	88,59%–11,40%
Spanyolország	82 744	90,63%–9,36%
Moldova Köztársaság	35 543	78,58%–21,41%
Nagy-Britannia	25 850	94,90%–5,09%
Egyesült Államok	17 683	92,67%–7,32%
Németország	17 506	96,05%–3,94%
Franciaország	16 053	93,46%–6,53%
Belgium	13 040	93,72%–6,27%
Ausztria	9 533	94,125–5,87%
Kanada	6 490	93,48%–6,51%
Dánia	4 813	95,13%–4,86%
Ciprus	4 464	81,20%–18,79%
Hollandia	3 818	92,50%–7,49%
Svájc	3 758	93,24%–6,75%
Írország	3 718	95,75%–4,24%
Görögország	3 425	85,78%–14,21%
Magyarország	3 237	93,88%–6,11%
Portugália	2 838	88,16%–11,83%
Luxemburg	2 419	90,98%–9,01%
Egyesült Arab Emírségek	2 320	90,12%–9,87%
Csehország	1 933	89,80%–10,19%
Norvégia	1 892	92,54%–7,45%
Svédország	1 774	91,43%–8,56%
San Marino*	1 771	91,19%–8,80%

Ország	Szavazat	Megoszlás Klaus Johannis – Victor Ponta
Ausztrália	1 499	92,39%–7,60%
Izrael	1 436	74,30%–25,69%
Szlovákia	1 318	95,06%–4,93%

* Nyilvánvaló, hogy Olaszországban élő román állampolgárokról van szó, akik San Marino környékén élnek.

Klaus Johannis elsöprő győzelme mindegyik országban egyértelmű volt, a volt nagyszabeni polgármester Moldova Köztársaságban és Izraelben győzte le legkisebb arányban riválisát. Ennek magyarázata, hogy ebben a két országban más összetételű a román állampolgárok közössége, mint a hagyományosan munkavállalási céllal külföldre emigrált többi közösség.

A 2009-es és a 2014-es második forduló külföldi voksokat összehasonlítva világosan látszik, hogy lényegesen megnőtt a szavazók száma: előbbi esetben csupán 147 754 szavazat érkezett az ország határain kívülről, míg 2014-ben 379 116. A jobboldali jelölt akkor, 2009-ben is fölényesen legyőzte riválisát a külföldi szavazók körében, Traian Băsescu a voksok 78,86 százalékát gyűjtötte be Mircea Geoană 21,13 százalékához képest. Ám fontos eltérés, hogy míg akkor az a 84 786 voksnyi különbség nagyobb volt, mint a két jelölt között összességében döntő 70 048 szavazat, 2014-ben erről nincs szó, hiszen Klaus Johannis majdnem kétmillió szavazattal kapott többet, mint második forduló ellenfele. Ennek ellenére a külföldi szavazók meghatározták a 2014-es elnökválasztás kimenetelét, hiszen a két forduló között valóságos forradalmi hangulat alakult ki a regnáló kormány és annak vezetője, Victor Ponta ellen, amelyet a külföldi szavazókerületekben első fordulóban kialakult botrány és ennek kapcsán a kormány viselkedése váltott ki.

Összegzés

Összességében elmondható, hogy Klaus Johannis váratlanul győzte le Victor Pontát és lett Románia elnöke, ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy Románia kormányának politikájában változás állna be, hiszen az ország miniszterelnöke így Victor Ponta maradt. Távlatilag elképzelhető

a parlamenti többség megváltozása a parlamenti választások előtt, ám előzőleg az új választási törvények kidolgozása szükséges, így rövidtávon Klaus Johannissal a Victor Pontával való társbérletre kell berendezkednie Romániában.

Klaus Johannis győzelme elsősorban az eddigi politikai elitben csatlódott választók nagyarányú részvételének köszönhető, ezt a jelenséget pedig több tényező váltotta ki. Ezek sorában mindenképpen meg kell említeni a külföldön élő román állampolgárok szavazása körüli botrányt, Johannis alkalmasságát arra a szerepre, amit a választók gondoltak a politika „másféle” megközelítéséről, illetve a szociáldemokraták és Victor Ponta arrogáns viselkedését a kampány alatt.

Az új államfő tevékenysége eddig csak korlátozottan alkalmas arra, hogy valamiféle konkrét várakozást fogalmazhassunk meg elnöki mandátuma jellegére nézve, ami biztosnak tűnik: a korrupció-ellenes harcot semmilyen szempontból nem korlátozza, megválasztása óta – ha lehet – még jobban megszaporodtak a vezető politikai tisztséget betöltő személyek elleni kivizsgálások, a törvényhozás pedig eddigi szokásától eltérően főszabályként megvonja a mentelmi jogot a gyanúba keveredett tagjaitól, így nem gördít akadályt az igazságszolgáltatás útjába.

Johannis győzelme az egész román pártrendszerre kifejtette hatását: a pártok számára tudatosult, hogy elkerülhetetlenek azok a reformok, amelyek révén a politika vonzóbb lehet a fiatalabb és tanultabb réteg számára is, hiszen bármikor újra előállhat egy olyan helyzet, amelyben a nagy pártok számára nem lesz elég hagyományos szavazóbázisuk. Nyitniuk kell az „új szavazók” felé és újra kell fogalmazniuk azt, amit a társadalomról és a köz javáról gondolnak. Ebben a folyamatban továbbra is fontos szerepe lehet Klaus Johannissal, bár kétségtelen, hogy a tevékenysége kapcsán támasztott hatalmas várakozásoknak nehéz lesz megfelelnie.¹⁰

¹⁰ Interjú Vasile Dăncuval, az IRES közvélemény-kutató elnökével: <http://www.voceatransilvaniei.ro/previziuni-2015-vasile-dancu-despre-sperantele-romanilor-de-la-klaus-iohannis-la-asemena-asteptari-nu-se-poate-ridica-nici-dumnezeu/>

Rákóczi Krisztián

Két választás Szlovákiában: a megyei és a helyhatósági választások eredményei

Szlovákiában egy éven belül kétszer is önkormányzati választásokat tartottak: 2013 novemberében a megyei önkormányzatok (kerületek) képviselő-testületeinek, valamint a megyei elnökök megválasztására került sor, 2014 novemberében pedig települési önkormányzati választásokat tartottak. Országos viszonylatban az volt mindkét választás elsődleges tétje, hogy az egyedül kormányzó Smer újabb súlyos vereséget mér-e a szétforgácsolódott jobboldalra vagy sem. Magyar szempontból az volt a fő kérdés, hogy a parlamenten kívüli Magyar Közösség Pártjának (MKP) sikerül-e megőriznie a megyei és helyi önkormányzati struktúrákban a Most-Híd párttal szembeni előnyét. A Híd 2009-ben történt megalakulásával ért véget a bő tíz évig fennálló szlovákiai magyar egypártrendszer, és még abban az évben választásokon mérte össze erejét az MKP és a pártból kilépett politikusok által létrehozott szlovák-magyar tömörülés. Az etnikai párt a 2009-es megyei és a 2010-es helyi önkormányzati választásokat nagy fölénnyel megnyerte ugyan, de 2010-ben és 2012-ben sem sikerült átlépnie a törvényhozásba kerüléshez szükséges ötszázalékos küszöböt, míg legfőbb vetélytársának igen. Parlamenten kívüli pártként az MKP részére a most tárgyalásra kerülő voksolásokon létfontosságú volt a jó szereplés, ugyanis az etnikai párt számára a települési és a regionális erős beágyazottság biztosíthatja a helyi alapszervezetek túlélését, melyek nélkül egy sikeres törvényhozási választás levezénylése eleve esélytelen.

Megyei választások: fölényes Smer győzelem teljes érdektelenség mellett

A megyei önkormányzatok megválasztása (hagyományosan) rendkívül alacsony részvétel mellett zajlott le: az országos részvétel 20,11 százalékos volt, ami azt jelenti, hogy csak minden ötödik választásra jogosult

állampolgárt érdekelték a megyei voksolások.¹ Mivel az önkormányzati kerületi szervek megválasztásáról szóló 303/2001. számú törvény részvételi küszöböt nem szab meg a választások érvényessége és eredményessége szempontjából, megválasztásra került mind a 408 megyei képviselő. A 2009-es voksoláshoz képest még alacsonyabb is volt a részvétel: akkor a választók 22,9 százaléka járult az urnákhoz. Ugyanakkor a negatív rekordot a részvétel tekintetében a 2005-ös választások tartják, amikor csak a választópolgárok 18 százaléka ment el szavazni.

Az alacsony részvétel következtében a megválasztott képviselők és megyeelnökök legitimitása alacsony, ami a demokrácia szempontjából rendkívül káros. Annak ellenére, hogy a megyék például a szociális ellátó rendszer működtetésében, vagy az egészségügyi szolgáltatások biztosításában fontos jogkörökkel rendelkeznek, az emberek nem ismerik a megyei önkormányzatok mindennapi életükre gyakorolt hatásait. Feltehetően sokat javítana a megyék megítélésén, ha például jelentős gazdaságirányítási hatáskörrel ruháznák fel őket, és a szélesebb jogköreiknek köszönhetően tevékenységük bekerülne a közbeszédbe. Jelenleg ugyanis a kampányidőszakot leszámítva a média nagyon ritkán foglalkozik a megyei önkormányzatok tevékenységével. A megyei választások iránti alacsony érdeklődés talán legfontosabb oka, hogy az emberek nem tudnak azonosulni az 1997-ben kialakított államigazgatási kerületekkel. A nyolc önkormányzati régió határai semmilyen történelmi vagy kulturális hagyományt nem követnek, a gazdasági és a földrajzi adottságokat sem veszik figyelembe. A kerületek határainak kijelölésekor fontosabb szempont volt az is, hogy a magyarok által lakott dél-szlovákiai területeket minél több magasabb szintű területi egységbe sorolja. Ennek köszönhetően a nyolc megyéből ötben élnek magyarok, arányuk egyik megyében sem éri el a harminc százalékot. A magyar egységet szándékosan megbontó területi elrendezés talán legjobb példája Csallóköz esete: a Duna és a Kis-Duna által körülölelt folyami sziget a megyék létrehozásakor három közigazgatási egység által lett szétszabva. Áruklódó, hogy a megyei választásokról szóló törvény eredetileg csak egyfordu-

¹ A Szlovák Statisztikai Hivatal 2013-as megyei önkormányzati választásokról szóló oldala: <http://volby.statistics.sk/osk/osk2013/>

lós voksolással számolt a megyeelnökök megválasztása kapcsán, ám ezt végül módosították, mert a szlovák pártok attól tartottak, hogy Nyitra megyében, ahol a magyarság aránya megközelíti a harminc százalékot, előfordulhat, hogy a szlovák szavazatok szétforgácsolódása miatt a magyar jelölt lesz a befutó.

Míg a polgárok részéről alacsony választói aktivitás kísérte a megyei választásokat, addig a politikai pártok, mozgalmak élénk érdeklődést mutattak a megszerezhető tisztségek, mandátumok iránt. A nyolc megyei elnöki posztért 66 jelölt, a 408 képviselői mandátumért a 2500-at meghaladó számú jelölt indult. Mintegy háromtucatnyi párt indult a választáson. A legjobb eredményt a hivatalos végeredmények szerint az egyedül kormányzó Irány – Szociáldemokrácia (Smer-SD) érte el 161 mandátumot szerezve a 408-ból. A választási statisztika szerint a Kereszténydemokrata Mozgalom (KDH) 57, a Magyar Közösség Pártja (MKP) 38, a Szlovák Demokratikus és Keresztény Unió (SDKÚ) 31, a Most-Híd 17, a Szabadság és Szolidaritás (SaS) 9 képviselői helyet szerzett. A fennmaradó mintegy száz hely túlnyomó többségét a függetlenként indult jelöltek szerezték meg, illetve körülbelül tucatnyi pártnak sikerült egy-két mandátumot szereznie.

A 2013. november 9-én megtartott választás a Smer elsőprő győzelmét hozta. A nyolc megyéből hétben a kormánypárt szerezte meg a legtöbb mandátumot, közülük négyben (Besztercebánya, Eperjes, Nyitra és Trencsén) a pártnak egyedül vagy koalícióban indulva abszolút többsége lett a képviselő-testületben. A megyeelnök-választáson is kiemelkedően jól szerepelt a Smer; a három „északi” kerületben (Eperjes, Trencsén, Zsolna) a kormánypárt jelöltje megszerezte az összes érvényesen leadott szavazat abszolút többségét. Trencsében Jaroslav Baška, Zsolna megyében Juraj Blanár, Eperjesen pedig Peter Chudík győzött. Ezekben a kerületekben tehát eredményes volt a megyeelnök-választás, így második fordulóra csak a „déli” megyékben került sor két héttel később. A november 23-án megtartott választáson az érdeklődés az első fordulóban tapasztaltnál is gyengébb volt: a közel 2,8 millió jogosult választópolgár közül mintegy 480 ezren vettek részt a választáson, vagyis a második fordulóban a részvételi arány mindössze 17,29 százalékos volt.

A megyei választások eredményei a „déli” magyarlakta megyékben

A Magyar Közösség Pártja a 2009-es választásokhoz hasonlóan ezúttal is jobb eredményt ért el, mint a Most-Híd, ám győzelme most kisebb arányú lett. Míg az MKP négy évvel korábban 40 képviselői mandátumot szerzett, 2013 novemberében 37 megyei önkormányzati helyhez jutott. További két mandátum is az MKP-hoz köthető: Gujber László, a párt szenci járási alelnöke párttagságát felfüggesztve a Pozsony megyei koalíciós listán jutott a közgyűlésbe, valamint az MKP támogatta Nyitra megyében a függetlenként induló Cseri Zitát, a lévai járásbeli Nagyölvéd polgármesterét. A Híd 2009-ben mindössze két helyet szerzett, a 2013-as választások eredményeként 16 képviselője lett. 2009 őszén a Híd egy frissen alakult párt volt, járási szervezetei még csak kialakulóban voltak, azóta viszont jelentősen átalakult a politikai helyzet: a szlovák-magyar vegyes párt két parlamenti választáson, 2010-ben és 2012-ben is jobb eredményt ért, mint az MKP.² A Híd a mostani voksoláson a fővárost leszámítva mindenütt vereséget szenvedett az MKP-tól, az etnikai párt a magyarok által sűrűn lakott járásokban jelentős előnyt tudott felmutatni.

Robert Fico kormányfő pártja egyedül Pozsony megyében bukott el, igaz, ott hatalmas vereséget szenvedett: a 2009-2013 közötti időszakban a 44 fős megyei parlamentben tíz képviselője volt a Smernek, az új ciklusban azonban mindössze egy hellyel kell beérnie. Pozsonyban a jobboldali pártok taroltak: az SDKÚ, a KDH, a Most-Híd, az MKP, az SaS, a Polgári Konzervatív Párt (OKS), valamint a Zöldek Pártja (SZ) tömörülésekből összeállt széles jobbközép koalíció a 44 mandátumból 34-et szerzett meg. A koalíciós szerződés szerint a KDH 12, az SDKÚ 10, az SaS és a Most-Híd 8-8, az MKP 3, az OKS 2, az SN pedig 1 jelöltet indított a közös listán. A megállapodás értelmében a Szenci járásban két jelöltet, Pozsonyban egy jelöltet állíthatott az MKP, a három jelölt mind-

² Az MKP és a Most-Híd szavazóiról lásd az alábbi forrásokat: Lampl Zsuzsanna: A rejtőzködés misztériuma, avagy adatok az MKP és a Most-Híd választási eredményéhez. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2010. 2. sz., 47–61.; Ravasz Ábel: Szlovákiai magyar választói viselkedés a számok tükrében. *Új Szó*, 2012. május 26.; Ravasz Ábel: Szlovákiai magyarok mint választók, 2009–2013. *Magyar kisebbség*, 2013. 2. sz., 41–68.

egyikének sikerült mandátumot szereznie a megyei közgyűlésben. A fentebb említett Gujber László a koalíciós szerződés által a Hídnak fenntartott nyolc hely egyikén indult, őt a korábban leírtaknak megfelelően MKP-s képviselőként tartjuk számon. A Most-Híd országos eredményei alapján a fővárosban szerepelt a legjobban, hat képviselői helyet szerzett a megyei parlamentben. A megyeelnök a hétpárti koalíció közös jelöltje, a tisztséget az előző ciklusban is betöltő Pavol Frešo SDKÚ-elnök lett. Megválasztására a második fordulón került sor, ahol óriási fölényrel, a szavazatok közel 75 százalékával győzte le a Smer által indított Monika Flašíková-Beňovát. Pozsonyban megyeelnök-helyettes lett az MKP színeiben Németh Gabriella, valamint a Hidas Ožvald Erszébet is.

Nagyszombat megyében az MKP megőrizte pozícióját, 11 képviselői helyet sikerült szereznie, míg a Híd a korábbi egy helyett ezúttal négy mandátumhoz jutott a megyei önkormányzati testületben. A megye két magyarok lakta járásában, a Dunaszerdahelyiben és a Galántaiban az MKP és a Most-Híd osztozott az összes megszerezhető képviselői helyen. A Dunaszerdahelyi járásban az országosnál valamivel magasabb volt a részvételi arány, a választásra jogosultak 21,97 százaléka járult az urnákhoz. A megszerezhető nyolc mandátumból az MKP-nak hat helyet sikerült begyűjtenie, a Hídnak kettőt. A Galántai járásban 18 százalékos részvétel mellett a hét megszerezhető mandátumból ötöt kapott az MKP, kettőt a Híd. A megyeelnöki tisztségért folyó küzdelem magyar szempontból ebben a kerületben volt a legérdekesebb. A posztért az újrázni akaró, függetlenként induló, de a Smer, valamint a Szlovák Nemzeti Párt (SNS) és a szlovák kommunisták (KSS) támogatottságát bíró Tibor Mikuš mellett harcba szállt Berényi József, az MKP elnöke, Nagy József, a Most-Híd dunaszerdahelyi erős embere (2014 májusában európai parlamenti képviselőnek választották), valamint a KDH és az SDKÚ támogatásával Ivan Uhliarik. A november 9-i választáson egyik jelölt sem szerezte meg a leadott voksok abszolút többségét, a két héttel későbbi fordulón a meggyőző fölényt felmutató Mikušnak Berényi József lett a kihívója. Berényi az első fordulón éles küzdelmet folytatott a második helyért: Uhliarikot mindössze 55, Nagy Józsefet pedig 165 szavazattal sikerült megelőznie. Fontos hangsúlyoznunk, hogy a két magyar jelölt közti szoros eredmény nagyban köszönhető a szlo-

vák szavazóknak: Berényi a szlovák járásokban 400-nál kevesebb voksot kapott, míg a Híd politikusa ugyanezen járásokban ötször annyi szavazatot gyűjtött össze. Ez egyben azt is jelenti, hogy a két magyar járásban nem volt nagyon szoros a kettejük eredménye.³ A megyeelnök-választás második fordulójában Tibor Mikuš a szavazatok 60,3 százalékát megszerezve védte meg posztját, az OKS támogatását bíró Berényi József a voksok 39,7 százalékát gyűjtötte be. A két forduló között Nagy József is Berényi támogatására bízta szavazóit, és az eredmények alapján valószínűsíthető, hogy a Hidas politikus támogatói a második fordulón az MKP elnökére szavaztak. A választók mobilizálása összességében tehát jól sikerült, Berényi a második fordulón 31 884 szavazatot kapott, vagyis megkétszereződtek a rá leadott voksok. Az 1. táblázatból jól látszik, hogy Berényi a magyarok által elenyésző számban lakott öt Nagyszombat megyei járásban a második fordulón meg tudta szólítani a Nagy József-re voksolókat, ezzel meghatszorozta az ezekben a járásokban összegyűjtött szavazatai számát.

1. táblázat. Nagyszombat megyében a magyar megyeelnök-jelöltekre leadott szavazatok⁴

Területi egység	1. forduló					2. forduló		
	Részvételi arány	Berényi József		Nagy József		Részvételi arány	Berényi József	
		Voks	Arány	Voks	Arány		Voks	Arány
Dunaszerdahelyi járás	21,97	9 888	46,61	8 937	42,12	23,47	21 364	91,88
Galántai járás	17,93	4 056	29,19	3 094	22,20	19,26	8 080	52,56
Szlovák járások összesen*	15,97	395	0,90	2 143	4,60	13,94	2 440	5,86
Nagyszombat megye	17,46	14 339	18,33	14 174	18,12	17,28	31 884	39,73

* Galgóci, Nagyszombati, Pöstyéni, Szakolcai és Szenicei járások.

³ Érdekességként megemlíthető, hogy Ravasz József, a Roma Unió megyeelnök-jelöltje október végén jelentette be, hogy visszalép Nagy József javára. Ravasz ennek ellenére valamivel több mint 300 voksot kapott; amennyiben ez a szavazatszám Nagy József voksait gyarapította volna, úgy teljesen másként alakulhatott volna az elnökválasztás első fordulójának eredménye.

⁴ Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal, www.statistics.sk

A választásokat követően a 11 MKP-s képviselő a 12 fős Smer-frakcióval, valamint a függetlenekkel lépett szövetségre, így kényelmes többséggel rendelkeznek a 40 fős megyei parlamentben. Az etnikai párt tehát Pozsony mellett Nagyszombat megyében is a kormányzó koalíció tagja lett. A koalíciós együttműködésnek köszönhetően az MKP megtarthatta az egyik alelnöki posztot, melyet az előző ciklusban Kvarda József töltött be. Az ő hatáskörébe tartozott a Dunaszerdahelyi és a Galántai járás, valamint a regionális fejlesztés és a regionális politika. A megyei közgyűlés 2014 februárjában választotta meg Mikuš három helyettesét, az egyik alelnök Berényi József lett, Kvarda Józsefével azonos jogkörökkel. Három bizottsági elnöki poszt is az MKP-é lett: a közlekedésügyi bizottság élére Bacsó László, Nyárasd polgármestere került, az oktatási és kulturális bizottságot Pék László, a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetségének volt elnöke vezeti, Hájos Zoltánt, Dunaszerdahely első emberét pedig a mandátumvizsgáló bizottság elnökének választották. A párt a területfejlesztési bizottság alelnöki posztját is megszerezte, a tisztséget az MKP fiatal képviselője, Forró Krisztián tölti be.

Nagyszombathoz hasonlóan Nyitra megyében is a Smer volt a legsikeresebb, az MKP pedig a második legeredményesebb párt. Az 54 fős megyei parlamentben a Smer KDH-val közös koalíciója abszolút többséghez jutott (32 mandátum), az MKP pedig a többi jobboldali párttal ellenzékben maradt. Az ötpárti jobbközép koalíciónak (SDKÚ, Most-Híd, SaS, OKS, Új Többség) mindössze három mandátumot sikerült megszereznie, ezek egyikét a Híd politikusa tölti be, míg az MKP a legtöbb magyart számláló megyében 15 képviselőt juttatott a közgyűlésbe. Az Érsekújvári járáshoz tartozó Párkányi körzetben mind a három mandátumot az MKP szerezte meg, a párt jelöltjei kétszer annyi szavazatot kaptak, mint a Híd politikusai. A Komáromi járás nyolc képviselői helyéből hetet az MKP tölthet be, a nyolcadik mandátumot a szlovák pártokkal koalícióban induló Híd szerezte meg. A Vágsellyei járásnak járó öt mandátumból négyet szerzett meg az MKP, az ötödik képviselői hely az SDKÚ-é lett. A Lévai járásban is sikert ért el az MKP: a 2009-2013 közti időszakban nem volt képviselője az etnikai pártnak a járásban, 2013 őszén viszont két mandátumot is sikerült szereznie. A képviselőválasztáshoz hasonlóan a megyeelnök-választás is a Smer-KDH

koalíció sikerét hozta: a megyét 2001 óta irányító Milan Belica a voksolás második fordulójában a szavazatok 55,6 százalékát szerezte meg, győzelmet aratva ezzel Tomáš Galbavýn, a jobboldali koalíció és az MKP közös jelöltjén.

Besztercebánya megyében ugyancsak a Smer-KDH koalíció szerzett többséget, a 49 fős testületben 25 képviselője lett a szövetségnek. Ebben a megyében volt a legmagasabb a részvételi arány (24,59%). A megyeelnöki tisztségért folytatott küzdelem itt hozta a legnagyobb meglepetést: az első fordulóban Vladimír Maňka, aki a Smer és a KDH mellett az MKP támogatását is magáénak tudhatta, győzött ugyan, de kihívója a második körben nem az SDKÚ, az SaS és a Most-Híd által indított Ludovít Kaník lett, hanem a Mi Szlovákiánk Néppárt (LSNS) vezetője, Marián Kotleba. Kotleba pártjának elődje a betiltott Szlovák Testvériség (Slovenská pospolitost') még egyebek mellett magyar- és zsidóellenességéről volt ismert, a mozgalom aktivistái számos alkalommal a második világháború alatti Josef Tiso vezette fasiszta bábáram korszakát idéző Hlinka Gárda egyenruhájában masíroztak. Az elmúlt években Kotleba a magyarellenességet már hanyagolta, és a meleg ellen intézett kirohanásai mellett teljes egészében a romák kerültek a célkeresztjébe. Besztercebánya megye lakosságának nagy része nehéz anyagi körülmények között él, magas a munkanélküliség. A rossz szociális állapotokra építve fogalmazta meg Kotleba a legfőbb üzenetét: az állam a romákat támogatja a becsületesen dolgozó társadalom kárára. A romaellenesség a második fordulóban széles tömegeket tudott megszólítani, majdnem 25 százalékos megyei részvétel mellett Kotleba közel háromszor annyi voksot kapott, mint a két héttel korábbi első körben. Az LSNS vezetője 71 397 szavazatot szerzett, Maňka pedig háromezer voksot veszítve 57 164 szavazaton zárt. A választási statisztika szerint a túlnyomórészt magyarok által lakott területeken a baloldali jelölt jobb eredményt ért el, mint a szlovák járásokban, de a kisebbségellenes Kotleba is számíthatott magyar szavazatokra. Kotleba a legnagyobb arányban a Breznóbányai, a Besztercebányai, a Garamszentkereszti és a Rimaszombati járásokban győzött, Maňka a Zólyomi és a Nagykürtösi járásokban ért el jó eredményt. A szélsőséges szervezet vezére ott volt a legsikeresebb, ahol a korábbi választásokon rendre a Smer szerezte meg a szavazatok többségét.

Besztercebánya megye volt az egyetlen, ahol sikerült megyei szintű együttműködést kialakítania az MKP-nak és a Hídnek, ám az nem hozta meg a várt eredményt. Annak érdekében, hogy a két pártra leadott szavazatok ne forgácsolódjanak szét, a szervezetek vállalták, hogy csökkentett létszámban állítanak képviselőjelölteket a megyei választások során. A megegyezés értelmében a Rimaszombati járásban a lehetséges hat képviselői helyre mindkét párt 4-4, a Losonci járásban megszerezhető öt helyre 3-3, a Nagykürtösi és a Nagyrőcei járásban megszerezhető 3-3 helyre pedig 1-1 képviselőjelöltet állítottak. A Hídnek egyetlen jelöltje sem került be a megyei közgyűlésbe, az MKP-s képviselők száma pedig hétről⁵ ötre csökkent. A Rimaszombati járásból az eddigi kettő helyett a 2013–2017 közti ciklusban hárman ülnek az MKP színeiben a megyei képviselő-testületben. A Losonci járásnak öt képviselői helye van, az MKP a korábbi három helyett csupán egy posztot tudott megszerezni. A mandátumokért folyó küzdelem itt nagyon szoros volt: Szvorák Zsuzsanna esetében 15 szavazaton múlt, hogy nem sikerült a mandátumszerzés. A Nagykürtösi járás három képviselői posztjának egyikét – akárcsak az előző ciklusban – az MKP-s Jámbor László nyerte el. A Nagyrőcei járásban viszont ezúttal nem sikerült a mandátumszerzés: a három képviselői hely egyikét korábban Szögedi Anna töltötte be, ezúttal mintegy 300 szavazaton múlt a megyei közgyűlésbe való bejutása.

A kassai közgyűlésben a Smer szerezte meg a legtöbb mandátumot: 26-ot az 57-ből. A KDH–Most–Híd–SDKÚ jobboldali koalíciónak 15 képviselőt sikerült bejuttatnia a megyei parlamentbe, közülük hárman Hidasok. Az MKP négy mandátumot szerzett: egyet a Töketerbesi járásban, hármat pedig a Kassa-vidéki járásban. A Híd három képviselőjéből kettő a magyaroktól járásokból jutott be: Burdiga Pál a Rozsnyói, Sačko Géza a Töketerbesi járásból. Megyeelnökké a második fordulón választották meg Zdenko Trebulát. A régi-új vezető a Smer jelöltjeként indult az MKP és a Híd támogatásával. Az elnöki tisztségért folyó

⁵ Más számítások szerint nyolc képviselője volt az előző ciklusban az MKP-nak Besztercebánya megyében: Juhász Péter függetlenként került be a közgyűlésbe 2009-ben, de 2013 őszén már az MKP listáján szerzett mandátumot a legtöbb szavazatot kapott Rimaszombati járásbeli képviselő-jelöltként.

küzdelem szorosnak bizonyult: Trebulá a szavazatok 53,1 százalékát szerezte meg, ellenfele, Rudolf Bauer, a Szlovákiai Konzervatív Demokraták (KDS) jelöltje 46,9 százalékot kapott, miközben a részvétel rendkívül alacsony, mindössze 12,21 százalékos volt. Rudolf Bauer elsősorban a kassai választókerületekben volt sikeres, a Smeres jelölt pedig elsősorban a keleti és a részben magyarok által lakott területeknek köszönheti újraválasztását. Trebulát a közgyűlésben a Smer mellett az MKP és a Híd képviselői is támogatják, ezzel a Híd kettő, az MKP pedig három megyében lett az önkormányzatot irányító többség tagja. Az etnikai pártnak Kassán is sikerült egy alelnöki helyet szereznie Zachariaš István személyében.

A megyei önkormányzati választásokat megelőzően az MKP és a Híd egyaránt szorgalmazták, hogy a szavazatmaximálás érdekében kerüljön sor koalíciókötésekre a két párt között. Ennek formájáról azonban a tárgyalások kezdetétől eltért a két szervezet elképzelése: az MKP járási szintű koalíciókat akart, míg a Híd megyei szintű szövetségekhez ragaszkodott. Az MKP javaslata az volt, hogy azokban a választási körzetekben, ahol a magyarság többséget alkot, mindkét párt teljes listával induljon, a többi körzetben viszont legyen megegyezés a koalícióról. A Híd azonban csak a megyei szintű koalíciókötéseket volt hajlandó támogatni, így végül Pozsony mellett – ahol széles jobboldali koalíció tagja volt a két párt – csak Besztercebánya megyében sikerült szövetségre lépnie az MKP-nak és a szlovák-magyar vegyes pártnak. A választási eredmények tükrében a szövetségkötések kapcsán az MKP álláspontja helyénvalónak bizonyult: a három magyar többségű választási körzetben (Dunaszerdahely, Komárom, Párkány) a két párt egymással szemben indulva is elvitte az összes megszerezhető mandátumot, sőt ugyanez történt a mindössze 35 százaléknyi magyar lakossal bíró galántai körzetben is.

Helyi önkormányzati választások

A megyei önkormányzati választásokat 2014 őszén újabb önkormányzati voksolások követték: november 15-én került sor a helyhatósági választásokra Szlovákiában, mely során 2921 önálló település és városrész polgármesterének személyéről, valamint közel 21 ezer képviselő-testületi

tagról dönthettek a választók. A választásra jogosult mintegy 4,5 millió polgár közel fele járult az urnákhoz, az országos részvételi arány 48,34 százalék volt, ami a megyei választás részvételi adataival összevetve kielégítő eredménynek tekinthető. A 2002 óta megtartott helyhatósági választásokon egyébként a részvétel 47-49 százalék között mozgott, a 2014. évi voksolás is ebbe a sorba illeszkedik.

Mint említettük, a választók a megyerendszert nem érzik magukénak, túlnyomó többségük nem tanúsít érdeklődést a képviselők megválasztása iránt, illetve tevékenységüket nem kísérik figyelemmel. A települési önkormányzati választások iránt nagyobb az érdeklődés, a választók inkább tudatában vannak, hogy a hozzájuk legközelebb álló „hatalomgyakorlókat” választják meg, akik tevékenysége könnyebben ellenőrizhető, mint az országos politikában tevékenykedők munkája. A helyhatósági választások során a szavazásnál az ideológiai szempontok hátrébb sorolódnak, és előtérbe kerülnek a jelöltek személyes kompetenciái, a helyi közösségben elfoglalt pozíciójuk, közéleti tevékenységük eredményei. A kisebb közösségekben, falvakban és kisvárosokban a részvételi arány bőven meghaladta az országos átlagot, 60-70 százalék körül mozgott, de szép számmal találunk 70, sőt 80 százalékos részvételt meghaladó falvakat is. A fővárosban, illetve további öt megyeszékhelyen a részvétel 35 százalék körüli volt, azaz csak a lakosság harmada kapcsolódott be a választásokban. Zsolnán a választók aktivitása átlépte a 40 százalékot, Nyitrán viszont éppen csak meghaladta a 25 százalékot. A járási székhelyek többségében is jócskán elmaradt a részvétel az országos átlagtól.

Az önkormányzati választások sajátossága, hogy helyi szinten a parlamenti viszonyoknak sok esetben teljesen ellentmondó szövetségek jönnek létre a jelöltek mandátumhoz juttatása érdekében. A mostani választáson önállóan indulva 29 párt, illetve egyéb jelölő szervezet tudott legalább egy polgármesteri tisztséget megszerezni, 405 településvezetői posztot pedig koalíciós jelöltek tölthetnek be. Ezek a koalíciók összetételükben rendkívüli változatosságot mutatnak: összesen 114 kombinációban indított polgármesterjelölt lett győztes.

A helyhatósági választások legnagyobb győztesei – a megszerzett tisztségek számát tekintve – a független jelöltek voltak. A közel háromezer település több mint harmadát (1104) független polgármester irányíthatja

2014 és 2018 között. Az előző választáshoz képest tovább nőtt a függetlenek száma: 2010-ben 979 település vezetését nyerték el. A pártok közül a kormányzó Smer volt a legsikeresebb, négy évvel korábban 599 polgármestert adott Robert Fico miniszterelnök pártja, most 847 polgármesteri széket sikerült megszereznie. A politikai pártok sorában második lett a KDH 122 településvezetői poszttal. A Magyar Közösség Pártja egyedül indulva 107, a Most-Híd 87, a Háló (Siet) 52, az SDKÚ 48, a Szlovák Nemzeti Párt (SNS) 41 polgármesteri tisztséget szerzett önállóan. Hasonló a sorrend az önkormányzati képviselőket tekintve is. A független jelöltek közül hatezren jutottak mandátumhoz, a Smer 5 123, a KDH 2 190, az MKP 1 151, az SNS 841, a Most-Híd 829, az SDKÚ 817, a Siet 660 helyet szerzett meg. A négy évvel ezelőtti választáshoz képest tovább nőtt tehát a függetlenek térhódítása, bár meg kell jegyeznünk, hogy nagyon sok függetlenként regisztrált jelölt élvezte valamely párt, vagy pártok támogatását. A Smer tovább növelte a fragmentált jobboldallal szembeni előnyét, a jobbközép pártok mindegyike kevesebb önálló polgármesteri tisztséget tudott megszerezni. A KDH 40 posztot veszített, az MKP és a Most-Híd is kicsivel gyengébb eredményt ért el, a szétesőben lévő SDKÚ viszont hatalmasat zuhant: 2010-ben még 159 polgármesteri poszttal a harmadik legerősebb párt volt a Smer és a KDH mögött.

A pártok a koalíciókötések révén további mandátumokat szerezhettek, a legsikeresebb együttműködés a Smer-KDH és a Smer-SNS koalíció volt, előbbi 68, utóbbi pedig 50 polgármesteri tisztséget eredményezett. A harmadik legsikeresebb koalíciónak az MKP-Híd együttműködés bizonyult: a két párt közösen indulva 30 polgármesteri mandátumot szerzett. Az MKP és a Híd közötti választási együttműködés szlovák pártokkal kiegészülve további 12 mandátumot eredményezett, ebből a Smerrel való hármas együttműködés volt a legsikeresebb, ami nyolc pozíció megszerzését jelentette. Az MKP ezen felül további hat különböző összetételű koalíciót kötött szlovák pártokkal, ezek közül is a kormánypárttal való koalíciókötés bizonyult a legsikeresebbnek, ami négy polgármesteri tisztség megszerzését jelentette. A Magyar Közösség Pártja és a Most-Híd koalíciókötései az önkormányzati képviselők számát tekintve 112 mandátumot jelentettek. A Most-Híd a szlovák pártokkal (de az MKP nélkül) 27 különböző összetételű koalícióban ért el

sikert. Ezek közül a Hídnak is a kormányzó párttal való együttműködés volt a legkifizetődőbb: a szlovák-magyar vegyes párt a Smerrel 12 településvezetői posztot szerzett meg. Az MKP összesen 349 polgármesterjelöltet támogatott,⁶ közülük 211 volt az önálló jelölt, 69 a független, a többiek pedig vagy más párt jelöltjeként, vagy koalícióban indulva támogatta. A 349 jelölt közül összesen 208-an nyertek mandátumot.

2. táblázat. Az MKP és a Most-Híd által önállóan szerzett polgármesteri és önkormányzati képviselői mandátumok száma, valamint a két párt koalíciójában győztes településvezetők száma⁷

Választókerület	Részvételi arány	Polgármesterek		Önkormányzati képviselők		MKP-Híd koalícióban győztes polgármesterek
		MKP	Híd	MKP	Híd	
Pozsonyi	33,79	0	0	0	0	0
Szenci	51,76	1	1	25	10	2
Dunaszerdahelyi	51,57	15	6	191	87	5
Galántai	47,61	2	5	76	43	1
Komáromi	48,88	12	4	123	47	3
Lévai	50,57	9	8	112	59	3
Nyitrai	45,19	0	0	21	26	0
Érsekújvári	52,76	8	4	91	38	1
Vágsellyei	46,67	4	1	38	12	0
Losonci	52,33	3	4	48	52	1
Rimaszombati	55,26	16	21	135	131	7
Nagykürtösi	58,87	7	6	64	50	2
Kassai	34,45	0	0	1	2	0
Kassa-környéki	59,19	6	2	55	33	0
Nagymihályi	51,65	5	7	31	45	0
Rozsnyói	54,64	9	12	59	69	2
Töketeresesi	55,90	10	3	81	61	3
Többi választási körzet		0	3	0	64	0
Szlovákia összesen	48,34	107	87	1 151	829	30

⁶ Lásd részletesen: Erős közösség, fejlődő község – az MKP által támogatott polgármesterjelöltek. <http://www.mkp.sk/cikkek/hirek/2014/10/03/mkp-által-tamogatott-polgarmesterjeloltek3>; letöltve: 2015. február 18.

⁷ Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal, www.statistics.sk

A 2. táblázatból látható, hogy a legtöbb magyarlakta választókerületben az országos átlagot meghaladó volt a választók szavazókedve. Az MKP etnikai pártként csak a magyar területeken szerzett mandátumokat, a Híd ellenben három polgármesteri és 64 önkormányzati képviselői helyhez jutott a tisztán szlovákok által lakott régiókban. A Híd egyébként mindhárom polgármesteri helyét az Eperjesi kerületben található Felsővízközi (Svidník) járásban szerezte. Az MKP a két magyar többségű járásban, a Dunaszerdahelyiben és a Komáromiban is jobb eredményt ért el, mint a Híd, továbbá a Lévai, az Érsekújvári, a Vágsellyei, a Nagykürtösi, a Kassa-környéki és a Töketeresesi választókerületekben is több mandátumhoz jutott. A Most-Híd a Galántai, a Losonci, a Rimaszombati, a Nagymihályi és a Rozsnyói körzetekben szerepelt jobban.

A polgármester-választás a fővárosban és a megyeközpontokban is számos meglepetést tartogatott. Pozsonyban a volt SDKÚ-s Ivo Nesrovnal győzött, maga mögé utasítva a kormánypárt által támogatott regnáló városvezetőt, Milan Ftáčnikot, valamint a jobboldali pártok által támogatott Milan Kňažkot. Mindhárom jelölt függetlenként indult. Kňažko harmadik helye óriási meglepetés, a színész-politikus ugyanis a 2014 tavaszán tartott államfőválasztáson Pozsonyban elsőprő győzelmet aratott. Nagyszombatban is váratlan eredmény született: a független Peter Bročka néhány óriásplakáttal és a közösségi médiában folytatott kampányával a Smer és a jobboldali szövetség jelöltjeit is legyőzte, majdnem kétszer annyi szavazatot kapott, mint vetélytársai együttvéve. Nagyszombatnak egyébként 1990-től egészen 2014-ig kereszténydemokrata városvezetői voltak, így a megyeszékhely elvesztése súlyos érvágás a jobboldalnak. Eperjesen sikert könyvelhetett el a jobboldal, a város vezetését ugyanis sikerült megszereznie a Smer-től. A várost nyolc éven keresztül a függetlenként induló, de a kormánypárt támogatását élvező Pavel Hagyar vezette. A győztes a kereszténydemokrata Andrea Turčanová lett, aki mögött széles ellenzéki koalíció sorakozott fel a KDH, az SDKÚ, az Egyszerű Emberek (OLaNO), a Most-Híd, a Nova és a Sief támogatásával. Besztercebányát a függetlenként induló, a Smer és az SDKÚ támogatását élvező Ján Nosko irányítja a következő négy évben. Ő a független Peter Gogolát váltja a megyeközpont élén. Nyitrán harmadik ciklusát kezdhette meg Jozef Dvonč, a Smer–KDH–SNS koalíció jelöltje. Dvonč-

nak gyakorlatilag nem volt komoly ellenfele, 11 ezer szavazattal végzett az élen, a Sief jelöltje jócskán lemaradva, közel 2 500 vokssal lett a második. Zsolnán is megőrizte polgármesteri posztját a Smeres Igor Choma, a jobboldali pártok által indított Martin Barčík a második lett, míg harmadik helyen a várost 1990-2006 között irányító Ján Slota (SNS) végzett. Kassán ugyancsak megőrizte pozícióját a Smeres Richard Raši, miután a szavazatok több mint felét sikerült összegyűjtenie. A 2010 óta hivatalban lévő városvezető jobboldali kihívója, Rudolf Bauer volt, aki több mint 11 ezer vokssal maradt el tőle. A jobboldali jelölt az előzetes várakozások alapján esélyes volt a győzelemre, egy évvel korábban ugyanis kevésen múltott, hogy nem ő lett Kassa megye első embere. Trencsénben a független jelölt, regnáló városvezető Richard Rybníček lett a győztes, aki 2010 óta irányítja a várost. Négy évvel korábban még a Smer támogatásával győzött, a kormánypárt azóta azonban vészesen meggyengült a megyeszékhelyen: az előző ciklust még 13 önkormányzati képviselővel záró pártnak csupán egy mandátumot sikerült szereznie a városi képviselő-testületben. A jobboldali ellenzék sem rendelkezik erős bázissal a városban: a széles jobbközép koalíció csak négy mandátumot szerzett, a fennmaradó húsz helyet pártonkívüliek töltik be.

A déli, magyarok által lakott területeken a legtöbb város esetében presztízscsata folyt a két legnagyobb vetélytárs, a Most-Híd és az MKP között a települések irányításáért. Az alábbiakban e küzdelem legfontosabb színhelyeit tekintjük át részletesebben, a többi magyarlakta városnál pedig csak a végeredmény rövid ismertetésére térünk ki.

Dunaszerdahelyen öt jelölt indult a polgármesteri székért, köztük a várost 2009-től irányító Hájos Zoltán. Az MKP politikusa a szavazatok 43 százalékát (3 194 voks) megszerezve lett első, második helyen végzett Csicsai Gábor (Most-Híd) 32 százalékkal (2 372 szavazat). Hájos ugyan meggyőző fölényrel lett első, de ebben nagy szerepet játszott, hogy a vetélytárs pártot számos belső konfliktus gyengítette. Az önkormányzati választásokat megelőzően többen kiléptek a Most-Híd városi frakciójából, miután kiderült, hogy nem szerepelnek majd pártjuk önkormányzati választási jelöltlistáján. A korábbi hidas önkormányzati képviselők szerint Nagy József, a Híd EP-képviselője, a párt városi szervezetének elnöke, valamint Csicsai Gábor, a tömörülés parlamenti képviselője, a

Híd járási szervezetének elnöke antidemokratikusan döntöttek a jelöltek személyéről. A belharcoknak köszönhetően meggyengült párt dunaszerdahelyi képviselő-testületi frakciójából végül összesen heten léptek ki, ennek következtében a Híd frakciója meg is szűnt, továbbá elhagyta a pártot a helyi alapszervezeti elnök, Sebők Pál is. Sebők, valamint Dakó Sándor, a frakciót elhagyó politikusok bejelentették, hogy függetlenként indulnak majd a polgármesteri tisztségért. A voksoláson második Csicsaitól végül sok szavazót vittek el, Dakó ugyanis 15 százaléknyi szavazattal harmadik lett, Sebők pedig a voksok hat százalékát szerezte meg, előbbi 1 086, utóbbi 418 szavazatot szerzett. (Az ugyancsak függetlenként induló Kulcsár Lajos a voksok négy százalékával az ötödik helyen zárt.) A 25-tagú képviselő-testület összetételén is megmutatkozik a Híd párton belüli konfliktus: a testületbe 16 MKP-s, négy hidas és öt független képviselő jutott be, míg az előző ciklus kezdetekor 13 képviselője volt az MKP-nak és 11 a Hídnek.

A Dunaszerdahelyi járás második legnagyobb városában, Somorján már jóval a választások előtt, a jelöltállítási határidő lejártakor eldőlt, hogy Bárdos Gábor regnáló polgármester újabb négy évre kap felhatalmazást a választóktól. Az MKP jelöltje ugyanis kihívó nélkül maradt, a 25,87 százalékos alacsony részvétel javarészt ennek köszönhető. Meglepetés azonban még így is született, a 19 fős képviselőtestületben csak egy helyet szerzett a vegyes párt, az összes többi helyet az MKP-s jelöltek kapták. További meglepetés volt, hogy Érsek Árpád, a Híd parlamenti képviselője nem szerzett mandátumot a testületben. Érsek egyébként Csicsai bukása után időközben a járási alapszervezet vezetője lett.

A választás Nagymegyeren is váratlan eredményt hozott: az újrázni akaró polgármester, Néveri Sándor (MKP) súlyos vereséget szenvedett a város korábbi vezetőjétől, Lojkovič Sámuelttől. A viszonylag magas, 51,38 százalékos szavazókedv mellett lezajlott helyi választáson a korupció vádjával jogerősen elítélt Lojkovič a voksok 52 százalékát szerezte meg.

Szencen Karol Kvál maradt a város polgármestere, aki 2002 óta tölti be a tisztséget. Kvál függetlenként indult az MKP-Híd-SDKÚ-Sief-SaS nagykoalíció támogatásával. Galántán a független Peter Paška legyőzte Ladislav Maťašovský regnáló polgármestert. Maťašovský az

MKP és az SDKÚ támogatásával indult, eredménye csak a negyedik helyre volt elég. Takáč Zsolt, a Híd jelöltje a harmadik helyen végzett. Érsekújvárbán Klein Ottokár operaénekest választották meg a 12 éven át a várost irányító Gejza Pischinger helyére. A KDH–SDKÚ–Smer, valamint a Híd által támogatott jelölt magabiztos győzelmet aratott a függetlenként induló, az MKP támogatását élvező Pischingerrel szemben. A városban a képviselőtestületi helyekért folyó versenyben koalícióra lépett az MKP és a Híd, azonban az együttműködés nem hozott átütő eredményt, a két párt csak hét helyet szerzett meg a 25-ből. Párkányban 24 év után sikerült leváltani Ján Oravecet. A független Eugen Szabó, aki mögé a Híd, az MKP és a Smer is felsorakozott, kétszer annyi szavazatot kapott, mint elődje. Ógyallán meglepetésre Basternák Ildikó (MKP), a 2010-ben meggyilkolt egykori ógyallai polgármester, Basternák László özvegye győzött. Füleken négy aspiráns, két magyar és két szlovák jelölt versengett a polgármesteri posztért. A győztes a Híd támogatását élvező, de függetlenként induló Agócs Attila lett, aki szoros küzdelemben múlta felül Szvorák Zsuzsannát, az MKP jelöltjét. Rimaszombatban a várost 2010 óta irányító Jozef Šimko győzött. A független jelöltet az MKP is támogatta. Rozsnyón fölényes győzelmet aratott Burdiga Pál, a Híd elnökségi tagja. A nagyobb pártok nem indítottak vele szemben jelöltet, támogatóként az MKP is felsorakozott mögé. Szepsiben 1990 óta az MKP-s Zachariáš István volt a polgármester, 2014-ben azonban már nem indult a posztért. A választást a független Slavomír Borovský nyerte, Petráš Irén, az MKP jelöltje második lett. Tornalján a hivatalban lévő polgármester a leadott szavazatok abszolút többségét szerezte meg; az MKP-s Szögedi Anna mögé beállt a Smer is. Királyhelmecet 2014 és 2018 között Pataky Károly irányíthatja, aki a Híd–Smer–KDH–SDKÚ–Sieť koalíciót maga mögött tudva kétszer annyi voksot gyűjtött, mint az MKP-s vetélytársa, Pásztor István.

Komárom volt az egyetlen olyan magyarlakta város, amelyben közös polgármesterjelölt állítására került sor az MKP és a Híd részéről, valamint közös jelöltlista indításában is egyezsége jutottak. A polgármesteri posztot végül a függetlenként induló Stubendek László szerezte meg, aki négy évvel korábban az MKP színeiben a második helyen végzett. A két párt városi szervezete szeptember elején írt alá megállapodást a közös

indulásról, melynek értelmében a megszerezhető 25 képviselői helyre a Híd 13, az MKP pedig 12 jelöltet állított közös listán, a közös polgármesterjelölt pedig Czíria Attila, az etnikai magyar párt városi elnöke lett. Az Összefogás Komáromért névre keresztelt paktum része volt, hogy Czíria győzelme esetén a két alpolgármestert a Most-Híd adhatja majd. A megegyezés megkötéséig úgy tűnt, hogy az MKP Stubendeket indítja majd a tisztségért, ám végül úgy nyilatkozott, hogy nem tud teljes mellszélességgel kiállni a koalíció mellett, úgy ítélte meg, hogy pártja eltért az eredeti irányvonalától, s ezzel elősegítheti a jelenlegi városvezetés ismételt hatalomra kerülését.⁸ (2010-ben a magyar-magyar párharc eredményeként Anton Marek lett Komárom első embere.) Az önkormányzati választáson 34,6 százalékos részvétel mellett végül az MKP-s párttagságát felfüggesztő Stubendek László győzött a voksok 37,56 százalékával (3877 szavazat). Czíria Attila 3047 szavazatot szerezve a második helyen zárt, harmadik pedig az eddigi városvezető, a független Anton Marek lett 1873 vokssal. A képviselő-testületi választás eredménye sem kedvezett a két párt összefogásának: a 25 tagú testületbe kilencen kerültek a Híd–MKP közös listáról, közülük hatan Hidasok, hárman MKP-sok, a testület többi tagja független. Sikeresen szerepelt a Komáromi Függetlenek Csoportja, 11 jelöltjük közül nyolcan jutottak mandátumhoz. Az MKP–Híd közös indulás tehát Komáromban kudarchoz vezetett, melyben szerepet játszhatott, hogy a két párt országos szervezete öt éven keresztül folyamatosan támadta egymást, a különböző választásokon egymás ellenében indultak, és mindezek tükrében a szavazók nem hitték el az őszinte szándékot a hirtelen jött együttműködés mögött. Rossz döntésnek bizonyult az is, hogy az MKP egy Stubendeknél kevésbé ismert, ennek megfelelően kevésbé népszerű jelölt indítása mellett döntött. A közös jelölt kudarcának ágyazott meg az is, hogy a két párt kampánya többet foglalkozott Stubendek László személyével, mint Czíria Attila és a közös képviselőjelöltek programjával. Feltételezhetően Czíriát döntően a Híd szavazói támogatták, míg az MKP-s választók a párt helyi erős emberét, a választásokon győztes

⁸ Stubendek elindul az MKP–Híd jelöltje ellen. Új Szó, 2014. szeptember 22. <http://ujso.com/napilap/kozelet/2014/09/22/stubendek-elindul-az-mkp-hid-jeloltje-ellen; letoltve: 2015. február 22.>

Stubendek Lászlót tüntették ki bizalmukkal. A két párt összefogása kapcsán hangsúlyozni kell, hogy az MKP olyan alkut kötött, mely a polgármesterjelöltje és az Összefogás Komáromért lista elsőprő győzelme esetén is inkább a Hídnak kedvezett volna, hiszen több Hidas önkormányzati képviselő, valamint két vegyes párti alpolgármester esetén Czíria mozgásteret meglehetősen szűk lett volna. Az MKP ráadásul egy olyan városban kötött egy számára kedvezőtlen alkut, ahol nem csupán a 2013-as megyei és a 2014-es európai parlamenti választásokon, de még a 2012-es előrehozott parlamenti választásokon is jobb eredményt ért el, mint a Híd.

A megyei önkormányzati, valamint a helyhatósági választások eredményei ismét megmutatták, hogy az MKP regionális beágyazottsága erős, és jobb mint a legfőbb rivális Most-Híd párté. A kommunális választásokon a szavazók az MKP-t hitelesebb alternatívának tartják, az etnikai párt két évtizedes múltjának köszönhetően sok helyi erős emberrel rendelkezik. A vegyes pártnak ilyen jelöltjei kevésbé vannak, és láthatuk, több jelentős magyarlakta városban, így Dunaszerdahelyen és Somorján is térvessztést szenvedett el a Híd. Gyengülő, válságban lévő helyi struktúrákkal a 2016 tavaszán esedékes parlamenti választásokra való felkészülés nehézkessé válhat. Jövőre pedig kiélezett küzdelemre lehet számítani a két párt között a magyar szavazókért, mert az MKP-Híd komáromi koalíciójának bukása után a vegyes párt részéről a választási együttműködés lehetősége ki lett zárva a 2016-os törvényhozási választásokon. Elhamarkodottnak tűnik azonban a Híd részéről az együttműködéstől való elzárkózás a komáromi eredményekre hivatkozva, hiszen 30 településen sikeres volt az MKP-Híd koalíciókötés, olyannyira, hogy a választásokon a Smer-KDH és a Smer-SNS szövetségek mellett ez volt a harmadik legtöbb polgármestert eredményező koalíció. A jövő évi törvényhozási választások tétje magyar szempontból az lesz, sikerül-e erősíteni a felvidéki magyarság parlamenti képviselőit vagy sem. Ennek kapcsán érdekes lesz, hogy jövőre folytatódik-e az a tendencia, amely a 2013 őszétől megrendezett valamennyi szlovákiai választás (megyei önkormányzati, helyhatósági, európai parlamenti) egyik jellemzője volt, történetesen, hogy az MKP eredményesebben szerepel a Most-Hídnál.

Darcsi Karolina

A 2014-es ukrajnai választások és a kárpátaljai magyarság

A 2014-es év Ukrajna számára „hibrid háborút”, területi veszteséget, gazdasági mélyrepülést és számos emberáldozatot hozott. A meglehetősen nehéz és instabil körülmények között két előrehozott választást is tartottak. Májusban került sor az előrehozott elnökválasztásra, októberben pedig előrehozott parlamenti választásokat rendeztek. A tanulmányban a 2014-es ukrajnai elnökválasztás és a parlamenti választások előzményei és eredményei kerülnek ismertetésre, külön hangsúlyt fektetve a kárpátaljai magyarság helyzetére és szereplésére.

Ukrán elnökválasztás 2014

Előzmények, jelöltek

Az ukrán parlament 2014. február 22-i ülésén határozott arról, hogy megfosztja tisztségétől Viktor Janukovics államfőt és kiírta 2014. május 25-re az előrehozott elnökválasztást. A Központi Választási Bizottság (CVK) adatai szerint 23 jelölt indult Ukrajna elnöki posztjáért, tizenhatan függetlenként, heten pedig pártok színeiben. Miután ketten visszaléptek a jelöléstől, 21 elnökjelölt maradt versenyben. A jelöltek között egyaránt voltak korábbi közhivatalok, kormányzati pozíciót betöltött személyek, politikusok és a közélet számára kevésbé ismert új szereplők is. A népszerűségi listát Petro Porosenko vezette, a nyugat-barát üzletember-politikus Viktor Juscsenko elnöksége alatt a nemzetbiztonsági és védelmi tanács vezetője volt, majd rövid ideig külügyminiszeri posztot töltötte be. Janukovics elnöksége alatt, Azarov első kormányában néhány hónapig gazdasági miniszterként tevékenykedett, aktív szerepet

játszott a 2013 novemberében kirobbant kijevi hatalomellenes tüntetés-sorozatban. A legesélyesebb jelöltnek tartott Porosenko a Vitalij Klicsko vezette Udar párt támogatását is élvezte. A Batykivcsina saját vezetőjét, Julija Timosenko volt kormányfőt indította, a Szvoboda párt Oleh Tyahnibok pártelnököt, a radikálisok Oleg Ljaskot és a Kommunista Párt is saját vezetőjét, Petro Szimonenkót jelölte az államfői posztra. A korábbi kormányzathoz köthető elnökjelöltek között volt Szerhij Tihipko és Jurij Bojko, Mikola Azarov leköszönt miniszterelnök kormányának miniszterelnök-helyettesei, Renat Kuzmin volt helyettes főügyész és Mihajlo Dobkin, Harkiv megye korábbi kormányzója. Jelöltette magát az elnöki tisztségre Dmitro Jaros, a radikális Jobboldali Szektor vezetője is.

1. táblázat. A 2014-es ukrajnai elnökválasztáson induló jelöltek listája

Olga Bohomolec	független
Jurij Bojko	független
Andrij Hrinenko	független
Anatolij Hricenko	Társadalmi Pozíció
Mihajlo Dobkin	Régiók Pártja, független
Olekszandr Klimenko	Ukrán Népi Párt
Valerij Konovaljuk	független
Natalja Korolivscka	független
Renat Kuzmin	független
Vaszil Kujbida	RUH
Oleg Ljasko	Radikális Pártja
Mikola Malomuzs	független
Petro Porosenko	független
Vadim Rabinovics	független
Volodimir Szaranov	független
Petro Szimonenko	Ukrajna Kommunista Pártja
Julija Timosenko	Batykivcsina
Szerhij Tihipko	független (RP-tag)
Oleh Tyahnibok	Szvoboda
Oleg Carjov	független (RP-tag)
Vaszil Cusko	független
Zorjan Skirjak	független
Dmitro Jaros	független (Jobboldali Szektor)

Választási programok, kampánytémák

Valamennyi elnökjelölt programjában három fontos elem jelent meg hangsúlyosan: az egyik a békének és Ukrajna területi integritásának kérdése, a másik az ország helyzetének stabilizálásához szükséges hatalmi és/vagy területi átrendezésére vonatkozó tervek, a harmadik a gazdasági és társadalmi stabilitást előirányzó és a korrupció megszüntetését célzó intézkedések. Annak ellenére, hogy az Ukrajnában kialakult konfliktushelyzet erős kisebbségi vonatkozással bír az országban élő nemzetiségek helyzetének kérdése sem volt mérvadó kampánytéma, viszont 2010-hez képest jóval több elnökjelölt programjában megjelent (korábban mindössze egy jelöltnek voltak ígéretei a kisebbségek felé). A 23 jelölt közül mindössze hatan foglalkoztak választási programjukban a nemzetiségek kérdésével. A kisebbségi kérdés központi témája a jelentős vitát kiváltott nyelvtörvény, nyelvhasználat kérdését érintették és többnyire az országban élő orosz nemzetiségűek vonatkozásában fogalmazódtak meg, az országban élő valamennyi kisebbséget mindössze négyen vették számításba.

A nemzeti kisebbségek számára mind a jogérvényesülés területén, mind a hatalmi átrendeződés szempontjából a legszélesebb jogköröket Petro Porosenko ígérte. Az elnökjelölt programjában külön kihangsúlyozta valamennyi nemzeti kisebbség jogainak feltétlen betartását. A nyelvhasználat tekintetében az országban élő nemzetiségeknek szabad anyanyelvhasználatot és nyelvfejlődést ígért. Programjában külön kiemelésre kerültek a krimi tatárok. A korábbi hatalomhoz köthető régiós (RP) jelöltek mindegyikénél megjelent a nyelvhasználat kérdése, köreikben 2010-hez hasonlóan továbbra is kampánytémaként szerepelt a nyelvkérdés. Szerhij Tihipko valamennyi kisebbséggel számolt, programjában egy rövid bekezdést szánt a nemzetiségeknek: alkotmányosan szerette volna rögzíteni az orosz nyelv második államnyelvként való elismerését, valamint a közigazgatási reform keretében széleskörű kulturális és gazdasági autonómiát ígért a régióknak. Mihajlo Dobkin programjában szintén az orosz nyelvre helyezte a hangsúlyt, a nemzeti kisebbségek számára jogérvényesülést valamint kulturális nyelvi fejlődést ígért, törvényi szinten szerette volna rögzíteni az orosz nyelv jogait Ukrajnában. Oleg Carjov általános jogegyenlőséget ígért az országban élő valamennyi nemzeti-

ség számára, és a diszkrimináció tilalmát hirdette. Konkrét tervei erre vonatkozóan azonban választási programjában nem voltak. Jurij Bojko (RP), Petro Szimonenko (UKP) és Valerij Konovaljuk szintén a kétnyelvűség bevezetését ígérték, elképzeléseik csak az orosz nyelvhasználatra és az orosz kisebbségre vonatkoztak. Ide lehet sorolni még Vaszil Kujbidát (RUH) is, aki a kisebbségi nyelvi jogok fejlődését, a kultúra, a hagyományok és a nemzeti kisebbségek fejlődésének garantálását ígérte. Vaszil Cusko független jelölt szintén megemlíthető, aki a nyelvi-, kulturális kérdéseket a régiók hatáskörébe utalta volna. Timosenkonak nem volt a kisebbségekre vonatkozó programja, a szélsőséges Tyahnibok pedig az ukrán nyelv kizárólagosságát hangsúlyozta és a ruszifikáció megszüntetését fogalmazta meg célként. A kisebbségekre nézve legnacionalistább beállítottságú választási programmal az Ukrán Népi Párt jelöltje, Olekszandr Klimenko rendelkezett, aki kizárólag az ukránságra építve erős nemzetállam megteremtését hirdette.

Eredmények

A választások eredményei igazolták a közvélemény-kutatásokban előre jelzetteket. A május 25-én tartott ukrán elnökválasztáson Petro Porosenko fölényes győzelmet aratott. Az Udar által is támogatott Porosenko a választások első fordulójában megszerezte a szavazatok több mint felét (54,7%), így nem volt szükség második fordulóra. A Központi Választási Bizottság adatai szerint a szavazásra jogosultak több mint 50%-a vett részt a voksoláson. Porosenko valamennyi ukrán megyében nagy fölényrel nyert. Legnagyobb támogatottsága a nyugat-ukrán régiókban volt: Lemberg megyében (69,88%), Vinnycia megyében (67,33%), Ivano-Frankivszk megyében (65,13%), valamint Kárpátalján (62,2%). Második helyen végzett Julija Timosenko 12,8%-al, harmadik lett a radikális Ljasko 8,3%-al.

A nemzetközi megfigyelők által is elismert 2014-es elnökválasztás volt az eddigi ukrán választások közül az egyik legtisztább, legdemokratikusabb. Az ország területén minimális mennyiségű szabálysértés mellett zajlott a voksolás. Ugyanakkor két kelet-ukrán megyében, Luhanszkban és Donyeckben a saját köztársaságot kikiáltó szakadárak

több településen megakadályozták a választás lebonyolítását. A keleti megyékben élő lakosság mintegy húsz százaléka tudott csak szavazati jogával élni. A Krím-félszigeten nem tudták megrendezni a voksolást. Ukrajna újonnan megválasztott elnökét 2014. június 7-én iktatták be. Elemzők úgy vélték, hogy a rendkívül nehéz helyzetben megrendezett választás eredménye fordulópontot hozott az országnak a válságból való kilábalásban.

A kárpátaljai magyarság és az elnökválasztás

A magyar lakosság körében is Petro Porosenko volt a legnépszerűbb elnökjelölt. Támogatottsága a magyarok körében annak volt köszönhető, hogy ő volt az egyetlen elnökjelölt, aki „tárgyalt” a magyarokkal. Porosenko felvállalta a magyarság problémáit és választási szerződést kötött a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetséggel (KMKSZ). Az Ungváron, május 1-én aláírt megállapodásban az elnökjelölt vállalta, hogy Ukrajna elnökévé választása esetén Kárpátalján biztosítani fogja a magyarok számára az európai normákhoz igazított nyelvi jogokat, megfelelő feltételeket teremtenek a magyar nyelvű oktatási rendszer fejlődéséhez valamint a tervezett közigazgatási reform során figyelembe veszik az egy tömbben élő magyar közösség érdekeit és elősegítik a magyarok parlamenti képviselőiségét. Az elnökjelölt arra is ígéretet tett, hogy Ukrajna elnökeként előmozdítja majd a kárpátaljai egyházaktól elkobzott vagyon visszaszolgáltatását és a sztálini lágerekbe elhurcolt férfiak hivatalos rehabilitációját. Az Ukrán Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) nem támogatta egyik elnökjelöltet sem.

Kárpátalján összesen hat választási körzetet alakítottak ki, a választásra jogosultak 805 szavazókörben adhatták le voksukat. A megyében élő szavazók valamivel több, mint 52 százaléka ment el voksolni. A legaktívabbnak az ungváriak bizonyultak (65%), valamint a Nagybereznai (65%) és a Volóci járás (64%) lakói. Porosenko Kárpátalján a szavazatok megközelítőleg 70 százalékát szerezte meg, őt követte Julija Timosenko a voksok 13,12 százalékával, majd Ljasko (7,61%) és Hricenko (4,05%) következtek. A tömbben élő magyarság a 69-es számú Ungvár központú, a 70-es számú Munkács központú és a 74-es számú

Beregszász központú választási körzetekhez tartozott. A megyében kialakított körzetek közül a 74-es számú Beregszász központú körzetben érte el a legnagyobb támogatottságot Porosenko. A Beregszászi és Nagyszőlősi járást magába foglaló körzetben az elnökjelölt 44526 szavazatot szerzett, ami 66,84%-ot tesz ki. A Beregszász központú választókörzethez tartozott a kárpátaljai magyar települések jelentős része, melyekben az elnökjelölt támogatottsága meghaladta a megyében és a körzetben elért eredményeket. A magyar falvakban az elnökjelölt támogatottsága átlagosan 72-73%-os volt. A körzethez tartozó magyarlakta településeken, Beregszász és Nagyszőlős városát nem számítva Porosenko 20395 szavazatot kapott, ami a leadott érvényes szavazatok 72%-át tette ki. A rekordot a Beregszászi járásban található Gut községben érte el, ahol a választópolgárok 95%-a adta Porosenkora voksát, de ide lehet sorolni Mezőgecsét (83%), Kispapit és Csonkapapit (88%) vagy Mezővárit (80%), ahol szintén kimagasló arányban támogatták a jelöltet az urnákhoz járuló magyarok. Beregszász városában Porosenko a szavazatok 71,63%-át szerezte meg, második lett Timosenko (5,8%), harmadik Tihipko (4,24%), negyedik Ljasko (3,96%), ötödik Hricenko (3,58%), a többi jelölt ennél alacsonyabb eredményt ért el. A városban a részvételi arány 42% volt.

A 70-es számú Munkács központú körzetben a magyar településeken szintén meghaladta az elnökjelölt támogatottsága a körzetben elért eredményeket. A 70-es körzetben Porosenko 61,5%-ot ért el, a körzethez tartozó magyar falfalvakban (Dercen, Fornos, Szernye, Barkaszó, Csongor, Izsnyéte összesített adatai szerint) a választók 70,2%-a szavazott neki bizalmat.

A körzetek közül a legalacsonyabb mutató a 69-es számú Ungvár központú körzetben volt, de itt is elérte az 56,9%-ot. A körzethez tartoztak az Ungvári járás magyarlakta települései. Az eredmények itt is a többi körzethez hasonlóan alakultak, az elnökjelölt 72% körüli támogatottságot kapott a magyarok körében.

A magyar településeken a megyei átlaghoz képest alacsonyabb volt részvétel, ami elsősorban azzal magyarázható, hogy a választásokat megelőző napon olyan rémhírekkel próbálták a Beregszászi és a Nagyszőlősi járásban elriasztani a magyar nemzetiségű választókat elnökvá-

lasztáson való részvételtől, mely szerint a hadköteles magyar választókat a szavazóhelyiségekből egyenesen a hadseregbe viszik. Az álhírek jelentős aggodalmat váltottak ki a magyar lakosság körében, és sokan nem mertek elmenni szavazni. A legalacsonyabb részvétel a Nagyszőlősi járási Nagypaládon volt, ahol a választásra jogosultak mindössze 14%-a élt szavazati jogával.

Parlamenti választások 2014

Előzmények

Az előzetes várakozásoknak megfelelően, a kihívást jelentő biztonsági és politikai körülmények dacára, az elnökválasztást követően nem sokkal előrehozott parlamenti választásokat tartottak az országban. Ukrajna elnökének rendelete alapján a Központi Választási Bizottság (CVK) augusztus végén kiírta az előre hozott parlamenti választásokat 2014. október 26-ra. A választásokat megelőzően történtek kísérletek a választási rendszer megváltoztatására, de az elnöknek nem sikerült keresztülvinni a parlamenten javaslatát, így maradtak a 2012-ben alkalmazott vegyes választási rendszerrel, mely szerint a 450 fős ukrán parlament, azaz a Legfelsőbb Tanács (Verhovna Rada) képviselőinek felét egyéni körzetekben, 225 mandátumot pedig a pártok listáira leadott szavazatok alapján osztottak ki.

Az országos közvélemény-kutatások jelentős fölényt jósoltak Petro Porosenko Blokkjának (BPP), a felmérések alapján második befutónak számított Oleh Ljasko Radikális Pártja, harmadik helyen Julja Timosenko szerepelt.

Előzmények magyar szempontból

Ukrajnában a nemzeti kisebbségek számára a parlamenti képviselet törvényileg nem biztosított, a 450 fős törvényhozásba való bekerülésük esélyeit nagyban meghatározza az éppen érvényben lévő választási rendszer és az azt szabályozó törvény. A választási rendszeren eszközölt módosítások az

ország függetlenné válása óta kihatással voltak az országban élő nemzeti-
ségek – köztük a magyarok – érdekérvényesítő esélyeire is.

A egyes választási rendszer alkalmazására már korábban is volt
példa. A nemzeti kisebbségekre nézve a egyes rendszer lehetőségei
kedvezőek lehetnek, amennyiben a választási körzetek kialakításakor
figyelembe veszik az etnikai viszonyokat. Kárpátalja tekintetében az
1998-as¹ és 2002-es² választások során a magyar többségű körzet kiala-
kításával a kárpátaljai magyarság számára lehetőség nyílt a parlamenti
jelenlétet biztosítani, hisz a magyar jelöltek a körzetben eséllyel indul-
hattak. 2012-ben³ azonban már nem adtak erre lehetőséget, ugyanis a
rég/új egyes rendszerre vonatkozó választási törvény nem írta elő az
etnikai körzetek kialakítását. Kárpátalján hat egyéni választási körzetet
alakítottak ki, amelyben a tömbben élő magyar lakosság három külön-
böző körzetbe került, mindegyikben kisebbséget alkotva. A kialakított
körzetekkel minimálisra csökkentették a magyarok esélyeit és ellehetet-
lenítették a közösség számára, hogy saját képviselőt tudjon bejuttatni a

¹ Закон України „Про вибори народних депутатів України”, Верховна Рада
України; Закон від 24.09.1997 № 541/97-ВР – Az 1998-as választásokra a választási tör-
vénybe bekerült az a tétel, mely szerint a körzethatárok kialakítása során figyelembe kell
venni az etnikai határokat. Az 1998-as választások alkalmával Kárpátalján öt egyéni kör-
zetet hoztak létre, köztük a 72. számú Ungvártól Aknaszlatináig húzódó egyéni választó-
körzetet, ahol a magyar nemzetiségű választópolgárok aránya 50%-ot tett ki.

² A 2002-es választásokra ismét módosították a választási törvényt. A nemzeti kiseb-
bségekre nézve negatívan hatott, hogy a módosítás során kikerült a törvényből az a
tétel, mely az etnikai választási körzetek kialakítását korábban előírta. Kárpátalján
hat egyéni körzetet alakítottak ki. A kialakított körzetek között továbbra is a 72. számú
egyéni körzet foglalta magába a legtöbb magyar szavazót, azonban a választókerület-
ről nyolc, főképp magyarlakta települést csatoltak le, ami a körzet magyarságát mintegy
10 000 fővel csökkentette. A szavazókeretről leválasztott többségében magyarlakta tele-
pülések helyett nagyobb lélekszámú ukrán településeket csatoltak a körzethez, ami az
ukránok és magyarok arányát tovább rontotta.

³ A 68. számú, Ungvár központú választókerülethez került megközelítőleg 25,6 ezer
magyar szavazó, a körzetben a magyarság részaránya mindössze 16,1%-ot tett ki. A 69.
számú, Munkács központú választókerületbe került megközelítőleg 28,5 ezer magyar,
arányuk a körzetben csupán 17,8%-ot tett ki. A 73. számú, Nagyszőlős központú kör-
zetben a magyarok részaránya mindössze 33,6%. Az összesen 147 026 szavazót magába
foglaló 73. körzetben 49418-ra becsülhető a magyar szavazók száma. A 70-es, 71-es és
72-es körzetekben a magyar szavazók aránya elenyésző, nem éri el a 6-8%-ot.

törvényhozásba. A választókerületek kialakítása során alkalmazott ger-
rymandering a hivatalban lévőknek, a Janukovics vezette Régiók Pártja
jelöltjeinek és a helyi oligarcháknak kedvezett.

A választásokat megelőzően a KMKSZ még 2014. augusztus 7-én
kérelemmel fordult a CVK-hoz és annak elnökéhez, melyben kérte a
kompakt módon elhelyezkedő nemzetiségi közösség érdekeinek megfe-
lelő választási körzet kialakítását. A hivatalos szervhez benyújtott bead-
ványhoz csatolva volt a szövetség által kidolgozott lehetséges nemzetiségi
körzet sematikus térképe, településeinek listája, lakosságának nemzetiségi
összetételére és lélekszámára vonatkozó adatokkal. A CVK 2014. augusz-
tus 27-én jelölte ki a parlamenti választások egyéni választókerületeinek
határait. A testület döntése alapján – kisebb módosításokat leszámítva –
teljes egészében maradtak a 2012-ben kialakított körzetek. Az ígéretekkel
és a várakozásokkal ellentétben nem lett magyar választási körzet létre-
hozva. A KMKSZ kérelmét a testület figyelmen kívül hagyta és nem vál-
toztatott a kárpátaljai tömbmagyarságot több körzetre felosztó, magyar
képvisező parlamentbe juttatását ellehetetlenítő 2012-ben létrehozott
körzethatárokon. Az eset azért is érdekes, mert a választási törvénybe
2012-ben bekerült egy módosítás, mely ismét előírja az etnikai szempon-
tok figyelembevételét a körzetesítés során. A törvény egyértelmű tételeket
tartalmaz arra vonatkozóan, hogy a választási körzetek kialakítása során
figyelembe kellene venni az etnikai határokat. A III. fejezet 18. cikkelye
kimondja: „Az egymandátumos körzetek határait a közigazgatási-területi
egység határainak, a területiális közösség érdekeinek és a nemzeti kiseb-
bség adott területen való letelepedésének figyelembe vételével határozzák
meg. Azoknak a közigazgatási-területi egységeknek, amelyek területén egyes
nemzeti kisebbségek kompakt módon élnek és amelyek határosak egymás-
sal, egy választókerületbe kell kerülniük.”⁴ Az etnikai arányosság elve tehát
be lett építve a választási törvénybe, de mégsem akarták alkalmazni, ezt
bizonyítja a magyar lakosság különböző körzetekbe való ismételt felosz-
tása. A KMKSZ jogi úton tiltakozott az ukrán CVK döntése ellen. 2014.

⁴ Закон України „Про вибори народних депутатів України”, Верховна Рада
України; Закон від 17.11.2011 № 4061-VI. Letöltés helye: [http://zakon4.rada.gov.ua/
laws/show/4061-17](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4061-17); letöltés ideje: 2015.01.24.

szeptember 1-jén a KMKSZ a törvények által nyújtotta lehetőségekkel élve panaszt nyújtott be a CVK döntése ellen. A CVK-hoz és a Kijevi Fellebbviteli Adminisztrációs Bírósághoz eljuttatott dokumentumcsomagban arra kérte az illetékeseket, hogy vizsgálják felül a testület azon döntését, mely a Kárpátalján kialakított körzetekre vonatkozik, és a törvényeknek megfelelően jelöljenek ki új körzethatárokat. A jogsértés kapcsán a KMKSZ Elnöksége szeptember 1-jén nyilatkozatot fogadott el, melyet megküldött az EBESZ-nek, az Európai Parlamentnek, illetve az ENSZ kisebbségekkel foglalkozó bizottságának is. A nyilatkozatban foglaltak alapján a CVK döntése a parlamenti választásokról szóló törvény III./18/2/3. cikkelyének durva megsértése, mely a nemzetiségi kisebbségek jogainak lábbal tiprását, a kisebbséghez tartozók másodrendű állampolgárokká történő degradálását jelenti. A nyilatkozat szerint az európai demokratikus jogállamiság megteremtésének alapfeltétele, hogy ne csak papíron legyenek lefektetve a kisebbségek védelmét és megmaradását elősegítő jogok, hanem a gyakorlatban is alkalmazzák azokat.⁵

A KMKSZ nyilatkozatára azonnal reagált az EBESZ, a magyar körzet szabotálását elfogadhatatlannak tartva az ukrán illetékesekhez fordult, és kérte a magyar választási körzet mielőbbi létrehozását. Ugyanígy tett a Fidesz–KDNP európai parlamenti képviselőcsoportja, mely sajtóközleményében határozottan elítélte az ukrán Központi Választási Bizottság döntését és felszólította a testületet, hogy a hatályos kisebbségi és választási törvények betartásával olyan választókerületeket alakítson ki Kárpátalján, melyben a tömbmagyarság egy parlamenti körzetet alkot. A magyar körzet létrehozását kérelmezte Valerij Luncsenko is. A Kárpátaljai Megyei Állami Adminisztráció elnöke folyamodványt juttatott el Ukrajna elnökéhez és a Központi Választási Bizottsághoz, melyben a megye kormányzójaként kérte, hogy választói jogaik érvényesítése tekintetében vegyék figyelembe Kárpátalja nemzeti kisebbségeinek érdekeit és a megye Beregszászi és Nagyszőlősi járásaiban tömbben élő magyarokat egy választókerületbe rendezzék. Az ügy mellé állt Gajdos

⁵ A KMKSZ nyilatkozata az ukrán parlamenti választások kapcsán. 2014. szeptember 1. Letöltés helye: <http://www.karpataljalap.net/?q=2014/09/01/kmksz-nyilatkozata-az-ukrajnai-parlament-ivalasztasok-kapcsan>; letöltés ideje: 2014.01.28.

István is, az UMDSZ leköszönt elnöke, az ukrán parlament akkori képviselője, aki szintén szorgalmazta a CVK elnökénél, hogy a hatályos választási törvény előírásait betartva Kárpátalján Beregszász központtal hozzanak létre magyar többségű választókerületet.

A kérelmek benyújtása ellenére nem lett magyar többségű körzet létrehozva. A CVK-hoz és a Kijevi Fellebbviteli Adminisztrációs Bírósághoz benyújtott óvást mindkét testület formai okokra hivatkozva lesöpörte az asztalról, érdemben nem is tárgyalták azt. A KMKSZ, miután minden lehetséges jogi eszközt kihasználta, melyre az ország törvényei lehetőséget adnak, jogorvoslatért a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságához fordult.

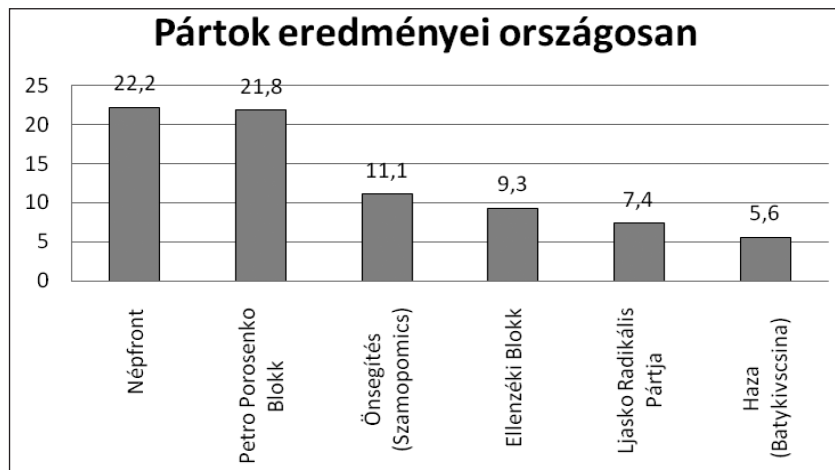
Választási körzet hiányában csak a listás hely biztosíthatta a kárpátaljai magyarságnak, hogy képviselőt küldhessen a parlamentbe. A nagy sajtóvisszhangot kiváltó eset után az ukrán elnök nevével jelzett Petro Porosenko Blokkja párt a parlamenti mandátumra esélyes 62. helyet ajánlotta fel a KMKSZ elnökének parlamenti választási listáján. A felajánlott listás hely elfogadásáról a szövetség rendkívüli választmányi ülése döntött. A másik magyar szervezet, az UMDSZ nem támogatta egyetlen jelöltet vagy pártot sem, a szövetség korábban lemondott elnöke, Gajdos István, korábbi RP-s majd független parlamenti képviselő, nem indult az októberi választásokon.

Eredmények

Az Európa-párti erők győzelmét eredményezte az előre hozott parlamenti választás. Az október 26-án megrendezett voksoláson az ország lakosságának 52,4%-a járult az urnákhoz. A pártlistás eredmények alapján a választásokon induló 29 pártból hatnak sikerült átlépni a bekerüléshez szükséges 5%-os küszöböt. A pártlistákra leadott voksok alapján első helyen szerepelt az Arszenij Jacenyuk vezette Népi Front (Narodnij Front) 22,14%-kal, közvetlenül mögötte a Petro Porosenko Blokk 21,82%-kal, harmadik helyen az Andrij Szadovij lembergi (Ivivi) polgármester vezette Önsegítés (Szamopomics) nevű párt (10,97%), negyedik a Jurij Bojko vezette egykori Régiók Pártjából szerveződött Ellenzéki Blokk (Opozicijnij Blokk) (9,43%), ötödik lett Oleh Ljasko Radikális

Pártja (7,44%), hatodik Julija Timosenko Haza (Batykivcsina) Pártja (5,68%). Az egyéni körzetek eredményei azonban némileg változtattak a sorrenden. A megszerzett mandátumok alapján a választások győztese a Petro Porosenko Blokk (BPP) lett, ők rendelkeznek a legtöbb képviselővel. Az Udarral közösen létrehozott BPP 132 parlamenti mandátumra tett szert: 69 képviselőjük egyéni körzetekből, 63 pedig pártlistáról került be. A második helyen végzett a Népi Front, Jacenyuk pártjának 83 parlamenti képviselője lett: 64 helyet szerzett listán és 18 képviselőjük került be egyéniből. Az Önsegítés (Számopomocs) 33 honatyát adott (32 listáról, 1 egyéniből), az Ellenzéki Blokk (Opozicijnij Blokk) 29 képviselői helyet tudhat magáénak (27 listáról, 2 egyéniből), Ljasko Radikális Pártjának 22 képviselője lett, mindegyik listáról, Timosenko pártja pedig 19 képviselővel (17 listáról, 2 egyéniben) került be a Legfelsőbb Tanácsba. További 58 képviselő egyéni körzetekből került be, egyéniben szereztek mandátumot például a Baloga testvérek, néhány szélsőséges Szvobodás és a Jobboldali Szektor vezetője, Dmitro Jaros is. Huszonhét egyéni körzetben nem sikerült megrendezni a választásokat.⁶

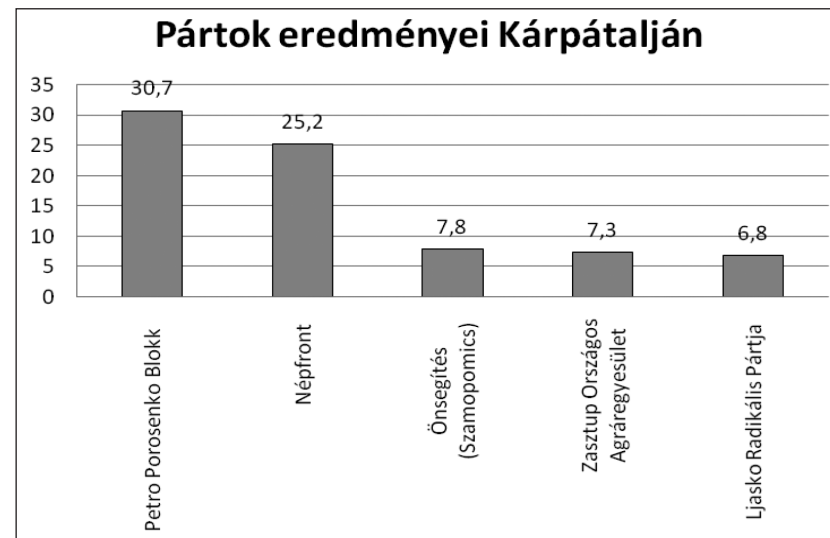
1. ábra. A pártok eredményei országosan

⁶ Központi Választási Bizottság hivatalos weboldala. Letöltés helye: http://www.cvk.gov.ua/vnd_2014/; letöltés ideje: 2014.01.28.

Kárpátalján az országosnál alacsonyabb volt a szavazókedv, a választás során a régióban nyilvántartott választópolgárok 44,67%-a élt szavazati jogával. A megyében összesen hat választási körzetet alakítottak ki, a tömbben élő magyarság a 68. számú Ungvár központú, a 69. számú Munkács központú és a 73. számú Nagyszőlős központú körzetekhez tartozott. A legnagyobb aktivitás az Ungvár központú 68. számú választókörzetben volt (61%), a Munkács központú 69. számú körzetben 44%, a 73. számú Nagyszőlős központú és a 70. számú Szolyva központú körzetekben 37,6%-os és 37,9%-os részvételt regisztráltak, a legalacsonyabb aktivitás a 72. számú Técső központú választókörzetben (32,7%) volt. A pártlistás eredmények alapján a megyében a Petro Porosenko Blokk nyerte a választásokat, a BPP a szavazatok 30,7%-át gyűjtötte be, második lett a Népi Front (25,2%), harmadik az Önsegítés (7,8%), negyedik a Zasztup Országos Agrárregyesület (7,3%), ötödik pedig Ljasko Radikális Pártja (6,8%).

2. ábra. A pártok eredményei Kárpátalján

A Petro Porosenko Blokk támogatottsága a magyar falvakban volt a legnagyobb. A magyar településeken élő lakosság 42%-a adta voksát az elnök nevét viselő pártszövetségre, vélhetően azért, mert listájának

62. helyén szerepelt Brenzovics László, a KMKSZ elnöke, aki így beke-
rült az ukrán törvényhozásba.

Az egyéni körzetek tekintetében Kárpátalján az előzetes közvéle-
mény-kutatások előrejelzéseinek megfelelően a Baloga testvérek nyerték
meg a körzetek jelentős többségét. A 69. számú Munkács központú kör-
zetben első helyen végzett Viktor Baloga 61,9%-kal, a 71. számú Huszt
központú körzetben Pavlo Baloga nyert 44,6%-kal, a 73. Nagyszőlős
központú körzetben Ivan Baloga lett az első 44,8%-kal. Szintén Balo-
gák jelöltje volt a 70. számú Szolyva központú körzet győztese Mihajlo
Lanyo, aki a szavazatok 38,7%-át gyűjtötte be és a 72. számú Técső köz-
pontú választási körzet győztese, Vaszil Petyovka (68%). A megyében
található egyéni körzetek közül a legnagyobb küzdelem a 68. Ungvár
központú körzetben alakult ki, a megmérettetésből győztesen a BPP
által támogatott Robert Horvat került ki, aki 21,5%-kal maga mögött
hagyta legfontosabb választási ellenfelét, a körzet korábbi képviselőjét,
az egykori PR-s Vaszil Kovacsot.

Záró gondolatok

A 2013 novemberében kezdődő tömegdemonstrációk és a kijeji Majda-
non történt események alapjaiban változtatták meg Ukrajna helyzetét.
A másfél éve zajló háborús konfliktus egyre súlyosabb humanitárius,
gazdasági válságba sodorja az országot. Az Oroszország általi agresszív
terjeszkedés nem csak Ukrajnára jelent veszélyt, de súlyos biztonsági
fenyegetést jelent az egész térségre nézve. A 2014-es előrehozott ukraj-
nai választások nem hoztak megoldást a kialakult helyzetre. Ukrajna
nemzetközi segítség nélkül nyilvánvalóan nem fogja tudni megoldani
problémáit. A nemzetiségi kérdés európai módon történő rendezése
elengedhetetlen a soknemzetiségű Ukrajna stabilitása szempontjából,
remélhetőleg a kisebbségek között a magyarok is szerepelnek majd.

A kárpátaljai magyarság helyzete az elmúlt egy évben jelentősen
romlott, számos olyan problémával szembesül a közösség, amely meg-
maradását veszélyezteti. Sajnálatos módon újra olyan zónában van, ami
a lehetőségeit a sorsa meghatározásában igencsak leszűkíti. Az újabb

mozgósítás és a háborús helyzet sokakat arra készítet, hogy elhagyják
az országot, ennek hosszú távon beláthatatlan negatív következményei
lehetnek a közösségre nézve. Félő, hogy jelentősen lecsökken a magyar
lakosság létszáma Kárpátalján.

A 2015 tavaszára esedékes soron következő önkormányzati válasz-
tásokat egyelőre őszre halasztották, a vonatkozó választási rendszer
megváltoztatása mellett tervben van a közigazgatási reform megvalósí-
tása is. Fontos lenne, hogy a tervezett adminisztratív reform folyamán
figyelembe vegyék a tömbben élő magyarság érdekeit és az újonnan
kialakított közigazgatási egységek között hozzanak létre magyar több-
ségű járást. Hogy lesz e 2015-ben Ukrajnában reform, magyar köz-
igazgatás, önkormányzati választások, és lesznek-e magyar szavazók, az
elsősorban attól függ, hogy sikerül-e a békét megteremteni.

DEVOLÚCIÓ

Iván Dániel

Devolúció és önkormányzatiság

A devolúció meghatározó szerepe az Egyesült Királyság önkormányzati¹ rendszerének kialakulásában

E kutatás homlokterébe a szigetország egyes – a devolúció során nagyfokú autonómiához jutott – területeinek, önkormányzati struktúrájának vizsgálatát helyezem. A tanulmány többek között foglalkozik a devolúció, a common law, illetőleg a kartális alkotmány hiányának, valamint egyéb, olyan egyedi – a kontinentális jogrendszertől idegen – komponens (parlamentari szuverenitás, ultra vires elv, stb.) együttes meglétének, az önkormányzati struktúra kialakításában játszott kulcsfontosságú szerepével. Ezzel összefüggésben felmerül a kérdés, hogy mennyiben hatottak a devolúciós vívmányok az önkormányzatok struktúrájára, valamint az előbb említett angolszász jogrendszerben felbukkanó sajátos képződmények (common law, íratlan alkotmány, parlamentari szuverenitás, stb.) milyen mértékig nehezítették (adott esetben könnyítették) meg az önkormányzatok kialakulását, illetőleg a jogalkotói szándék, a parlament önkormányzati vonatkozású törvényhozása mennyire érte el a kívánt célt.

Maga a devolúció a latin *devolvere* igéből származik, s széles jelentéstartalommal rendelkezik, többek között jelent elmozdítást, átruházást,

¹ Megjegyzendő, hogy az angolszász szakirodalom többnyire helyi kormányzatként (*local government*) aposztrofálja az egyes önkormányzatokat, s nem jellemző hogy a helyi önkormányzat (*local self-government*) kifejezést használnák, ennek ellenére a dolgozatban a sorozatos ismétlés elkerülése végett felváltva használom a különböző megfogalmazásokat.

illetőleg legördítést is. Mint arra Kaiser Tamás rávilágít, a decentralizáció és a devolúció közötti szubsztantív különbség abban ragadható meg, hogy míg a decentralizáció esetében a felső és alsó kormányzati szintek közötti hatalommegosztásáról beszélhetünk, addig a devolúció során, a központi fórum az alsóbb szintű testületekre történő hatáskör-átruházást valósít meg: „A Királyság kontextusában tehát a devolúció a Westminster parlamenti szupremáciája révén gyakorolt hatásköröknek a területi alapon szerveződő, választott testületekre való átruházását, azaz „visszaosztását” testesíti meg.”²

Ahhoz, hogy megértsük a folyamatot szükséges Anglia – Wales, Anglia – Skócia és Anglia – Észak-Írország vonatkozásában megnézni azokat a történelmi viszonyokat, gazdasági eseményeket, amelyek végére is kikövezték azt az utat, amely a devolúció megvalósulásához vezetett. Éppen ezért, ahol lehetséges az elkövetkezőkben következetesen külön-külön alfejezetben tárgyalom Skóciát, Wales-t és Észak-Írországot.

Skócia és Anglia kapcsolata hosszú múltra tekint vissza, gyakorlatilag a XIII. században I. Edward expanziós törekvéseivel kezdődik, mely törekvések Wales bekebelezését eredményezték, azonban Skóciát sem ő, sem a későbbi uralkodók nem tudták a korona fennhatósága alá vonni. I. Jakab 1603-as trónra lépésével ugyanakkor létrejött az a fajta perszonálunió, amely eredményeképpen végül kettejük integrációját az 1707-ben megkötött ún. Egyesülési Szerződéssel (Act of Union) és a skót parlament feloszlásával sikeresen elmélyítették. Az egyezség megkötésével három fő területet – az oktatásügyet, a vallást és törvényeit – megtarthattak. Az előbbi kettő volt a legeklatánsabb kifejezője a skót különállásnak.³ 1880-ra a Skóciát érintő törvények előkészítése végett bizottságot állítottak fel a Westminsteri Parlamentben, majd 1885-ben létrehozták a Skót Államtitkárságot vagy Skótügyi Hivatalt (Scottish Office, Secretary for Scotland), mely ugyan nem rendelkezett

² Kaiser Tamás: *Gördülő devolúció az Egyesült Királyságban: megválaszolatlan kérdések, új kihívások*. Gondolat: Budapest, 2012. 105.

³ Apáti Zsófia – Györi Szabó Róbert: *Devolúció és nemzeti identitás*. Pro Minoritate: Skócia, Wales, 2002. 175 – 202.

univerzális, minden Skóciát érintő kérdésben kompetenciával, de idővel hatásköre bővült, s kiterjedt – többek között – az egészségügyre, a közbiztonságra, sőt a büntetés-végrehajtásra is, továbbá a centruma volt a helyi skót önkormányzatoknak.⁴ A Skót Hivatal felállításának jelentőségét sokan abban látják, hogy Skócia gyakorlatilag „fél-állammá” vált. A II. világháborút követően az állami szerepvállalás növekedésének köszönhetően kiépült a jóléti állami intézmény-rendszer, s egyes számítások szerint a közkiadások 20%-kal meghaladták a brit átlagot; azonban az 1960-as évek gazdasági hanyatlása, s a közkiadások bizonyos fokú visszafogása életre keltette a nacionalizmust.⁵ Skóciában 1934-ben alakult meg a Skót Nemzeti Párt (Scottish National Party), mely a skót „érdekérvényesítő elemeket” tömörítette, s 65%-uk nem kívánt kiválni Nagy-Britanniából, szándékuk csupán egy szélesebb autonóm Skócia megteremtésére irányult.⁶

Wales és Anglia esete annyiban mindenképp eltér a skót úttól, hogy gyakorlatilag az utolsó walesi fejedelem (II. Llewellyn) 1282-es halálát követően dependens viszonyba kerültek.⁷ Az 1536-os Egyesülési Szerződés (Act of Union) értelmében VIII. Henrik az angol törvényeket, valamint az anglikán vallást Walesre is kiterjesztette, továbbá a walesi képviselőket is a Westminsteri Parlamentbe rendelte. Innentől datálható a walesi nyelv visszaszorulásának kezdete is, hisz használatát büntették. Az 1870-es évekre felerősödött a szeparatizmus és az autonómia iránti igény.⁸ Ellentétben Skóciával a walesi nemzeti identitás hordozói a nyelv, a vallás és a kultúra.⁹ Ennek okán 1907-ben felállí-

⁴ Havas Péter: Decentralizálási folyamat Nagy-Britanniában: a skót és a walesi devolúció /autonómia/. In: *Az Európa Tanács kisebbségvédelmi vonatkozású ellenőrző rendszerének kialakulása és eddigi működésének értékelése. Kisebbségpolitikai döntés-előkészítő tanulmányok sorozat 8.* Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány: Budapest, 1999. 17. 3–4.

⁵ Apáti – Győri, 2002. Devolúció és nemzeti identitás, i.m. 178.

⁶ Havas, 1999. Decentralizálási folyamat Nagy-Britanniában, i.m. 5.

⁷ Pataki Gábor Zsolt – Arady Lajos: *A brit hatalombontás (devolúció) sikerei.* Pro Minoritate: Skócia, Wales, 2001. 25–36.

⁸ Apáti – Győri, 2002. Devolúció és nemzeti identitás, i.m. 180.

⁹ Kaiser, 2012. Gördülő devolúció, i.m. 24.

tották a walesi Oktatási Ügyosztályt, s újra oktatni kezdték a korábban betiltott cymri nyelvet. Ezt követően 1925-ben a Walesi Nemzeti Párt (Plaid Cymru) is megkezdte működését (elsődleges célja az autentikus cymri nyelv védelme volt), majd 1964-ben létrehozták a Walesi Hivatalt (Welsh Office) államminiszterrel az élén. A hivatal azonban jóval szűkebb hatáskörrel rendelkezett, mint skót társa.¹⁰

Az északír devolúció mind a skót, mind pedig a walesi úttól jelentősen eltért, ugyanis az 1,7 millió fős lakosú országrész 54%-a protestáns, 42%-a pedig katolikus. Míg előbbiek történelmileg és kulturálisan britnek vallják magukat, addig utóbbiak írnek, s emellett nacionalisták vagy republikánusok. E területen így prioritást élvezett, „hogy a Westminster közvetlen irányítása helyett stabil, helyi felhatalmazással bíró politikai berendezkedés alakuljon, amely képes úrrá lenni a két etnikai, vallási és politikai közösség megosztottságán, orvosolja a társadalmi, gazdasági egyenlőtlenségeket, a közrendet és a biztonságot érintő problémákat, végül pedig új együttműködési lehetőségeket nyit meg az ír szigetek északi és déli része között.”¹¹

Az 1970-es években alábbhagyott a devolúciós mozgalom, ugyanakkor a Heath vezette konzervatív párt pedzegette a devolúciós törvények megszövegezését, azonban – mint majd látni fogjuk – a problémát az 1972-es önkormányzati törvénycsomaggal kívánta orvosolni megkerülvén számos kritikus – marginálisnak cseppet sem mondható – kérdéskört. A soron következő Munkáspárt ideológiájával alapvetően szembement a hatalombontás koncepciója, ugyanakkor fennállt az a paradox helyzet, hogy szavazóbázisuk alapját képezte mind Skócia, mind Wales lakossága.¹² James Callaghan kormányfő 1976-os skót és walesi devolúciós törvényjavaslatát leszavazták, ám az újabb javaslatot végtére is 1978. április 25-én sikerült keresztülvinnie a parlamenten. A belpolitikai krízis azonban kompromisszumra kényszerítette a kormánypártot, aminek értelmében a törvény hatályba lépését referendumhoz kötötték, ami gyakorlatilag a törvény bukását eredményezte;

¹⁰ Pataki – Arady, 2001. A brit hatalombontás, i.m. 30.

¹¹ Kaiser, 2012. Gördülő devolúció, i.m. 39.

¹² Havas, 1999. Decentralizálási folyamat, i.m. 5.

hisz az 1979. március 1-jén megtartott népszavazáson a walesi lakosok majdnem 80%-a nemmel szavazott, s bár Skóciában közel 52% szavazott igennel, az előzetesen kikötött 40%-os részvételi arányt sehol sem érték el.¹³ A Munkáspárt bukása ezt követően elkerülhetetlen volt, s helyükbe a Thatcher-féle konzervatív kormány lépett, aki hallani sem akart a devolúcióról; jóllehet a konzervatív kormányzás majdani sikere éppen e 18 évben gyökerezett.¹⁴ Természetesen ezen felül más hatások is közrejátszottak a későbbi hatalombontásban (s annak korábbi bukásában is). Prohászka Géza tanulmányában neves szigetországi írókat citálva megemlíti többek között, hogy sem politikai, sem társadalmi, sem gazdasági értelemben nem állt készen a Királyság az alkotmányos berendezkedés átalakítására 1979-ben. A thatcheri neoliberais politika mellett az Európai Unió erősödése, bővülése, s az Egyesült Királyságot érintő jogalkotó tevékenysége, a felmerülő regionális egyenlőtlenségek intézménye, egyetemleges kezelésének szükségessége, a bipoláris világ felbomlása, a nacionalizmus újjáéledése, az 1990-ben függetlenedő kis nemzetek mintája mind-mind szerepet játszottak a devolúció megvalósításának sikerében.¹⁵ Ennek eredményeként az 1990-es években újra erőre kapott a hatalombontás gondolata: a konzervatívok tartották magukat eredeti elképzelésükhöz, s hallani sem akartak a parlament hatalmának decentralizálásáról. A Liberális Párt a föderatív államszerkezet kialakítását szorgalmazta, míg a Labour a devolúciós koncepciót preferálta: a Skót Parlament és a Walesi Gyűlés felállításával, fenntartván a parlament szupremáciáját.¹⁶

Végül az 1997-es választásokon a Munkáspárt győzedelmeskedett. „Ekkor a három országrészben ismét népszavazást tartottak, ahol a szavazók többsége a skót parlament és a walesi nemzetgyűlés felállítására, illetve a devolvált kormányzást előirányzó belfasti megállapodás mellett

¹³ Kaiser, 2012. Gördülő devolúció, i.m. 31–34.

¹⁴ Harkányi Ádám Máté: A skót nemzet a devolúció előtt és után. In: Szarka László (szerk.): *Etnopolitikai modellek a gyakorlatban*. Gondolat: Budapest, 2009. 92–110.

¹⁵ Prohászka Géza: Újjászületett nemzet? A skóciai „devolúció” kialakulása a 20. század második felében. *Aetas*, 2010, 15 (3). 52–66, itt: 53–54. / Vö. Havas, 1999. Decentralizációs folyamat, i.m. 8.

¹⁶ Havas, 1999. Decentralizációs folyamat, i.m. 8–9.

tette le a voksát.”¹⁷ A referendum Skóciában elsőpró sikert aratott, míg Walesben a részvételi küszöböt is alig érték el, arról nem beszélve, hogy az igenlő szavazatok száma a skót siker nyomába sem érhetett.¹⁸

Az 1998-ban elfogadott Skócia törvény (Scotland Act) felállította a skót parlamentet (Scottish Parliament, Holyrood), Edinburgh-i székhellyel.¹⁹ A választásokat májusban tartották, s július 1-jével megkezdte működését a skót parlament.²⁰ Az egykamarás skót parlamentet négy évenként választják, 129 képviselőből áll, s kétharmados többséggel felosztható.²¹ A képviselők közül 73-at egyéni választókerületekben választanak, míg további 53 főt a pártlistára leadott szavazatok alapján.²² Az „első minisztert” (First Minister) – akinek jogköre gyakorlatilag megegyezik a kormányfői jogosítványokkal – a parlament választja, majd az uralkodó nevezi ki. Az első miniszter nevezi ki a minisztereket a parlamenti tagok közül megalakítván a kvázi végrehajtó hatalmat, a kormányt (Scottish government), amely a parlamentnek tartozik felelősséggel.²³ A parlamentnek elsődleges törvényhozási jogköre van,²⁴ ami azt jelenti, hogy a Holyrood hatáskörébe tartozik mindazon feladatok ellátása, amit nem tartott meg saját irányítása alatt. Az ily módon megtartott területek irányításában – Skócia vonatkozásában – a skótügyi miniszter (Secretary of State for Scotland) által vezetett Skót Ügyek Hivatala (Scotland Office) játszik kulcsszerepet.²⁵ Ilyen közös területet képeznek: az alkotmányos kérdések, a külügyek, az EU politika, a védelmi politika, a nemzetbiztonsági kérdések, a foglalkoztatás, a szo-

¹⁷ Deák András Miklós: Az egyesült királyságbeli devolúció első tapasztalatai. *Külgügyi Szemle*, 2002, 1 (3). 90–107, itt: 91.

¹⁸ Apáti – Györi, 2002. Devolúció és nemzeti identitás, i.m. 179–181.

¹⁹ Deák, 2002. Az egyesült királyságbeli, i.m. 92.

²⁰ Letöltés helye: <http://www.scottish.parliament.uk/abouttheparliament/16719.aspx>; letöltés ideje: 2014. 03. 07.

²¹ Leyland, Peter: The multifaceted constitutional dynamics of U.K. devolution. *International Journal of Constitutional Law*, 2011, 9 (1). 251–273. itt: 257.

²² Kaiser, 2012. Gördülő devolúció, i.m. 52.

²³ Leyland, 2011. The multifaceted constitutional, i.m. 257.

²⁴ Apáti – Györi, 2002. Devolúció és nemzeti identitás, i.m. 179–181.

²⁵ Kaiser, 2012. Gördülő devolúció, i.m. 53.

ciális ügyek, az ipar és kereskedelem, az energiaszabályozás bizonyos kérdései (elektromosság, szén, olaj, gáz, atomenergia), bizonyos egészségügyi kérdések (géntechnológia, abortusz, gyógyszeripar), a bevándorlási és állampolgársági ügyek és a pénzügyi, gazdasági kérdések.²⁶ Ugyanakkor a skót parlament saját hatáskörében szabályozhatja az alábbi kérdésköröket: egészségügy, helyi önkormányzatok, beleértve a lakásügyeket, önkormányzatok struktúrájának kialakítását és a pénzügyek szabályozása (adókiivetés, területfejlesztés), környezetvédelmi kérdések, sport és művészettel kapcsolatos kérdések, mezőgazdaság, halászat, erdészet, közbiztonsági kérdések, statisztikai és nyilvántartási rendszerek, a Skóciában működő „kvangók” (quangos) felügyelete, Skócia gazdasági fejlesztése.²⁷ „A skót parlament és a skót kormány kizárólag devolvált kompetenciájukon belül gyakorolhatják jogosítványukat: a skót törvények partikulárisak, azaz csak Skócia területén alkalmazandók, az általuk szabályozott kérdések nem tartozhatnak a Westminsteri Parlament számára fenntartott tárgyak közé (*reserved matters*), továbbá nem módosíthatják a védett rendelkezéseket (*protected provisions*), nem lehetnek összeegyeztethetetlenek a különböző konvenciókban vagy az EU-szabályozásban garantált jogokkal, s nem mozdíthatják el a hivatalból az államminiszter rangban álló, de a skótügyi miniszternek alá nem rendelt Lord Advocatot, aki köztörvényes vádemelés, illetve a Skóciában bekövetkezett halálesetek kivizsgálásáért felelős.”²⁸

A Walesi Gyűlés (National Assembly for Wales /Cynulliad Cenedlaethol Cymru, Senedd) felállítását az 1998-as Government of Wales Act rendelte el, s az első választást – csakúgy, mint Skóciában – 1999 májusában tartották.²⁹ Választásokat négy évente tartanak, a Gyűlés 60 tagot számlál, így a 60 képviselőből 40-et többségi rendszerben – az arra kialakított választókerületekben – választanak meg, további 20 képviselőt

²⁶ Apáti – Győri, 2002. Devolúció és nemzeti identitás, i.m. 179–189.

²⁷ Havas, 1999. Decentralizálási folyamat, i.m. 11.

²⁸ Deák, 2002. Az egyesült királyságbeli, i.m. 92.

²⁹ Letöltés helye: <http://www.assemblywales.org/abthome/role-of-assembly-how-it-works/history-welsh-devolution.htm>; letöltés ideje: 2014. 03. 07.

pedig listán delegálnak a Gyűlésbe.³⁰ A Gyűlés másodlagos törvényhozási jogkörrel rendelkezik, így csupán Walesre vonatkozólag adhat ki határozatokat, rendeleteket, míg az eredeti jogalkotói jogosítvány Westminster kezében maradt, s a Walesi Ügyek Hivatala (Wales Office), élén a miniszterrel (Secretary of State of Wales) – hasonlóan a skót megoldáshoz – a walesi-érdekű ügyek ellátásában segítkezik. A kormány feladatát az ún. Végrehajtó Bizottság (Wales Executive Committee) látja el (kvázi-kormány), élén az első titkárral (First Secretary), s a Gyűlés irányába felelős tevékenységéért.³¹ Skóciával ellentétben itt nem beszélhetünk negatív felsorolásról, ami a Gyűlés hatáskörébe tartozó ügyeket illeti, hisz itt konkrétan nevesítik az átadott jogköröket: gazdaságfejlesztés, mezőgazdaság, oktatás, helyi önkormányzatok, egészségügyi szolgáltatások, környezetvédelem, közlekedés, kultúra, művészetek. A 2006-os Government of Wales Act többek között bővítette a Senedd hatáskörét, megemelte azon tárgykörök számát, amiben törvényhozói jogosítvánnyal rendelkezik, továbbá bevezette a Gyűlés feloszlásának lehetőségét, s bizonyos kérdésekben immár elsődleges jogalkotói jogosítvánnyal rendelkezik.³²

Az 1998 áprilisában megkötött nagypénteki egyezmény (Good Friday Agreement) értelmében a devolúciós folyamat ismét beindult Észak-Írországbán, s létrehozták az arányos rendszerben 4 évre megválasztott, 108 fős belfasti székhelyű Északír Nemzetgyűlést (Northern Ireland Assembly /Tionól Thuaisceart Éireann; vagy Stormont).³³ Hatáskörébe tartoznak többek között a pénzügyi, egészségügyi és oktatásügyi kérdések, mezőgazdasági és gazdaságfejlesztési feladatok, továbbá a szociálpolitika és a környezetvédelem. Emellett az Északír Ügyek Hivatala (Northern Ireland Office) felelt a rendőrségi, biztonsági, bűnüldözési, külügyi, illetőleg adóügyi feladatokért, hisz 2010-től az igazságszolgáltatás mellett a rendőri feladatokat is a nemzetgyűlés hatáskörébe dele-

³⁰ Pataki – Arady, 2001. A brit hatalombontás, i.m. 31.

³¹ Apáti – Győri, 2002. Devolúció és nemzeti identitás, i.m. 191–192.

³² Kaiser, 2012. Gördülő devolúció, i.m. 53–54.

³³ Imre Miklós – Kristó Katalin: Az Egyesült Királyság Közigazgatása. In: Szamel Katalin – Balázs István – Gajduscheck György – Koi Gyula (szerk.): *Az Európai Unió tagállamainak közigazgatása*. CompLex: Budapest, 2011. 97–159, itt: 127.

gálták. Felállították a kormányt (Northern Ireland Executive) élén az első miniszterrel (First Minister), akinek megválasztása csak akkor lehet eredményes, ha mindkét közösségtől (katolikus és a protestáns)³⁴ megkapja a többségi szavazatot.³⁵ „Az északír devolúció további specifikuma, hogy az országon belüli hatáskörátadás mellett elismeri az ír dimenzió tartománybeli jelenlétét, azaz az Egyesült Királyság és az Ír Köztársaság közötti de facto konföderális viszonyt.”³⁶ A Nemzetgyűlést 2002. október 14-én feloszlatták, s csak 2007. május 8-án állították fel újra.³⁷

Ahogy Kaiser is írja, a brit devolúció megvalósíthatóságának titka abban rejlik, hogy: „a plurinacionális állam működését nem egy merev föderaliztikus berendezkedés, hanem a társadalmi feltételekhez viszonylag rugalmasan alkalmazkodó, aszimmetrikus és ad-hoc jellegű kormányzati modell biztosítja és tartja fenn.”³⁸

Fejlődéstörténeti mérföldkövek: az az Egyesült Királyság önkormányzati rendszerének evolúciója

A helyi önkormányzatok 1835-ig (a kezdetek)

„Nagy-Britanniában hosszú múltra visszatekintő tradíciója van a demokratikus és független helyi önkormányzatoknak.”³⁹ Gyökerük ugyanis az angolszász időkbeli (790-1066) eredetű, ti. ekkortájt alakult ki a napjainkban is jelentőségteljes megye (*shire*), mint közigazgatási egység. A megye igazgatásáért a király előljárója (*King's Ealdorman*) volt

³⁴ Gyakorlatilag e garancia biztosítja a jelöltállításbeli kompromisszumot a két közösség között.

³⁵ Kaiser, 2012. Gördülő devolúció, i.m. 55.

³⁶ Deák, 2002. Az egyesült királyságbeli, i.m. 94.

³⁷ Imre – Kristó, 2011. Az Egyesült Királyság Közigazgatása, i.m. 127.

³⁸ Kaiser, 2012. Gördülő devolúció, i.m. 18.

³⁹ Imre Miklós – Koi Gyula: Az Egyesült Királyság közigazgatása. In: Lőrincz Lajos (szerk.): *Közigazgatás az Európai Unió Tagállamaiban. Összehasonlító Közigazgatás*. Unió: Budapest, 2006. 23–107, itt: 71.

felelős, akit természetesen a király nevezett ki.⁴⁰ A megye századokra (*hundreds*) oszlott, melyek élén a százados (*hundred-man*) állt.⁴¹ Jelentős tisztségnek számított továbbá a *shire-reeve*,⁴² aki az adott megyében a bírói hatalmat volt hivatott gyakorolni; míg e pozíció az angolszász időkben még nem volt kellően megfizetve, s csupán ceremoniális jelleggel bírt, addig a normannok alatt már megfelelően jutalmazták, s szélesebb jogosítványokkal ruházták föl őket. A megye és a század mellett jelentős szerepük volt az „erődöknek” (*burhs*), néhány közülük – a nagyobbak – kerületekre, őrségekre (*wards*)⁴³ oszlott.⁴⁴ Fontos megemlíteni, hogy onnantól kezdve, hogy normann I. (Hódító) Vilmos 1066-ban Anglia királyává lett a „*shire*” helyett a „*county*” szót⁴⁵ használták a megyére.⁴⁶ Az uralkodó nevéhez köthető ezen felül a „kontinentális feudális közigazgatási rendszer bevezetése,”⁴⁷ mely konstrukció meglehetősen merev és centralizáltnak bizonyult. Ennek hatására a megye szerepe visszaszorult, ám mint közigazgatási kategória megmaradt.⁴⁸ A parókia, mint egyház-igazgatási egység szintén angolszász „produktum”. 1555-től ők feleltek az útfenntartásért, s minden egyháztagtól (*parishioners*) elvárták az útépitésben való participációt, amit a helyi Országutak Felügyelőjének (Surveyor of Highways) irányításával láttak el. Az 1601-es

⁴⁰ Letöltés helye: <http://www.hillingdon.gov.uk/article/24827/History-of-local-government-in-Hillingdon>; letöltés ideje: 2014. 02. 03.

⁴¹ Letöltés helye: <http://www2.warwick.ac.uk/research/warwickcommission/electedmayors/summary-report/history/>; letöltés ideje: 2014. 02. 03.

⁴² A *shire-reeve* (vagy *sir-gerefa*) intézménye a modern *sheriff* tisztségből deriválható.

⁴³ Ezen egységek természetesen nem azonosak a napjainkban választókerületként funkcionáló *wards-okkal*, sokkal inkább rendőri, rendfenntartó szerepük volt.

⁴⁴ Wilson, David – Game, Chris: *Local Government in the United Kingdom*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2011. 54.

⁴⁵ Míg a „*county*” szavuk a francia „*comté*” (*grófság*) szóból ered, addig a „*shire*” vagy „*scir*” (közigazgatási egység) angol eredetű. A névváltozás természetesen a normann uralkodó trónra lépésével valósult meg.

⁴⁶ Davies, Keith: *Local Government Law*. Butterworths: London, 1983. 6–7.

⁴⁷ Imre – Kristó, 2011. Az Egyesült Királyság Közigazgatása, i.m. 129.

⁴⁸ Letöltés helye: <http://www.hillingdon.gov.uk/article/24827/History-of-local-government-in-Hillingdon>; letöltés ideje: 2014. 02. 03.

ún. „Szegénységi törvény” (Poor Law Act) értelmében a szegényekről való gondoskodás is a parókiák feladatává lett, s hogy azt hatékonyan ellássák felügyelőket neveztek ki, akik e tevékenységüket az általuk megszabott helyi adókból⁴⁹ elégítették ki.⁵⁰

Látható, hogy a szigetországban az önkormányzati igazgatás valóban hosszú múltra tekint vissza, ám a modern értelemben vett helyhatóságok csupán a XIX. század végi parlament önkormányzati vonatkozású jogalkotó tevékenysége nyomán alakultak ki.

Előjáróban azonban fontos kitérni az 1834-es Szegénységi törvény módosítására (Poor Law Amendment Act),⁵¹ ugyanis a törvény fölállította az ún. Szegénységi Biztosok (Poor Law Commissioners) intézményét. E speciális központi hatóság a meglévő 15 000 parókiát 700 „Szegénységi Egyletbe” (Poor Law Unions) tömörítette, mely egység igazgatásáért az adófizetők által megválasztott ún. „bizottsági örök” (*board of guardians*) feleltek.⁵² E hatóságok erős központi irányítás alatt álltak, s feladatuk többnyire a pauperizmus és a depriváció visszaszorítására irányult.⁵³

A helyi önkormányzatok az 1970-es évekig – az első „mini forradalom”

Az 1835-ös Önkormányzati törvény (*Municipal Corporation Act*) fogalmazta meg az „*ultra vires*” elvét, amely megtiltotta az egyes önkormányzatoknak, hogy a Westminsteri Parlament jóváhagyása nélkül bármilyen feladatot ellássanak, ti. a törvény hatálybalépését megelőzően a helyhatóságok törvényi felhatalmazás nélkül is cselekedhettek.⁵⁴ Az Egyesült

⁴⁹ Ez volt az első helyi adó.

⁵⁰ Wilson – Game, 2011. *Local Government*, i.m. 55.

⁵¹ Megjegyzendő, hogy azon törvények területi hatálya, melyek címében nem szerepel a Skócia és Észak-Írország megjelölés, nem csupán Anglia területére korlátozódtak, hanem Wales-re is.

⁵² Smellie, Kingsley Bryce: *A History of Local Government*. George Allen and Unwin: London, 1946. 30.

⁵³ Letöltés helye: http://www.visionofbritain.org.uk/types/status_page.jsp?unit_status=PLU; letöltés ideje: 2014. 02. 03.

⁵⁴ Shirley, Robin Letwin: *The Anatomy of Thatcherism*. Transaction Publishers: US, 1993. 162.

Királyságban, az íratlan alkotmánynak köszönhetően az önkormányzatiságnak nincsenek alkotmányos garanciái, s jogállásuk így csak a szuverén Parlamentből deriválható, annak törvényi aktusa révén. Ebből következik, hogy az „*ultra vires*” elv elengedhetetlen kapocsként, egyfajta hídként funkcionál az önkormányzatok és a központi fórum között.⁵⁵ Mindemellett a törvény – Angliában és Walesben – létrehozott 178 immár többcélú (*multi-purpose*), választott helyi hatóságot (*municipal boroughs*); igaz, hogy e hatóságok hatásköre, s a választójoggal rendelkezők köre még jóval szűkebb volt, mint napjaink önkormányzatai esetében, de kijelenthető, hogy a modern önkormányzatok kialakulásához vezető hosszú, rögös út fundamentumát lefektette.⁵⁶

A kolera elleni fellépésnek köszönhetően 1848-ban a Parlament elfogadta a Közegészségügyi törvényt (Public Health Act), amely azért bírt jelentőséggel az önkormányzati fejlődéstörténet vonatkozásában, mert az egyes angliai és walesi városokban fölállította az Egészségügyi Helyi Bizottságot (Local Board of Health) törekedvén a kór megfékezésére.⁵⁷ A bizottság tagjait az adófizető polgárok választották.⁵⁸

Az 1872-es és 1875-ös Közegészségügyi törvények (Public Health Acts) létrehozták a városi (*urban*) és vidéki (*rural*) egészségügyi körzeteket⁵⁹ (*sanitary districts*), mely élén az Egészségügyi Helyi Bizottság állt, mint egészségügyi hatóság (*sanitary authority*).⁶⁰

A modern, „jogállam-igényű” önkormányzati igazgatás alapkövét, s a demokratikusan választott helyi hatóságok rendszerét, valamint

⁵⁵ Koi Gyula: *Helyi önkormányzati modellek (rövidített és egyszerűsített hallgatói segédlet)*. NKE: Budapest, 2013. 26.

⁵⁶ Wilson – Game, 2011. *Local Government*, i.m. 57.

⁵⁷ Elsőként Uxbridge város állított föl ilyen bizottságot.

⁵⁸ Letöltés helye: <http://www.hillingdon.gov.uk/article/24827/History-of-local-government-in-Hillingdon>; letöltés ideje: 2014. 02. 03.

⁵⁹ A körzet, kerület és járás (*district*) szavakat a továbbiakban szinonimaként kívánom használni a felesleges szóismétlés elkerülése végett, jóllehet, mint közigazgatási egység funkcióját és rendeltetését tekintve nem különböznek (értvén ezt természetesen az adott kor vonatkozásában, hisz a körzetek/kerületek feladatköre – az idő során – a jogalkotó tevékenység hatására változott, formálódott).

⁶⁰ Davies, 1983. *Local Government Law*, i.m. 33.

azon kétszintű szisztémát (*two-tier system*), amely évszázadnál is hosszabb ideig (a nem-városias területek vonatkozásában mindmáig) meghatározó tényező volt a szigetországban az 1888-as és 1894-es, illetőleg az 1899-es Helyi önkormányzati törvény (Local Government Act) fette le.⁶¹ Az „önigazgatási jogosítvány” megosztott a választott⁶² megyei tanácsok (*county councils*), illetőleg a megye alatt elhelyezkedő városi (*urban*) és falusi (*rural*) kerületek élén elhelyezkedő tanácsok (*district councils*) között (megjegyzendő a városi és falusi kerületek kialakításának alapjául – a már említett – egészségügyi körzet szolgált (*sanitary district*)). A kétszintű struktúra magasabb szintjét a 62 választott megyei tanács alkotta – beleértve a Londoni Megyei Tanácsot (London County Council)⁶³. E tanácsok feleltek az országutakért, hidakért, menhelyekért, illetőleg részleges rendőri felügyeletet is elláttak. Az alacsonyabb szintet a városi és falusi kerületi tanácsok képezték – valamint e szinthez tartozott a 28 (londoni) városi kerület (*metropolitan boroughs*), a Londoni Megyei Tanács alatt működve (1899-es törvény rendelkezése). Feladataik között említhető a tiszta ivóvízellátás, kanálisok karbantartása, utcák tisztaságának biztosítása.⁶⁴ Mindemellett a(z) (1888-as) törvény létrehozott megyei városi tanácsokat (*county borough councils*), mely tanácsok – az egységes tanácsokhoz (*unitary council*) hasonlatosan – „univerzális⁶⁵ hatóságnak” minősültek (*all-purpose authority*), hisz míg a megyei tanácsok a falusi és városi tanácsok között osztott feladatellátásról beszélhetünk, addig a megyei városi tanács egymaga látta el a feladatait.⁶⁶ A törvény 61 ilyen megyei városi tanácsot állított föl.⁶⁷ A(z) (1894-es) törvény másik újítása volt, hogy megalkotta a választott paró-

⁶¹ Turpin, Collin: *British Government and the Constitution: Text, Cases and Materials*. Butterworths: London, 1995. 233.

⁶² Ez tekinthető az első választott önkormányzati testületnek az Egyesült Királyságban.

⁶³ 1888-as törvény értelmében

⁶⁴ Wilson – Game, 2011. *Local Government*, i.m. 58.

⁶⁵ A továbbiakban univerzális (hatóság) alatt, a bárminemű helyi közszolgáltatás megszervezésére, kielégítésére irányuló feladat-ellátást értem.

⁶⁶ Smellie, 1946. *A History of Local Government*, i.m. 51.

⁶⁷ Local Government Act, 1888. Third Schedule. Letöltés helye: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1888/41/pdfs/ukpga_18880041_en.pdf; letöltés ideje: 2014. 04. 25.

kia tanácsot (*parish council*), valamint a parókia gyűlést (*parish meeting*). Azon vidéki parókiák, melyek nem rendelkeztek tanáccsal parókia gyűléseket tartottak.⁶⁸ Parókia tanácsot 300 vagy a fölötti lakosú vidéki területen létesítettek (obligatórius jelleggel), 100 és 300 közötti népességszámú területeken a parókia gyűlés határozására a megyei tanács hozott létre parókia tanácsot. 100 fő alatt pedig a parókia gyűléssel egyetértésben a megyei tanács állíthatott föl parókia tanácsot.⁶⁹ Az 1888-as Helyi önkormányzati törvény (Local Government Act) mintájára egy évvel később Skóciában is hasonló kétszintű rendszert vezettek be (szintén megye-kerület bontásban), ahol „univerzális hatóságként” – a megyei városi tanács jogállását alapul véve – kezdte meg működését a 4 legnagyobb város (*burghs*), nevezetesen: Glasgow, Edinburgh, Dundee, Aberdeen. E jelentős változtatások után nem véletlen, hogy a Wilson – Game kötet mini forradalomként értékeli a három törvény által hozott újításokat.⁷⁰ A „törvénycsomag” mellett 1898-ban elfogadtak még egy helyi önkormányzati törvényt (Local Government (Ireland) Act), aminek értelmében volt két univerzális megyei város (*all-purpose county boroughs*) – Belfast és Londonderry – 6 megyei (*county*), 55 városi (*urban*) és vidéki (*rural*) kerületi tanács (*district councils*).⁷¹

A következő lépcsőben a 1929-es Helyi önkormányzati törvények (Local Government and Local Government (Scotland) Act) Angliában, Walesben és Skóciában is eltörölték a „Szegénységi Egyleteket” (Poor Law Unions) igazgató „bizottsági öröket”, s feladataikat a megyei tanács, illetőleg a megyei városi tanács hatáskörébe delegálták.⁷²

Ezt követően az 1963-ban a London önkormányzatáról szóló törvény (London Government Act), az addig működő Londoni Megyei Tanács helyébe a kibővített joghatósággal és szélesebb feladat-ellátási kötelezettséggel (stratégiai tervezési-, közlekedési-, tűzvédelmi felada-

⁶⁸ Smellie, 1946. *A History of Local Government*, i.m. 51.

⁶⁹ Ryde, Walter C.: *Local Government Act 1894, with full explanatory notes*. Reeves & Turner: London, 1894. 17.

⁷⁰ Wilson – Game, 2011. *Local Government*, i.m. 58.

⁷¹ Wilson – Game, 2011. *Local Government*, i.m. 63.

⁷² Davies, 1983. *Local Government Law*, i.m. 40.

tok, stb.) rendelkező Nagy-London Tanácsa (Greater London Council) lépett. Nagy-Londont 33 kerületre (*boroughs*) osztották,⁷³ mely kerületek közé immár besorolták a City of London Corporationt, bár sajátos jogállását a törvény sem szüntette meg. Számos közszolgáltatást – többek között a nem-városias utak építését és karbantartását, az oktatást, könyvtárak létesítését, egészségügyi és szociális ellátást, pihenés és szabadidős tevékenységek biztosítását, lakásgazdálkodást, stb. – delegáltak a kerületi tanácsok hatáskörébe. Kiemelendő, hogy míg az oktatási igazgatásért London központjában a Belső Londoni Oktatási Hatóság (*Inner London Education Authority*) felelt, addig a külső kerületek maguk gondoskodtak ennek biztosításáról.⁷⁴

A helyi önkormányzatok napjainkig – a második „mini forradalom”

Az önkormányzati struktúrában a XIX. század végi „mini forradalomhoz” hasonló horderejű változást az 1970-es évek eleji jogalkotói tevékenység idézett elő, ugyanis 1972-ben és 1973-ban három önkormányzati törvényt is elfogadtak: 1972-ben az Anglia és Wales, valamint Észak-Írország önkormányzati rendszerének átalakítását célzó törvénycsomagot (Local Government Act és Local Government (Northern Ireland) Act), továbbá 1973-ban Skócia helyhatóságaira vonatkozó önkormányzati törvényt (Local Government (Scotland) Act).⁷⁵ Az 1972-es Helyi önkormányzati törvény (Local Government Act) alapját részben a Wilson-kormány megbízása alapján elkészült Redcliff-Maud jelentés adta, azért csak részben, mert időközben elbukott az 1970-es választásokon.⁷⁶ A Heath-féle konzervatív kormány elvetette a Redcliff-Maud jelentés által javasolt univerzális egységes hatóságok (*all-purpose unitary authorities*) kialakítását, s helyettük Anglia és Wales egész területére

⁷³ A 33 kerületből 12 belső-, 20 pedig külső kerületnek minősült, a 33. kerület pedig a már említett sajátos jogállással rendelkező City of London Corporation adta.

⁷⁴ Turpin, 1995. *British Government and the Constitution*, i.m. 233.

⁷⁵ Wilson – Game, 2011. *Local Government*, i.m. 56.

⁷⁶ Sharland, John: *A Practical Approach to Local Government Law*. Blackstone Press Limited: London, 1997. 32.

kiterjesztvén bevezette a kétszintű (*two-tier*) municipális szisztémát.⁷⁷ A törvény városias (*metropolitan*) és nem-városias (*non-metropolitan*) megyékre (*county*) osztotta Anglia és Wales területét.⁷⁸ Továbbá megszüntette a megyei városokat (*county boroughs*) és az 58 megyei tanács (*county councils*) számát 47-re redukálta, s e (nem-városias) területeken elhelyezkedő városi (*urban*) és vidéki (*rural*) kerületeket (*districts*) 333 kerületi tanácsban (*district councils*) egyesítette. Emellett a városias területeken belül 6 városias megyei tanácsot (*metropolitan county councils*), s 36 alattuk elhelyezkedő városias kerületet (*metropolitan districts/boroughs*) állított föl.⁷⁹ Turpin kötetében felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy a 6 városias megyei tanács⁸⁰ és a kerületei (városias kerületi tanács) közötti feladatmegosztás hasonlatos a Nagy-London Tanács és kerületei közötti feladatmegosztáshoz; ti. a körzetek látják el a jelentősebb feladatokat, többek között az oktatást, lakásgazdálkodás, szociális szolgáltatás.⁸¹ A 6 megyei tanács hatáskörébe tartozik a rendőrség és tűzoltóság működtetése, a fogyasztóvédelem biztosítása, a hulladék tárolása, elszállítása, az autópályák és a közlekedés igazgatása, különféle környezeti és közegészségügyi feladatok (a különféle építési szabályzatok, levegő tisztántartása, fertőző betegségek megelőzése, stb.) ellátása.⁸² Míg a nem-városias területek élén elhelyezkedő 47 megyei tanács feladatkerébe tartozott az oktatás, szociális szolgáltatás, stratégiai tervezés, közlekedéspolitikai, útfenntartás, rendőrség működtetése, addig az alattuk elhelyezkedő 333 kerületi tanács felelt a helyi tervezésért, lakásgazdálkodásért, adóbeszedésért, azonban számos feladatot – mint például a közlekedést vagy a tervezést – közösen is kezelhette a két szint.⁸³

⁷⁷ Wilson – Game, 2011. *Local Government*, i.m. 61.

⁷⁸ Arden, Andrew: *Local government constitutional and administrative law*. Sweet & Maxwell: London, 1999. 7.

⁷⁹ Wilson – Game, 2011. *Local Government*, i.m. 61.

⁸⁰ A 6 városias megye betűrendben: Greater Manchester, Merseyside, South Yorkshire, Tyne and Wear, West Midlands, West Yorkshire.

⁸¹ Turpin, 1995. *British Government and the Constitution*, i.m. 233.

⁸² Davies, 1983. *Local Government Law*, i.m. 43.

⁸³ Turpin, 1995. *British Government and the Constitution*, i.m. 234.

A szisztéma – bár kétszintűnek nevezték – valójában háromszintű volt, s e harmadik szintet a parókia adta. Walesben a parókia helyett a közösségek (*communities*) megnevezést használták, élükön szintén választott tanáccsal (*council*) vagy közösségi gyűléssel (*community meetings*). A parókiáknak vagy közösségeknek kevésbé jelentős feladatok ellátására volt hatáskörük, példának okáért említhető a park és gyalogút fenntartás, szabadidő-szolgáltatás, temetővel kapcsolatos feladatok, stb.⁸⁴

A szintén 1972-es Helyi önkormányzati törvény (*Local Government (Northern Ireland) Act*), valamint a struktúra kialakításához elengedhetetlen 1971-es Helyi önkormányzati határokról szóló törvény (*Local Government (Boundaries) Act (Northern Ireland)*) értelmében a korábbi 73 helyi hatóságot 36 kerületi tanács (*district councils*) váltotta fel, eltörölvén a kétszintű szisztémát.⁸⁵

Az 1973-as Helyi önkormányzati törvény (*Local Government (Scotland) Act*) Skóciában is kialakította a kétszintű önkormányzati rendszert, létrehozván kilenc régiót (*regions*), 53 körzetet (*districts*) és három szigetet (*islands*). E közigazgatási kategóriák élén egy-egy tanács állt, s a korábbi – valamivel több, mint – 400 különböző méretű egységet (megyék (*counties*), városok (*cities*), erődök (*burghs*), körzetek (*districts*)) betagolták a struktúrába. A regionális tanácsok nagyobb horderejű feladatokat láttak el, mint az oktatás vagy szociális igazgatás, a kerületek, a három sziget – Orkney, Western Isles és Shetland – természetüket tekintve nagyjából uniformizált volt.⁸⁶

Az 1985-ös Helyi önkormányzati törvényt (*Local Government Act*) sokszor csak „eltörlési törvényként” (*abolition act*) emlegetik, hisz e törvény rendelkezett a hat városias megyei tanács (*metropolitan county councils*), valamint a Nagy-London Tanács (*Greater London Council*) eltörléséről.⁸⁷ A megszüntetett területeken átmeneti hatáskörrel rendelkező

⁸⁴ Davies, 1983. *Local Government Law*, i.m. 43–44.

⁸⁵ Wilson – Game, 2011. *Local Government*, i.m. 63.

⁸⁶ Ashton, Christina – Finch, Valerie: *Constitutional Law in Scotland*. W. GREEN/Sweet & Maxwell: Edinburgh, 2000. 263.

⁸⁷ *Local Government Act 1985, part 1, section: Greater London Council; and the metropolitan county councils, shall cease to exist.*

testületeteket (*residuary body*) állítottak fel, az eltörölt tanácsok vagyongazdálkodása végett.⁸⁸ A két szerv hatásköreit pedig szétosztotta az alacsonyabb szintű londoni kerületi (*London boroughs*) és körzeti tanácsok (*district councils*) között, illetőleg bizonyos feladatok (tűzvédelem, rendőrség) ellátását, az e feladatok ellátása végett létrejött szervek (*joint bodies*), közös hatáskörébe delegálta.⁸⁹ 1990 áprilisától megszüntették a Belső Londoni Oktatási Hatóságot (*Inner London Education Authority*) is.⁹⁰

Jelentős lépésként tekinthetünk az 1994-es Helyi önkormányzati törvények (*Local Government (Scotland) and (Wales) Act*) által – az önkormányzati struktúrában – hozott változásokra is, ugyanis a két törvény által hozott változások eredményeképpen alakult egyszintűvé mind Wales, mind pedig Skócia önkormányzati rendszere. Míg előbbi esetben 22, addig Skóciában 32 univerzális egységes hatóságról (*all-purpose unitary authority*) beszélhetünk.⁹¹

A választásokat követően 1997-ben Tony Blair kormányfő referendumot kívánt tartani Nagy-London önkormányzatának újbóli felállításáról. A népszavazást 1998. május 7-én bonyolították le, s a résztvevők 72%-a (1 230 715 fő) „igen” szavazatának köszönhetően a Parlament 1999-ben elfogadta a Nagy-londoni hatóságról szóló törvényt (*Greater London Authority Act*).⁹² A törvény első szakaszának első bekezdése rendelkezik a Nagy-London önkormányzatának (*Greater London Authority*) felállításáról.⁹³ A második szakaszának első bekezdése értelmében e hatóság a polgármesterből és a 25 tagú Londoni Gyűlésből (*London Assembly*) áll.⁹⁴ Az első választást 2000 májusában tartották, ahol az akkoriban még független Ken Livingston győzött, s lett az első választott polgármester. 2004-ben a

⁸⁸ Turpin, 1995. *British Government and the Constitution*, i.m. 234.

⁸⁹ Arden, 1999. *Local government constitutional*, i.m. 8.

⁹⁰ Wilson – Game, 2011. *Local Government*, i.m. 65.

⁹¹ Turpin, 1995. *British Government and the Constitution*, i.m. 236.

⁹² Letöltés helye: <http://www.mayorwatch.co.uk/1998-greater-london-authority-referendum-results/>; letöltés ideje: 2014. 02. 24.

⁹³ *Greater London Authority Act 1999 part 1, 1.—(1)*. Letöltés helye: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1999/29/contents>; letöltés ideje: 2014. 02. 24.

⁹⁴ *Greater London Authority Act 1999 part 1, 2.—(1)-(2)*.

munkáspárt színeiben indulva megőrizte pozícióját, azonban a 2008-as és 2012-es választásokat a konzervatív Boris Johnson ellenében elvesztette.⁹⁵ A törvény emellett kísérletet tett a választott polgármester intézményének bevezetésére négy alternatívát kínálva az egyes önkormányzatoknak. E négy modellről a későbbiekben részletesen írok, itt csak azt emelném ki, hogy bár a törvény az önkormányzatokban erősíteni kívánta az egy személyi vezetést, azonban az eredeti modell alkalmazásának lehetőségét is meghagyta, s így a legtöbb önkormányzat nem élt a választott polgármester lehetőségének bevezetésével.⁹⁶

Ennek okán 2007-ben újabb reformkísérlettel próbálkozott a Parlament, és újabb önkormányzati törvényt fogadtak el (Local Government and Public Involvement in Health Act), amely obligatórius jelleggel írta elő a vezető közvetlen – választópolgárok általi – megválasztását; a kabinetmodell alkalmazásának lehetőségét azonban nem tiltotta be, látván, hogy mennyire közkedvelt szisztéma ez az önkormányzatok körében.⁹⁷

Az Egyesült Királyság önkormányzati rendszerének struktúrája napjainkban

A fentebb említett sajátosságok eredményeképpen előre jelezhető, hogy az Egyesült Királyság önkormányzati szisztémája meglehetősen komplex, hisz az aszimmetrikus államberendezkedés devolutív elemei, a kartális alkotmány hiánya, valamint annak ténye, hogy a Királyságot a „hatalombontás” ellenére sokan unitárius államként (*unitary state*), míg mások szövetségi államként (*union state*) definiálják, (amely értelmében magában foglalja Angliát, Skóciát, Walest és Észak-Írországot) bonyolult, összetett municipális struktúrát eredményez.⁹⁸

⁹⁵ Letöltés helye: <http://www.londonelects.org.uk/im-voter/results-and-past-elections>; letöltés ideje: 2014. 02. 24.

⁹⁶ Fábán Adrián: Az angol önkormányzati rendszer. In: Ugyanó: *Válogatott önkormányzati modellek*. Dialóg Campus: Budapest–Pécs, 2012. 52–53.

⁹⁷ Vö. Fábán, 2012. Az angol önkormányzati rendszer, i.m. 53.

⁹⁸ Vö. Himsworth, Chris: Local Government in the United Kingdom. In: Moreno, Ángel-Manuel (ed.): *Local Government in the Member State of the European Union: a comparative legal perspective*. INAP: Madrid, 2012. 663.

Még mielőtt rátérnék a brit konstrukció aktuális megoldásaira, szeretném kiemelni, hogy jelenleg a NUTS 1 szintjén 12 tervezési régió működik a Királyságban, melyből 9 Angliában, 1 Walesben, 1 Skóciában 1 pedig Észak-Írországon található.⁹⁹ E tervezési régiók mindössze statisztikai célokat szolgálnak.¹⁰⁰ A NUTS 2 szinten jelenleg 37 megyecsoporthoz tartozik, 30 Angliában, 1 Walesben, 4 Skóciában és 1 Észak-Írországon.¹⁰¹ „Ezek nem kapcsolódnak a közigazgatási szervezethez, kizárólag uniós statisztikai célokat szolgálnak.”¹⁰² A NUTS 2 szint alapját a 139 egységből álló NUTS 3 szint adja.¹⁰³

Megállapítható, hogy a régió így nem feleltethető meg tényleges közigazgatási szintnek, ugyanis az egyes régiók nem rendelkeznek önkormányzati szervvel, azokat csupán statisztikai-tervezési szempontok alapján az Uniós követelményeknek megfelelően alakították ki; azonban „a feladatok sokszínűsége miatt egyre inkább felmerült a regionális szervezeti rendszer szükségessége.”¹⁰⁴

Ahhoz, hogy megértsük és átlássuk a rendszert, az egyes (devolúciós folyamatok eredményeként) „autonóm(má lett) területeket” – azaz Angliát, Skóciát, Walest és Észak-Írországot – egymástól függetlenül szükséges vizsgálni.

Anglia esetében megkülönböztethetünk városias területeket (*metropolitan areas*) és nem városias területeket (*non-metropolitan areas*).

⁹⁹ Letöltés helye: <http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/geography/beginner-s-guide/eurostat/relationship-of-nuts-areas-to-uk-administrative-geographies/relationship-of-nuts-areas-to-uk-administrative-geographies.html>; letöltés ideje: 2014. 02. 03.

¹⁰⁰ Imre – Kristó, 2011. Az Egyesült Királyság Közigazgatása, i.m. 134.

¹⁰¹ Letöltés helye: <http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/geography/beginner-s-guide/eurostat/relationship-of-nuts-areas-to-uk-administrative-geographies/relationship-of-nuts-areas-to-uk-administrative-geographies.html>; letöltés ideje: 2014. 02. 03.

¹⁰² Imre – Kristó, 2011. Az Egyesült Királyság Közigazgatása, i.m. 134.

¹⁰³ Letöltés helye: <http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/geography/beginner-s-guide/eurostat/relationship-of-nuts-areas-to-uk-administrative-geographies/relationship-of-nuts-areas-to-uk-administrative-geographies.html>; letöltés ideje: 2014. 02. 03.

¹⁰⁴ Imre – Kristó, 2011. Az Egyesült Királyság Közigazgatása, i.m. 134.

Mindkét terület megyékre, illetőleg kerületekre, járásokra oszlik. Az előbbi alapegységét a parókia (*parish*) adja, mely fölött a 6 városi megye (*metropolitan district/metropolitan borough*) által összefogott 36 városi kerületi önkormányzat (*metropolitan district councils*) áll. A nem városias területek alapjául az a 11000 parókia szolgál, melyből csupán 8000 rendelkezik tanáccsal (*parish councils*), továbbá ide sorolhatók még a parókia gyűlések (*parish meetings*). E szint fölött található a 201 nem városias kerületi tanács (*non-metropolitan district councils*), mely a 27 nem városias megyei tanácsban (*non-metropolitan county councils*) csúcsosodik ki.¹⁰⁵ Mindemellett beszélhetünk az ún. egységes tanácsokról (*unitary councils*), melyből jelenleg 55 működik.¹⁰⁶

Fontos megjegyezni, hogy az 1992-es helyi önkormányzati törvény hatálybalépéséig – mint azt fentebb már jeleztem – az önkormányzati struktúra egységesen kétszintű volt, mind a városias, mind a nem városias területek vonatkozásában.¹⁰⁷ A kétszintű szisztéma (*two-tier system*) lebontásának első mérföldkövét az 1985-ös helyi önkormányzati törvény jelentette, amely a városias területek esetében „egyszintésítette” az önkormányzati rendszert, eltörölvén a városias megyei tanácsokat, feladataik és hatásköreiket alacsonyabb szintű tanácsokhoz (pl.: városias kerületi tanácsok) történő delegálásával karöltve.¹⁰⁸ A második releváns pontot e tekintetben az 1992-es önkormányzati törvény hozta el, mely rendezte a kétszintűség kérdését a nem városias területek vonatkozásában is, ti. létrehozta az egységes hatóságokat egyesítvén a felsőbb szintet realizáló nem városias megyei tanácsokat a náluk alacsonyabban lévő nem városias kerületi tanácsokkal – a fentebb említett – 55 egységes hatóságban; megőrizvén a maradék 27 nem városias megyei tanács és a 201 nem városias kerületi tanács tekintetében a kétszintűséget.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Józsa Zoltán: A helyi és területi önkormányzatok szervezeti struktúrái és funkciói (összehasonlító elemzés). *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae*, 1997, 53. 1–44, itt: 19–20.

¹⁰⁶ Wilson – Game, 2011. *Local Government*, i.m. 186.

¹⁰⁷ Balázs István: A központi szint alatti közigazgatás helyzete és változásai az Európai országokban. *Magyar Közigazgatás*, 2003, 53 (10). 601–611, itt: 607.

¹⁰⁸ Wilson – Game, 2011. *Local Government*, i.m. 56.

¹⁰⁹ Arden, 1999. *Local government constitutional*, i.m. 8.

Visszatérve a struktúra ismertetéséhez, említést kell tenni London főváros sajátos önkormányzati rendszeréről. London területe 1580 km², s több mint 8 millióan lakják. A 2011-es népszámlálási eredmények értelmében a kerületi lakosság szám 158 700 (Kensington and Chelsea) és 363 400 (Croydon) között mozog. A történelmi City of London 2,6 km² területen fekszik 7400 lakossal.¹¹⁰ Nagy-London önkormányzata (*Greater London Authority*) 2000 óta – 11 év szünetet követően – újra működik, s 33 kerületre (*borough*) tagozódik.¹¹¹ E 33 kerületből 32 – jogállását tekintve – egységes önkormányzati rendszerrel rendelkezik, élükön a londoni kerületi tanáccsal (*London Borough Councils*), azonban egy sajátos jogállású terület is található, nevezetesen a City of London melyet a City of London Corporation irányít a kerületi tanácsokkal szemben.¹¹² Nagy-London önkormányzata – mint fentebb már említettem – a választott polgármesterből és a Londoni Gyűlésből áll. Előjáróban kitérnék a 2000-es törvény hozta releváns újításra, aminek értelmében az egyes helyhatóságokon belüli túlzott hatalomkoncentráció elkerülése érdekében, a törvény választási opciót biztosít az egyes önkormányzatoknak négy modell közül, nevezetesen a polgármester-kabinet modell (*major/cabinet model*), a polgármester-önkormányzati menedzser modell (*major/council manager model*), a kabinetmodell (*cabinet model*), illetőleg a módosított bizottsági rendszer (*modified committee system*) opciója között.¹¹³ Ez utóbbit csak a 85 000 lélekszámot meg nem haladó lakosú önkormányzatok választhatták, és csupán az ellenzék számára tett engedmény okán kerülhetett a törvényjavaslatba, hogy azt a parlament megszavazza. A polgármester-kabinet modell (*major/cabinet model*) lényege, hogy a választópolgár közvetlenül szavaz a polgármesterre és a képviselőkre, s természetesen a hatalom

¹¹⁰ Imre – Kristó, 2011. *Az Egyesült Királyság Közigazgatása*, i.m. 135. Kiegészítve és pontosítva a 2011-es népszámlálási adatokat tartalmazó dokumentumban foglaltakkal. Letöltés helye: <http://data.london.gov.uk/datastorefiles/documents/2011-census-first-results.pdf>; letöltés ideje: 2014. 02. 24.

¹¹¹ Imre – Kristó, 2011. *Az Egyesült Királyság Közigazgatása*, i.m. 133.

¹¹² Wilson – Game, 2011. *Local Government*, i.m. 86.

¹¹³ Hambleton, Robin – Sweeting David: U.S.-Style Leadership for English Local Government? *Public Administration Review*, 2004, 64 (4). 474–488, itt: 477–479.

megoszlik a végrehajtói elem és a gyűlés (*assembly*) között. A végrehajtói jogosítványok címzettjei a választott polgármester, s a polgármester által kinevezett, működését elősegítő szakmai elem, a kabinet. Ellenőrzésüket a választott képviselőket tömörítő gyűlés gyakorolja. A hivatalnokok mind a gyűlést, mind pedig a végrehajtást segítik feladatuk ellátásában. A polgármester ellátja a politikai vezetői feladatokat, javaslatot tesz a költségvetésre, a politikai keretrendszerre, végrehajtói döntéseket hoz a politikai keretrendszeren belül, melyeket az irányítása alatt álló, s általa kinevezett kabinet implementál. A másik oldalon emellett a gyűlés elfogadja a politika keretrendszert és a költségvetést. A képviselők javaslatot tehetnek a költségvetés módosítására, képviselik a választókat, ellenőrzik a végrehajtást. Egy másik lehetséges opció a polgármester-önkormányzati menedzser modell (*major/council manager model*), mely meglehetősen hasonlít az előbbihez, annyiban: hogy a választópolgárok itt is közvetlenül választják meg a polgármestert, valamint a képviselőket, a gyűlés itt is ellenőrzi a végrehajtói elemet, továbbá a két elem feladatellátásban szintén a hivatali apparátus segédkezik. A polgármester irányítása alatt álló kabinet helyett azonban itt egy új szerv, az ún. önkormányzati menedzser ékelődik a rendszerbe. Míg előbbi a politikai elem, s a stratégiai iránymutatás a legfőbb feladata, addig utóbbi köztisztviselő, és a végrehajtással kapcsolatos operatív feladatokért felel. Végül meg kell említeni az önkormányzatok által leginkább kedvelt, és általuk a legszélesebb körben választott kabinetmodellt (*cabinet model*), amelynek lényeges komponense, hogy az előbbi két konstrukcióhoz képest itt a választópolgárok nem közvetlenül választják a vezetőt, csupán képviselőkre voksolnak (változást a 2007-es Local Government and Public Involvement in Health Act hozott, ami – mint korábban említettem, intézményesítette a közvetlenül választott vezető tisztségviselőt); s maga a gyűlés nevezi ki a kabinet vezetőjét, illetőleg annak tagjait (bár azt a kinevezett kabinetet vezető tisztviselő is megteheti). A feladat-ellátás, illetőleg annak megosztása, lényegében nem különbözik a két választott polgármestert intézményesítő modellétől, ugyanakkor annak hiánya mégis számos kérdést és problémát vethet föl. Míg a Szamel-Balázs-Gajduschek-Koi kötet a pártcsoportok támogatása miatti teljes függés veszélyére figyelmeztet e struktúra tekinte-

tében, addig a Hambleton-Sweeting szerzőpáros a képviselők egyéni felelősségére mutat rá.¹¹⁴

Wales – Anglia egyes részeihez hasonlóan – az 1994-ben elfogadott, ám csak 1996. április 1-jén hatályba lépő törvény alapján szintén átállt a kétszintű önkormányzati rendszerről az egyszintűre, s jelenleg 22 egységes tanács működik területén.¹¹⁵ E 22 egységes tanács tömörítette, s vette át feladatait a korábbi 8 megyei és 37 körzeti tanácsnak.¹¹⁶ Walesben a parókiák helyett ún. közösségek (*communities*) működnek, élükön vagy választott tanáccsal (*community councils*) vagy közösségi gyűlésekkel (*community meetings*). Míg előbbiből hozzávetőlegesen 750, addig utóbbiból 150 található.¹¹⁷

Az északír önkormányzati rendszer jelenlegi formáját két törvény elfogadásával nyerte el, az első ilyen törvény az 1971-es Local Government (Boundaries) Act (Northern Ireland) fektette le, aminek értelmében ugyanis 26 kerületre (*districts*) osztották,¹¹⁸ eltörölve a korábbi kétszintű rendszert. A másik az 1972-es Local Government Act (Northern Ireland), ami az 1971-es önkormányzati határokról szóló törvény által létrehozott 26 kerület élére tanácsokat állított, bár azok – az ország többi részén, hasonló szinten elhelyezkedő társaikhoz képest – jóval szűkebb feladat-ellátási kötelezettséggel rendelkeznek a helyi közszolgáltatások vonatkozásában. Számos közfeladat – nevezetesen az oktatás, szociális ellátás, közutak, közvilágítás, közlekedés, könyvtár, tűzvédelem, rendőrség – megszervezésében csak konzultációs joguk révén vesznek részt.¹¹⁹

Skócia municipális struktúráját az 1994-ben elfogadott önkormányzati törvény alakította ki, aminek eredményeképpen a kétszintű rendszert – Waleshez hasonlóan – egyszintűvé tette, s eltörölte az addig meglévő 9 régiót és 53 kerületet; megtartván azonban a három szigeti

¹¹⁴ Vö. Hambleton – Sweeting, 2004. U.S.-Style Leadership, i.m. 477–479.

¹¹⁵ Balázs, 2003. A központi szint alatti, i.m. 607.

¹¹⁶ Turpin, 1995. British Government and the Constitution, i.m. 236.

¹¹⁷ Wilson – Game, 2011. Local Government, i.m. 62.

¹¹⁸ Letöltés helye: <http://www.legislation.gov.uk/apni/1971/9/section/1>; letöltés ideje: 2014. 02. 03.

¹¹⁹ Wilson – Game, 2011. Local Government, i.m. 63.

tanácsot, amit betagoltak az egyszintű struktúrába, így kialakítván a jelenleg 32 egységes hatóságot.¹²⁰

Egyes településeknek (*boroughs*) a Korona „Városi” címet adományozhat, amely nem eredményez többletkötelezettséget, illetőleg nem jár többletjogosultsággal az adott város számára, csupán presztízs-növelő, ceremoniális szerep tulajdonítható neki.¹²¹

A legtöbb európai országban tradíció, hogy a helyi önkormányzatok hatásköreit és kötelezettségeit taxatívén határozza meg a törvény, amit később – adott esetben – kiegészítenek specifikus rendelkezésekkel. Ezzel szemben a brit hagyomány az, hogy a vonatkozó törvényi helyek konkrétan megneveznek helyi szerveket, és ezekhez direkt társítanak jogköröket; éppen ezért minden ügyben hatáskörrel rendelkező helyi autoritások esetében (így például a skót és walesi tanács, vagy Angliában a városias tanácsok, illetőleg az egységes hatóságok) egyszerűen megnevezi azokat és minden jogot rájuk ruház.¹²²

A következőkben kitérnék – a fentebb vázolt struktúra alapján – a különböző szinteken elhelyezkedő önkormányzatok feladatellátására, a korábbi megyei és járási tanácsok fúziójából megalakult egységes hatóságok (*unitary authority*) kérdésére.¹²³ E körbe tartoznak többek között: a közlekedési igazgatással kapcsolatos feladatok megszervezését (utasszállítás, szállítás-tervezés, útfenntartás és építés), a könyvtárak fenntartása, a szociális ellátás, a stratégiai tervezés, az oktatás biztosítása, a szabadidős tevékenységekkel kapcsolatos feladatok ellátása, a hulladékmenedzsmenttel kapcsolatos közszolgáltatások megszervezése (kiemelendő: a hulladék ártalmatlanítása és összegyűjtése), a környezeti egészséggel kapcsolatos kérdések, tűzvédelemmel kapcsolatos feladatok (tűzoltóság megszervezése, fenntartása), lakásügyi kérdések, könyvtárak fenntartása, helyi adók beszedése, illetőleg a fogyasztóvédelemmel

kapcsolatos feladatok.¹²⁴ Ehhez képest a nem városias megyei tanácsok (*non-metropolitan county councils*), illetőleg a nem városias kerületi tanácsok (*non-metropolitan district councils*) megosztottan látják el az előbb említett közszolgáltatásokat. A megyei tanácshoz delegálták: a közlekedési igazgatással kapcsolatos feladatok megszervezését, a könyvtárak fenntartását, a szociális ellátás megszervezését, a stratégiai tervezést, az oktatás biztosítását, a hulladék ártalmatlanításával kapcsolatos feladatokat, tűzvédelemmel kapcsolatos feladatokat (tűzoltóság megszervezése, fenntartása), könyvtárak fenntartását, valamint a fogyasztóvédelemmel kapcsolatos feladatok ellátását. Az alacsonyabb szintén lévő helyhatóságok pedig a lakásügyi kérdésekért, a helyi tervezésért, a szabadidős tevékenységekkel kapcsolatos kérdéskörökért, a helyi adók beszedéséért, hulladékgyűjtéssel kapcsolatos feladatokért, köztemetők fenntartásáért felelnek.¹²⁵ Továbbá kiemelném Nagy-London önkormányzata (*Greater London Authority*) és az egyes kerületek (*boroughs*) közötti feladatmegosztást is. Az egységes hatóságoknál felsorolt feladatokat – a tűzvédelemi és az utasszállítással kapcsolatos feladatokat leszámítva – maradéktalanul ellátják az egyes londoni kerületek is, míg maga Nagy London önkormányzata felel a tűzvédelemmel kapcsolatos feladatokért, a közlekedési igazgatással kapcsolatos feladatok megszervezését, lakásügyekkel kapcsolatos feladatokért, illetőleg a stratégiai tervezésért.¹²⁶ Végül szólni kell a parókiák, községek által nyújtott közszolgáltatások köréről. Első körben kiemelendő, hogy „a községeknek joguk van területet választani,¹²⁷ kisebb mértékű adót kivetni és a bevételből kiegészíteni a helyi közszolgáltatások ellátására fordított összeget. Nincs kötelezően ellátandó feladatuk és így nem kapnak központi támogatást sem. Leggyakrabban önkormányzati-vagyonos ügyekkel, művészeti, szabadidős tevékenységekkel, kisebbségi feladatokkal és tele-

¹²⁰ Letöltés helye: <http://www.scotland.gov.uk/>; letöltés ideje: 2014. 02. 03.

¹²¹ Jackson, W. Eric: *The Structure of Local Government in England and Wales*. Longmans: London, 1960. 8.

¹²² Himsworth, 2012. *Local Government in the United Kingdom*, i.m. 671.

¹²³ Ide beletartoznak mind Anglia, mind Wales, mind pedig Skócia egységes hatóságai.

¹²⁴ Letöltés helye: http://en.wikipedia.org/wiki/Unitary_authorities_of_England; letöltés ideje: 2014. 04. 14.

¹²⁵ Himsworth, 2012. *Local Government in the United Kingdom*, i.m. 671.

¹²⁶ Letöltés helye: http://en.wikipedia.org/wiki/London_borough_councils#London_borough_councils; letöltés ideje: 2014. 04. 14.

¹²⁷ Mint korábban már említettem ez csupán opció és nem kötelező.

pülések fejlesztésével kapcsolatos javaslatteveli teendőkkel foglalkoznak. A parishok, mint legkisebb önkormányzati egységek, nem rendelkeznek önálló önkormányzati státussal, jóllehet saját választott testületüknek önálló hatáskörük is van, még ha az igen csekély mértékű is.”¹²⁸

Az Egyesült Királyság önkormányzati rendszerének sokszínűsége természetesen nem csak a sajátos struktúra kapcsán, hanem a széles spektrumú közszolgáltatási kötelezettségek tekintetében is kidomborodik, de mégsem oly széleskörű, mint egykoron vagy, mint egyéb európai országokban. Példának okáért megemlíthető, hogy míg más „nyugati” államban az egészségügyi ellátásért is többek között az önkormányzatok felelnek, addig a szigetországban ennek biztosításért külön szervezet, az ún. Nemzeti Egészségügyi Szolgálat (*National Health Service*) felel. Az egyes önkormányzati feladatokat az alábbi módon osztályozhatjuk: szükséges szolgáltatások (*need services*), óvó szolgáltatások (*protective services*), kényelmi szolgáltatások (*amenity services*), s alkalmi szolgáltatásokat (*facility services*). Az első körbe tartoznak többek között: az oktatásügyi feladatok, a szociális szolgáltatások, a lakástámogatással kapcsolatos kérdések. Az óvó szolgáltatások körében említhetjük meg: a rendőrség, tűzoltóság megszervezésével kapcsolatos feladatok, ehhez kapcsolódóan a közbiztonság fenntartása, mentési feladatok ellátása, vészhelyzeti intézkedések megtervezése. Az ún. kényelmi szolgáltatások esetén kiemelhető: az országutak, utcák tisztántartása, a tervezés, a parkok és a szabadterek gondozása, környezeti egészségügyi kérdések, a hulladék-ártalmatlanítással kapcsolatos feladatok, a fogyasztóvédelem, illetőleg a gazdasági fejlesztés. Végül az alkalmi szolgáltatások közé sorolhatjuk a lakásügyi kérdéseket, könyvtárak, múzeumok és művészeti galériák, szabadidőközpontok fenntartását, hulladékszállítással kapcsolatos feladatokat, valamint a köztemetők és krematóriumok fenntartását.¹²⁹

¹²⁸ Imre – Kristó, 2011. Az Egyesült Királyság Közigazgatása, i.m. 134.

¹²⁹ Wilson – Game, 2011. Local Government, i.m. 62.

Összegzés

Összegzésképpen elmondható, hogy a devolúciós folyamatok komoly hatást gyakoroltak az önkormányzatok struktúrájának kialakítására, hisz meg kellett találni – Anglia, Skócia, Wales és Észak-Írország tekintetében (is) – azt az összhangot, mely mind strukturálisan, mind funkcionálisan a Királyság érdekeit szolgálják, hiszen e sajátos államberendezkedés nélkül az így megtalált egyensúly könnyen felborul(hat)na. Az önkormányzatok státusa, jogi szabályozásuk (még) mindig bonyolult, és sok esetben nem megfelelően szabályozott területnek minősül a szigetországban. Nem véletlen, hogy az önkormányzati vonatkozású törvények száma jóval meghaladja az ötvenet.¹³⁰ Az önkormányzati struktúra tekintetében sokáig a kétszintű szisztémát (*two-tier system*) alkalmazták (a parókiák szintjéről nem is beszélve), de annak átláthatatlansága az egyszerűsítésre való törekvést eredményezte, s változtatásra sarkallta a jogalkotót. Jóllehet az átalakulás napjainkban is zajlik, de az mindenképp leszögezhető, hogy az ún. egységes hatóságok (*unitary authorities*) bevezetésével (nem csak Wales és Skócia, hanem Anglia egyes részein is) elindultak a változások, annak ellenére, hogy a nem városias területeknek (*non-metropolitan areas*) köszönhetően még mindig fellelhetőek a kétszintű rendszernek bizonyos maradványai. Végezetül megállapítható, hogy az angolszász jogrendszerben felbukkanó sajátos elemek (úgy, mint common law, parlamenti szuverenitás, ultra vires elv, íratlan alkotmány, stb.) is közrejátszottak abban, hogy az önkormányzati rendszer mind a mai napig formálódik s az egységesítési törekvések ellenére is meglehetősen bonyolult és összetett.

¹³⁰ Sente Zoltán: A helyi kormányzatok feletti ellenőrzés és felügyelet Angliában. In: Davey, Kenneth – Dobromir, Mihajlov (szerk.): *A brit helyi közigazgatás: Magyar szemmel nézve*. MKI: Budapest, 1994. 61-79.

DISKURZUS ÉS KONCEPTUALIZÁCIÓ

Putz Orsolya

A fogalmi metonímiák szerepe a trianoni békekötés konceptualizációjában

Minden ember rendelkezik a megismerés, a kogníció képességével. A kognitív nyelvészet alaptétele, hogy a megismerés során a tapasztalatunkat különböző mentális műveletek segítségével feldolgozzuk, a bejövő ismereteket rögzítjük¹. Ez a folyamat eredményezi a tudást. A nyelvvel egyrészt ki tudjuk fejezni tudásunkat, másrészt segítségével ismerjük meg a világot. Tehát a nyelv egyszerre a világról való tudásunk kifejezőeszköze és a megismerés közege. Témánk szempontjából ebből két dolog következik. Egyrészt az, hogy a Trianonnal kapcsolatos ismereteinket a nyelven keresztül sajátítjuk el. Ez a tudás erőteljesen kultúrspecifikus, hiszen a magyar nemzet sajátos módon, az 1920-as eseményekben szerepet játszó többi nemzetől eltérően dolgozta fel az akkori élményeket. Ez az ismeret évtizedek óta (elsősorban) a nyelvben hagyományozódik tovább, és nagymértékben befolyásolja a gondolkodásmódunkat. Mivel a nyelv és a gondolkodás kölcsönösen meghatározzák egymást, a Trianonhoz kötődő fogalomhasználat befolyásolja a Trianonról való gondolkodásunkat és fordítva. Másrészt a Trianonnal kapcsolatos gondolatainkat a nyelven keresztül fejezzük ki. A kognitív nyelvészek szerint² mivel a nyelvben tetten érhető a világról

alkotott mentális képünk, a nyelv vizsgálatával hozzáférhetünk ahhoz, ahogyan értelmezzük a világot. Tehát a Trianonnal kapcsolatos diskurzusok tanulmányozásával képesek vagyunk feltárni azokat a mentális műveleteket, amelyek segítségével a magyar kultúrához tartozók Trianonról gondolkodnak.

A Trianonnal kapcsolatos tudás és fogalomhasználat természetesen nem állandó, hanem koronként és diskurzustípusonként változó. Így más-más szövegben vagy akár egy megnyilatkozáson belül ugyanannak a jelenségnek a kifejezésére különböző fogalmakat (pl. *béke*, *békeszerződés*, *békekonferencia*) alkalmaznak a megnyilatkozók, illetve ugyanazt a fogalmat (pl. *Trianon*) eltérő jelentésekben használják (*a trianoni békekötés* mint esemény, *a trianoni békeszerződés* mint dokumentum, *a trianoni békekötés következménye*). A tanulmány hipotézise, hogy ez a jelenség, azaz a trianoni békekötés alternatív konceptualizációja elsősorban a fogalmi metonímiáknak köszönhető.

E feltevés bizonyítására tíz, a trianoni békeszerződésről szóló 1990 és 2010 között megjelent, különböző műfajú szöveget vizsgálok. A korpusz kiválasztásakor a megnyilatkozás idejét, típusát és a megnyilatkozó személyét vettem figyelembe. Az első tényező azért fontos, mert ugyanazt az eseményt másként konceptualizálják az emberek az idő függvényében. A magyar nemzet tagjainak gondolkodására a békeszerződés aláírása után (1920–1940) nagy hatással volt a döntés okozta sokk. Szintén befolyásolta a diskurzust az a tény, hogy az államszocialista korszakban (1940–1990) Trianon tabutéma volt, azaz nem (vagy csak korlátozottan) lehetett róla nyilvánosan beszélni. A rendszerváltás után (1990-től) ugyancsak változott a perspektíva azáltal, hogy a kollektív társadalmi tudat számára lehetővé vált a trianoni események feldolgozása. A vizsgált szövegek mindegyike az utóbbi korszakba tartozik. Lényeges tényező továbbá, hogy ki a megnyilatkozó és milyen mértékben van jelen a szövegben. A vizsgált szövegek szerzői különböző foglalkozásúak: történész, közgazdász, író, politikus, tanár. A megnyilatkozás perspektíváját nagymértékben befolyásolja, hogy a szerző exp-

¹ Croft, William – Cruse, Alan: *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

² Magyarul Bańcerowski, Janusz 2010. A nyelvészeti strukturalizmus és kognitívizmus tézisei és alapelvei *Magyar Nyelvőr*, 253–263, angolul Barcelon, Antonio – Valenzuela, Javier 2011. An overview of cognitive linguistics. In: Brdar, Mario, Stefan Th. Gries and

Milena Žic Fuchs (eds.), *Cognitive Linguistics: Convergence and Expansion*. John Benjamins: Amsterdam–Philadelphia, 17–44. adnak jó összefoglalást erről.

licit vagy implicit marad.³ Tátrai⁴ alapján szubjektívizációnak nevezzük azt a jelenséget, amikor a megnyilatkozó jelöltté teszi a megnyilatkozással kapcsolatos értelmezői és értékelői attitűdjét, azaz a saját szubjektív viszonyulását. Objektívizációról pedig akkor beszélünk, amikor a megnyilatkozó vagy a megnyilatkozás egy résztvevője a megnyilatkozás szituációjától függetlenül határozza meg magát. A korpuszban találunk erősen objektívizált⁵, nagymértékben szubjektívizált⁶ szövegeket és olyanokat is, amelyekben az objektívizált konceptualizáció mellett a szubjektív is megjelenik⁷.

A megnyilatkozás jellege továbbá nem kizárólag a szerző személynél múlik, hiszen ugyanaz a szerző többféle diskurzustípusban is megnyilvánulhat⁸, amelynek következtében módosulhat a szerző mentális tevékenysége és nyelvi megnyilatkozása. Trianon konceptualizációjának módjai nem a párhuzamosan működő tudományos és laikus elméletek

³ Tolcsvai Nagy Gábor: *Kognitív szemantika*. Második kiadás. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem, 2011.

⁴ Tátrai Szilárd: *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest: Tinta Kiadó, 2011. 178.

⁵ Gergely Jenő – Pritz Pál: *A trianoni Magyarország 1918-1945*. Budapest: Vince Kiadó Kft, 1998. 47–48.

Gergely Jenő – Izsák Lajos (szerk.): *A huszadik század története*. Budapest: Pannonica Kiadó, 54–56.

Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest: Osiris, 2011. 229–237.

Romsics Ignác: *Magyarország története a 20. században*. Budapest: Osiris, 2005. 141–145. Galántai József: *A trianoni békekötés, 1920. A párizsi meghívástól a ratifikálásig*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1990. 135–140

⁶ Kocsis István: A trianoni pszichózisok. In: Kiss Dénes (szerk.): *Trianon kalendárium. Magyar olvasókönyv*. Budapest: Trianon Társaság, 1990. 37–54.

Pozsgay Imre: Gondolatok a magyarságról Trianon kapcsán. In: Raffay Ernő – Szidiropulosz Archimédesz (szerk.): *Trianon átírta Európát*. Budapest: Trianon Kutatóintézet, 2008. 49–60.

⁷ Romsics Ignác: Nemzeti traumánk Trianon. In: ugyanó: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Budapest: Osiris, 2005. 327–344.

Lókkös János: *Trianonról a 21. század elején*. Budapest: Püski Kiadó, 2010. 15–18

⁸ Lásd Romsicsot, akinek tudományos és ismeretterjesztő műve is szerepel a korpuszban.

miatt⁹ különböznek egymástól, hanem a kommunikációs cél következtében, amelyeket az egyes szövegtípusok szolgálnak. A vizsgált szövegek a tudományos,¹⁰ az ismeretterjesztő¹¹ és a közéleti-politikai¹² diskurzustípusból kerülnek ki. A harmadik részben (szövegvizsgálat) a tanulmányok diskurzustípusok szerint kronologikus sorrendben követik egymást, összterjedelmük csoportonként hozzávetőlegesen egyforma.

A vizsgálat során a következő kérdésekre keresem a választ:

- 1) Hogyan fejezik ki a szerzők a trianoni békekötésre vonatkozó ismereteiket? (így más jelenség pl. a területváltozások, a társadalmat ért hatás leírása nem része kutatásomnak)
- 2) Milyen jelentései vannak a *Trianon* fogalomnak?
- 3) Hogyan viszonyulnak egymáshoz a trianoni békekötéssel kapcsolatos fogalmak, és hogyan változik ezek jelentése egy szövegben belül?
- 4) Milyen célból és milyen típusú fogalmi metonímiák vesznek részt a jelentésalkotásban? (más mentális műveletre pl. a fogalmi metaforákra nem fókuszálok)

A korpusz méretéből adódóan céltudóan nem az, hogy az 1990 és 2010 közötti időszak fogalmi metonímia használatáról általános megállapításokat tegyek, hanem, hogy a fogalmi metonímia használatot a diskurzus szintjén jellemezzem. Tehát a tanulmányban a megnyilatkozók által használt fogalmi metonímiákat azonosítom és elemzem. A metonímiák vizsgálatát nem önmagukban, hanem az adott kontextusban végzem, hiszen úgy vélem, a metonímiák használatát erősen befolyásolja az a diskurzus,

⁹ Lakoff, George: *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago, The University of Chicago Press, 1990.

¹⁰ Gergely–Pritz, 1998. *A trianoni Magyarország*, i.m.

Gergely–Izsák, 2000. *A huszadik század*, i.m.

Romsics, 2001. *A trianoni békeszerződés*, i.m.

Romsics, 2005. *Magyarország története*, i.m.

¹¹ Galántai, 1990. *A trianoni békekötés*, i.m.

Romsics, 2005. *Nemzeti traumánk*, i.m.

Lókkös, 2010. *Trianonról*, i.m.

¹² Kocsis, 1997. *A trianoni pszichózisok*, i.m.

Pozsgay, 2008. *Gondolatok a magyarságról*, i.m.

Duray, 2008. *A trianoni ítélet*, i.m.

ahol megjelennek. A diskurzus számos tényező kölcsönhatásából alakul ki: a nyelvhasználat, azaz a diskurzus, a nyelvi rendszer, a kogníció, a társadalmi és a kulturális rendszerek, illetve az ideológiai, történelmi, biológiai tényezők összekapcsolódnak és ökológiai rendszert alkotnak.¹³ A komplexitás és a dinamikus rendszer elméletek egyesítése szerint¹⁴ a társadalmi, nyelvi és kognitív rendszerek változó természetűek és folyamat jellegűek. A diskurzusok olyan folyamatosan változó rendszerek, amelyek egymással kapcsolatban álló alrendszerekből (komplex dinamikus nyelvi, kognitív és fizikai rendszerekből) épülnek föl. Tehát a vizsgált szövegeket olyan dinamikusan változó összetett rendszereknek tekintem, amelyekben a mentális műveletek (így a fogalmi metonímiák) nem statikusak, hiszen a kognitív műveletek változó jellege egyszerre előfeltétele és következménye a diskurzus dinamikusságának.

A trianoni békekötés konceptualizációjában szerepet játszó mentális műveletek

A MEGÁLLAPODÁS¹⁵ mentális keret

Az idealizált kognitív modell (IKM), más szóval fogalmi keret, angol terminussal *frame*, tudásunk, tapasztalataink idealizált strukturált mentális reprezentációja.¹⁶ A kultúra, amelyben élünk nagymértékben meghatározza ismereteinket, így ezt a jelenséget kulturális modellnek is nevezzük. A trianoni békeszerződés a SZERZŐDÉS kategória egyik konkrét megvalósulása.

¹³ Waugh, Rita R. (ed): Multiple empirical approaches to a complex analysis of discourse. In: Monica Gonzalez-Marquez (ed.) *Methods in Cognitive Linguistics*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007. 120–149.

¹⁴ Cameron, Lynne: The discourse dynamics approach to metaphor and metaphor-led discourse analysis. *Metaphor and Symbol*, 2009. 24(2) 63–89.

¹⁵ A kognitív nyelvészetben kis kapitálissal jelöljük a mentális kereteket, fogalmi metaforákat, fogalmi metonímiákat, kategóriák nevét, kurzívval a nyelvi kifejezéseket.

¹⁶ Kövecses, Zoltán: *Language, Mind and Culture*. Oxford – New York: Oxford University Press, 2006.

A Framenet projekt alkotóinak meghatározása¹⁷ alapján a szerződést hivatalosan megkötött és törvénybe iktatott, országok közötti megállapodásként definiálhatjuk. Ez a definíció maradéktalanul illik a trianoni békeszerződésre, amelyet hivatalos keretek között 1920. június 4-én Franciaországban kötöttek meg, 1921-ben iktattak törvénybe és Magyarország valamint a szövetséges és társult hatalmak megállapodását tartalmazza. Mit jelent az, hogy két állam megállapodik? A Framenet¹⁸ kidolgozói szerint a MEGÁLLAPODÁS IKM a következő kulturálisan meghatározott sematikus tudást foglalja magába: a megállapodás két vagy több fél tárgyalásának eredménye, akik mindannyian kötelezettségeket vállalnak magukra nézve. A trianoni béketárgyalások érdemben nem a két érintett fél között zajlottak, a kérdések megvitatásában túlnyomórészt a szövetséges és társult hatalmak vettek részt, illetve csak az egyik félnek, Magyarországnak kellett kötelezettségeket vállalnia. Tehát – elfogadva és feltételezve, hogy a Framenet¹⁹ definíciója a MEGÁLLAPODÁS IKM prototipikus tulajdonságait tartalmazza – a trianoni békekötés nem prototipikus MEGÁLLAPODÁS, hiszen eltéréseket mutat a kategóriához köthető (feltételezett) közös tudáshoz képest.

Fogalmi megfelelések a MEGÁLLAPODÁS IKM elemei között: fogalmi metonímiák

A mentális keretek részekből állnak. A MEGÁLLAPODÁS IKM, az alábbi fő elemeket tartalmazza:

- kötelezettség: a felek által tett ígérek
- felek: egyének csoportja, akik a megállapodás létrejöttében részt vesznek
- egyik fél: a megállapodás-kötés kiemelkedőbb tagja
- másik fél: a megállapodás-kötés kevésbé kiemelkedő tagja

¹⁷ A Framenet egy angol nyelvű adatbázis, amely több mint 1000 idealizált kognitív modellt (frame-t) tartalmaz meghatározásukkal, elemeikkel, lexikai struktúrájukkal, példamondatokkal együtt. Letöltés helye: <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/> Letöltés ideje: 2014. 04. 16.

¹⁸ Letöltés helye: <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/> Letöltés ideje: 2014. 04. 16.

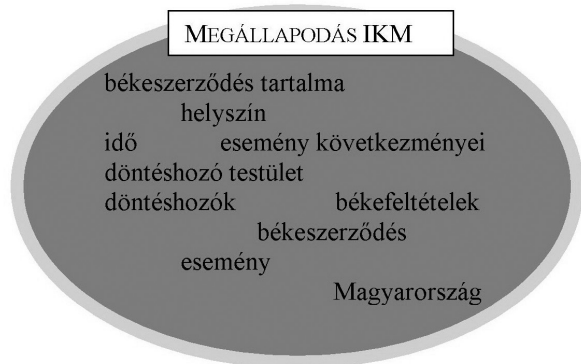
¹⁹ Letöltés helye: <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/> Letöltés ideje: 2014. 04. 16.

- téma: a megbeszélés tárgya
- mód: a megállapodás jellemző tulajdonságai
- közvetítő eszköz: a kötelezettség rögzítésére vagy megtárgyalására szolgáló fizikai csatorna
- hely: a megállapodás helye
- idő: a megállapodás ideje

A trianoni békekötésről alkotott sematikus tudásunk (amelyet az 1. ábra szemléletesen ábrázol) a MEGÁLLAPODÁS IKM szerint a következő:

- kötelezettség: a trianoni békeszerződés tartalma (békeszerződés tartalma)
- felek: a trianoni döntéshozók mint testület (testület)
- kiemelkedő fél: szövetséges és társult hatalmak mint személyek (döntéshozók)
- másik fél: Magyarország
- téma: a trianoni béke feltételei (békefeltételek)
- mód: a trianoni békeszerződés aláírása, következményei (esemény, esemény következményei)
- közvetítő eszköz: trianoni békeszerződés mint dokumentum (békeszerződés)
- hely: a trianoni békekötés helye: Trianon, Versailles, Franciaország (helyszín)
- idő: 1920. június 4. (idő)

1. ábra. A MEGÁLLAPODÁS IKM elemei

Egy adott fogalmi keret, tehát a MEGÁLLAPODÁS IKM elemei között kapcsolat van, amely lehetővé teszi, hogy a modell egyik elemével utalni tudjunk egy másikra. A kognitív nyelvészet hagyományos megközelítése szerint azt a mentális tevékenységet, amelynek során egy entitásra úgy utalunk, hogy helyette egy hozzá kötődő másik entitást nevezünk meg, fogalmi metonímiának nevezzük.²⁰ A cél- és forrástartomány közötti megfeleltetést, amelyet leképezésnek nevezünk, nem tudatosan végezzük, azaz a metonímia a mindennapi fogalmi rendszerünk szerves része. Egy céltartomány eléréséhez számos forrástartomány áll rendelkezésünkre. Természetesen nem állhat bármelyik fogalom bármelyik helyett, azaz nem helyettesíthetjük szabadon az elemeket. Hogy az IKM mely elemeit választjuk ki, attól függ, hogy az entitások mely aspektusát szeretnénk előtérbe és melyet háttérbe helyezni. Ezt a választást emberi tapasztalatok, az érzékelés során fellépő válogatás és kulturális preferenciák irányítják.²¹ Azáltal, hogy a fogalmi keret egyik elemét egy másikkal helyettesítjük, a keret egyes elemeit előtérbe, míg másokat háttérbe helyezzük. A megnyilatkozó tehát képes a befogadó figyelmét a keret bizonyos elemeire irányítani: hogy mi kerül előtérbe és mi háttérbe, az a megnyilatkozó szándékától függ. Ez azonban nem jelenti azt, hogy tudatosan hoz létre fogalmi metonímiákat.

A metonímia létrehozásának módja szerint tehát két nagy csoportot különböztetünk meg. Leképezéseket hozhatunk létre egyrészt az egész IKM és a részei között, másrészt az IKM különböző részei között. Az előbbi RÉSZ AZ EGÉSZ HELYETT és EGÉSZ A RÉSZ HELYETT metonímiákat eredményez, az utóbbi kapcsolat hozza létre a RÉSZ A RÉSZ HELYETT metonímiát.

A hagyományos nézetet megjelenése óta számos kritika érte. Egyes nyelvészek (például Croft²² és Barcelona²³) vitatják, hogy a metonímia

²⁰ Lakoff, George – Johnson, Mark: *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press, 2003.

²¹ Kövecses, Zoltán – Günter, Radden. Metonymy. Developing a cognitive view. *Cognitive Linguistics* 1998. 9/1. 37–77.

²² Croft, William. The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies. *Cognitive Linguistics* 1993. 4. 335–71.

²³ Barcelona, Antonio. Metonymy in cognitive linguistics. An analysis and a few modest proposals. In: Cuyckens, Hubert – Berg, Thomas – Dirven, René – Panther, Klaus-Uwe

valóban két entitás helyettesíthetőségét jelentené. Barcelona²⁴ szerint a metonímia nem a fogalmi keretek egyes elemeit, hanem részleges fogalmi kereteket kapcsol össze.

Ugyancsak vitatott a céltartomány és a forrástartomány közötti kapcsolat viszonya. Egyrészt Croft (1993) szerint a metonímia esetében valójában nem megfelelés, leképezés történik, hanem a fogalmi keret kiemelése (*domain highlighting*), amelynek során a fogalmi keret mátrixából (*domain matrix*) egy másodlagos fogalmi keretre világítunk rá. Másrészt Panther²⁵ úgy tartja, hogy a forrástartománynak az a szerepe, hogy egy referencia pont segítségével a céltartomány jelentését finomítsa (*meaning elaboration*). A referencia pont szerepe abban áll, hogy a céltartományt hozzáférhetővé és elérhetővé tegye a diskurzus folyamán. Harmadrészt Barcelona²⁶ kétféle leképezés megkülönböztetését javasolja: a szimmetrikus leképezést, amely a metaforára jellemző és az aszimmetrikus leképezést, amely a metonímia esetén történik.

A metonímiakutatások továbbá rámutattak, hogy a metonímiának az utaló (*referential*) funkciója mellett jelentős a diskurzusban betöltött állító (*predicational*) és illokúciós (*illocutionary*) szerepe.²⁷ Az utaló szerep túlzott hangsúlyozását továbbá azért kritizálják, mert túlságosan kitérít a metonímia fogalomkörét. Azon állítás bizonyítékként, hogy nem minden referencia funkcióval rendelkező mentális tevékenység metonímia, Paradis (2004) három megfeleltetésen alapuló mentális tevékenységet különít el egymástól. A zóna aktiválás (*zone activation*), a lexikai elemek és a jelentések képi sematikus kapcsolatát jelenti. A facetizáció (*facetization*) során egy fogalmi kereten belül nem a különböző fogalmak között hozunk létre kapcsolatot, tehát nem beszélhetünk irányított meg-

(eds.): *Motivation in language. Studies in honor of Günter Radden*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, 2003. 223–55.

²⁴ Barcelona, 2003. *Metonymy*, i.m.

²⁵ Panther, Klaus-Uwe: The role of conceptual metonymy in meaning construction. In: Francisco José Ruiz de Mendoza Ibáñez – M. Sandra Peña (eds.): *Cognitive Linguistics. Internal Dynamics and Interdisciplinary Interaction*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2005. 353–86.

²⁶ Barcelona, 2003. *Metonymy*, i.m.

²⁷ Panther, 2005. *The role of conceptual metonymy*, i.m.

feleltetésről, hanem egy kifejezésnek a különböző jelentéseiből emelünk ki egyet. A metonimizáció (*metonimization*) viszont irányított fogalmi megfeleltetéseket tartalmaz két fogalom között, amely RÉSZ AZ EGÉSZ HELYETT vagy EGÉSZ A RÉSZ HELYETT kapcsolatot eredményez.

Összegezve, az elmúlt évtizedekben a fogalmi keret elemei közötti kapcsolat típusáról és a fogalmi metonímia funkciójáról szól a tudományos vita. Úgy vélem, hogy a Lakoff–Johnson-féle hagyományos elgondolást nem tették semmissé az azóta megjelenő nézetek, hanem azt továbbgondolták, finomították. Így a dolgozatban a fogalmi metonímia terminust a hagyományos értelemben használom, viszont csak a szűk értelemben vett helyettesítést tekintem metonímiának, amelyet Paradis²⁸ metonimizációnak nevez. Bár a hagyományos felfogással egyetértve a metonímiát olyan mentális tevékenységnek tartom, amely lehetővé teszi, hogy a fogalmi keret egyik elemének említésével utalhassunk ugyanazon fogalmi keret másik elemére vagy magára az egész fogalmi keretre, nem tartom szerencsésnek a forrás- és céltartomány elnevezéseket, mert ezek két különböző fogalmi keret meglétére utalnak (ami a fogalmi metaforára, nem pedig a metonímiára igaz). Az elemek között azonban valóban megfeleléseket, leképezéseket hozunk létre csak – Barcelona²⁹ terminusával élve – ezek asszimmetrikusak.

A következő fejezetben azt mutatom be, hogy a trianoni békekötés konceptualizációja során a MEGÁLLAPODÁS IKM mely elemeit helyettesítik egymással a különböző diskurzusok létrehozói. A fogalmi metonímiák azonosítása előtt viszont fontos leszögezni, hogy kapcsolat nemcsak a MEGÁLLAPODÁS IKM elemei között, hanem a MEGÁLLAPODÁS IKM és más fogalmi keretek között is létrejöhet. Például a megállapodásban résztvevő felek közül az egyiket (a megállapodás-kötés kiemelkedőbb tagját) gyakran győztesként, a másikat (a megállapodás kötés kevésbé kiemelkedőbb tagját) vesztesként konceptualizáljuk. A győztes és a vesztes a HÁBORÚ IKM elemei, azaz az előbbi a nyertes, az utóbbi a vesztes fél. A HÁBORÚ IKM-et a JÁTÉK IKM segítségével konceptuali-

²⁸ Paradis, Carita: Where does metonymy stop? Senses, facets, and active zones. *Metaphor and Symbol*, 2004. 19/4, 245–264.

²⁹ Barcelona, 2003. *Metonymy*, i.m.

záljuk A HÁBORÚ JÁTÉK metafora alapján. Tehát a trianoni békeszerződés konceptualizálása során egyszerre több mentális keret aktiválódik elménkben (SZERZŐDÉS, MEGÁLLAPODÁS, HÁBORÚ, JÁTÉK). Ezek a modellek a hozzájuk tartozó fogalmakkal nem egymástól elszigetelten, hanem szoros kapcsolatban, hálózatot alkotva léteznek a mentális lexikonban. Jelen dolgozat célja nem a fogalmi keretek közötti kapcsolat feltárása, hanem a MEGÁLLAPODÁS IKM-hez kötődő fogalmi metonímiák azonosítása.

Szövegvizsgálat

Tudományos diskurzustípus

A kutatás korpuszát képező első tanulmány³⁰ a trianoni békeszerződés aláírását, tartalmát és következményeit tárgyalja. A trianoni békeszerződésre mint dokumentumra a *békeszerződés* szó utal a szöveg elején (1. példa). Metonímiákat kizárólag később használ a szerző, amikor a békeszerződés hatásáról ír. A TERMÉK AZ ESEMÉNY HELYETT metonímiában a békeszerződés utal a békeszerződés aláírására (2. példa). Az ESEMÉNY HELYSZÍNE A BÉKESZERZŐDÉS TARTALMA HELYETT metonímiában a békeszerződés aláírásának helyszíne áll a békeszerződés tartalma helyett (3. példa). Mindkét metonímia a RÉSZ A RÉSZ HELYETT generikus metonímiák közé tartozik. A *Trianon* fogalom önmagában, nem szó szerkezeti részeként ritkán jelenik meg a tanulmányban (4. példa), ilyenkor a békekötés eseményére utal vele a szerző (AZ ESEMÉNY HELYSZÍNE AZ ESEMÉNY HELYETT). A dokumentum aláírását és a benne foglalt kötelezettségek végrehajtását nem tettként, hanem eseményként konceptualizálja. Így háttérben maradnak az aktív cselekvők, azaz az egyezmény aláírói. Tehát nem kerülnek a figyelem fókuszába a MEGÁLLAPODÁS IKM résztvevő felei.

³⁰ Gergely–Pritz, 1998. *A trianoni Magyarország*, i.m.

Példák:

- (1) A *békeszerződés* aláírására végül is 1920. június 4-én a versailles-i kastélyrendszerhez tartozó Nagy-Trianon palotában került sor.
- (2) A *békeszerződés* egyik legfontosabb következménye az volt, hogy szétbontta a Monarchia szerves gazdasági egységét, és nem gondoskodott az államok együttélési lehetőségeiről.
- (3) Ám azok is, akik így gondolkodtak, és még inkább azok, akik a nemzeti függetlenség bűvöletében éltek, a *trianoni területi döntések* megváltoztatását akarták, biztos támaszai voltak minden olyan külpolitikai törekvésnek, amely kimondva vagy kimondatlanul a területi revízió elérésén munkálkodott.
- (4) Kiváltója kétségtelenül a *Trianonnal* járó értelmiségi „túltermelés”, az értelmiségi munkanélküliség miatti elégedetlenség volt.

A második tanulmány³¹ ugyancsak a békekötés körülményeit írja le. A *Trianon* fogalom a következmények számbavétele során, csupán a békekötés után létrejövő állam jelzőjeként szerepel (6. példa). A MEGÁLLAPODÁS IKM elemei közül legtöbbször a megállapodást rögzítő fizikai közvetítő csatornát (a békeszerződés dokumentumát) nevezi meg a szerző a fogalmi keret más elemei helyett. Ez RÉSZ A RÉSZ HELYETT metonímiákat eredményez. Egyrészt AZ ELŐÁLLÍTOTT TERMÉK AZ ELŐÁLLÍTÓ HELYETT metonímiában a békeszerződés áll a békeszerződés megalkotói helyett (7. példa), amely elrejtja a cselekvőt, illetve háttérbe helyezi a dominánsabb fél felelősségét. Másrészt a TERMÉK AZ ESEMÉNY HELYETT metonímiában a szerző a fizikai dokumentum megnevezésével utal a dokumentum aláírásának cselekedetére (8. példa).

Példák:

- (6) A *trianoni* ország lakossága nemzetileg majdnem homogénné vált.
- (7) A *békeszerződés* visszaállította a magyar állam függetlenségét, sőt mi több, megtiltotta annak feladását.

³¹ Gergely–Izsák, 2000. *A huszadik század*, i.m.

- (8) A békeszerződés területi és etnikai következményei mellett más súlyos előírásokat is tartalmazott.

A harmadik szöveg³² a békeszerződés feltételeit és a békekötés hosszú távú hatásait tekinti át. A döntéshozó fél aktív szerepének háttérbe helyezésére a szerző metonímiákat alkalmaz. Az egyes egyének elrejtésére kitűnően alkalmas a TESTÜLET A TESTÜLET TAGJAI HELYETT metonímia, amely a döntéshozó testületet (békekonzferenciát) nevezi meg a résztvevő tagok helyett (9. példa). Azzal, hogy a szerző a szerződés fogalmat alkalmazza a szerződés alkotói helyett (TERMÉK A TERMÉK ELŐÁLLÍTÓJA HELYETT), a figyelem perifériájára helyezi a döntéshozók aktív, cselekvő magatartását (10. példa). Az utóbbi példához hasonlóan a metonímiák leggyakoribb forrástartománya a MEGÁLLAPODÁS IKM-be tartozó fizikai közeg elem, azaz a megállapodás feltételeit rögzítő dokumentum. A keret mely elemeire utal leggyakrabban a szerző, amikor a békeszerződés fogalmat használja? Egyrészt a megállapodás megkötésének eseményére a TERMÉK AZ ESEMÉNY HELYETT metonímiával (11. példa), másrészt a dokumentumban rögzített kötelezettségekre a TERMÉK A TARTALOM HELYETT metonímiával (12. példa).

A *Trianon* fogalom csak egy szókapcsolatban található meg a szövegben (*trianoni Magyarország*), amely a trianoni békekötés után létrejött magyar államra utal.

Példák:

- (9) A békekonzferencia döntése Magyarországon rendkívül nagy felháborodást váltott ki, és végeredményben a polgári demokratikus rendszer bukásához vezetett.
- (10) A békeszerződés politikai feltételeihez viszont nem tudott és nem is akart alkalmazkodni az ország.
- (11) A párizsi békeszerződés Magyarországon és a magyar kisebbségek körében természetesen senki részéről sem váltott ki lelkesedést, ám olyan elkeseredést és hisztériát sem, mint 1920-ban a trianoni békeszerződés.

- (12) A békeszerződés gazdasági következményei ugyancsak súlyosak voltak.

A negyedik tanulmány³³ 1920. június 4-e eseményeit és annak következményeit veszi sorra. Ebben a szövegben is szerepel a békeszerződés fogalom, azonban nem funkcionál helyettesítő fogalomként egyetlen metonímia számára sem (13. példa). Referencia szerepe van azonban a békekonzferencia (14. példa) és a békedelegáció (15. példa) fogalmaknak, amelyek egy testületet neveznek meg cselekvőként az azt felépítő személyek helyett (TESTÜLET A TESTÜLET TAGJAI HELYETT metonímia). A csoport előtérbe állítása az egyének helyett elfedi az utóbbiak tevékeny szerepét, felelősségét az események alakulásában. Ugyancsak ezt a célt szolgálja az ESEMÉNY HELYSZÍNE AZ ESEMÉNY HELYETT metonímia (16. példa), amely a békekötés helyszínéül nem a szűkebb értelemben vett színteret (Trianont) nevezi meg, hanem azt a területet, ahol a palota elhelyezkedik (Versailles). A *Trianon* fogalom nem fordul elő a szövegben.

Példák:

- (13) A békeszerződés néhány nap múlva megkapott tervezete a pesszimista várakozásokat igazolta.
- (14) A békekonzferencia tehát a nemzetiségi területek mellett elszakításra ítélt döntően magyarlakta területeket.
- (15) A békeszerződés aláírásának és ezzel együtt Franciaország közép- és kelet-európai behatolásának támogatása fejében a magyar békedelegáció részben politikai-területi engedményeket, részben gazdasági kedvezményeket kért.
- (16) Ezek célja a versailles-i rendezés teljes érvénytelenítése, s Európa német, osztrák és magyar érdekeknek megfelelő kialakítása volt.

³² Romsics, 2001. *A trianoni békeszerződés*, i.m.

³³ Romsics, 2005. *Magyarország története*, i.m.

Ismeretterjesztő diskurzustípus

A kutatás korpuszát képező első ismeretterjesztő szöveg szerzője³⁴ a békekötés folyamatát és a békeszerződés aláírásának következményeit mutatja be. A MEGÁLLAPODÁS IKM több elemét is használja a szerző, de egy részüket metonimikusan, más részüket nem. A békekötés dokumentuma (17. példa) és eseménye (18. példa) nem szolgál más fogalom helyettesítésére. A békeszerződés tartalma helyett azonban a békeszerződés áll (TERMÉK A TARTALOM HELYETT), azaz a fizikai közeg (a dokumentum) helyettesíti a kötelezettségeket (19. példa). Az ESEMÉNY HELYSZÍNE A CSELEKVŐ HELYETT metonímiával él a szerző, amikor Párizst (a béketárgyalások helyszínét) nevezi meg az ott döntést hozó emberek helyett (20. példa). E metonimikus nyelvi kifejezés azért érdekes, mert nem *Trianont* (a palota nevét) nevezi meg helyszíneként, hanem a nagyobb földrajzi egységet, *Párizst* (a város nevét). Azzal, hogy a MEGÁLLAPODÁS IKM egy más elemét nevezi meg a szerző a domináns fél (döntéshozók) helyett, háttérbe helyezi a cselekvők személyét és felelőségét. A *Trianon* fogalom nem fordul elő a szövegben.

Példák:

- (17) *A trianoni szerződésben* megadott határvonal kettészelte a két falut.
- (18) *A békekötés* megterhelte, de nem határozta meg a jövőt.
- (19) Biztatónak tűnhetett az is, hogy március végén, április elején az angol felsőházban ismét határozottan bírálták a *magyar béke* súlyos voltát.
- (20) A rezsim nem a nemzeti elvet helyezte szembe a *Párizs* tervezte békével, hanem a régi magyar igényeket, amelyek magukba foglalták a nem magyar nemzetek feletti hegemóniát

A második tanulmány ebben a diskurzustípusban³⁵ azt vizsgálja, hogyan dolgozzák fel mentálisan az emberek az 1920-as eseményeket és

³⁴ Galántai, 1990. *A trianoni békekötés*, i.m.

³⁵ Romsics, 2005. *Nemzeti traumánk*, i.m.

azok következményeit. A szerző elvétve használja a *békeszerződés* kifejezést, amellyel nem a dokumentumra, hanem a kötelezettségeket előíró domináns félre utal (21. példa). Az ELŐÁLLÍTOTT TERMÉK AZ ELŐÁLLÍTÓ HELYETT metonímiával háttérbe helyezi a döntéshozók felelőségét. Ezt a metonímiát a szöveg elején alkalmazza, a területmódosítások leírásakor. Amint az események következményeit és hatásait kezdi tárgyalni, azonnal megjelenik és dominánssá válik a *Trianon* fogalom, amely más-más, jellemzően összetett jelenségre utal. Vagy a MEGÁLLAPODÁS modell egy-egy elemét helyettesíti, vagy a teljes fogalmi keretet. Az előbbi esetre a 22. mondat szolgál például, amely az ESEMÉNY HELYSZÍNE AZ ESEMÉNY KÖVETKEZMÉNYE HELYETT metonímiát tartalmaz, hiszen a békeszerződés aláírásának helye áll a békeszerződés aláírásának következménye helyett. Ugyancsak a RÉSZ A RÉSZ HELYETT metonímiát példázza a 23. mondat, amelyben a TERMÉK ELŐÁLLÍTÁSÁNAK HELYE A TERMÉK HELYETT metonímiát találjuk, ugyanis a békeszerződés helye áll a békeszerződés helyett. A leggyakoribb esetekben (24-25. példa) a *Trianon* fogalom a teljes békekötés IKM-et aktiválja elménkben. Kérdés, hogy milyen mentális folyamatok eredményezik az egész fogalmi keret felidéződését?

Az eseményeket konceptualizálhatjuk egészsként (*Gestaltként*), illetve olyan jelenségként, amely több részből, azaz részeseményből tevődik össze. Tehát ugyanazt az eseményt mentálisan kétféleképpen is feldolgozhatjuk. Langacker³⁶ a szekvenciáli szkennelés (*sequential scanning*) és az átfogó szkennelés (*summary scanning*) fogalmakat használja a két jelenségre. Az előbbi feldolgozási mód jellemzi a KOMPLEX ESEMÉNY IKM-et.³⁷ Ez a fogalmi keret azt a tudásunkat foglalja magába, hogy az események különálló részeseményekből állhatnak. Leggyakrabban a központi eseményt választjuk ki a több részesemény közül, hogy megnevezzük a fogalmat, amely a fogalmi keretet mint teljes egészt idézi fel a konceptualizálók elméjében. Az, hogy mi számít a központi elemnek, kultúránként változhat.

³⁶ Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford University Press, Oxford.

³⁷ Kövecses, Zoltán – Günter, Radden 1998. Metonymy. Developing a cognitive view. *Cognitive Linguistics*. 9/1. 37–77.

A trianoni békekötés olyan esemény, amely szemlélhető átfogóan (átfogó szkennelés), illetve eseményekre bontva (szekvenciális szkennelés). Az eddigiekben az előbbi feldolgozási módra láthattunk példákat. A 24–25. példákban azonban az utóbbi történik, azaz a trianoni békekötést komplex eseményként konceptualizálják a megnyilatkozók. Ebben az esetben a békekötés olyan esemény, amely több részeseményre bontható: béketárgyalások tartása, a béke szövegének létrehozása, a felek kötelezése a szerződés aláírására, a szerződés aláírása, a szerződésben meghatározott feltételek teljesítése/életbelépése, a szerződésben foglaltak végrehajtásának következményei (pl. területcsökkenés). Ezek közül a központi esemény a békeszerződés aláírása. A komplex eseményhez a központi esemény biztosít mentális hozzáférést. Tehát a KÖZPONTI ESEMÉNY A KOMPLEX ESEMÉNY HELYETT metonímia alapján a békeszerződés aláírása mint központi esemény áll a megállapodás-kötés mint komplex esemény helyett. Azonban még egy lépés történik a konceptualizációban, ugyanis nem a *trianoni békeszerződés aláírása* (mint a komplex esemény központi eseménye) hanem a *Trianon* kifejezés szerepel a 24–25. példákban. Ez pedig egy újabb metonímia: az ESEMÉNY HELYSZÍNE A KÖZPONTI ESEMÉNY HELYETT. A békeszerződés aláírásának helye áll a békeszerződés aláírásának eseménye (ami a komplex esemény központi eseménye) helyett.

A *Trianon* fogalmat tehát egy metonímia lánc alapján alkalmazzák a szerzők, amely két metonímiából áll (KÖZPONTI ESEMÉNY A KOMPLEX ESEMÉNY HELYETT és az ESEMÉNY HELYSZÍNE A KÖZPONTI ESEMÉNY HELYETT). A lánc két különböző fajta metonímiából épül fel: a KOMPLEX ESEMÉNY metonímiából (RÉSZ AZ EGÉSZ HELYETT) és az ESEMÉNY metonímiából (RÉSZ A RÉSZ HELYETT).

Példák:

- (21) A *békeszerződés* drasztikus területi döntéseinek elsődleges indoka a népek önrendelkezési jogának elismerése és felkarolás volt.
- (22) *Trianonban* Magyarország nem egyszerűen tartományokat vesztett el.

- (23) Ez még azok számára is lehetetlenné tette *Trianon* igazságos rendezésként való tudomásulvételét, akik egyébként elfogadták a nemzetiséget mint államszervezési elvet.
- (24) *Trianon* ilyen egyértelmű elutasítását több tényezőre vezethetjük vissza.
- (25) A *Trianonnal* szembeni elutasítás, zavar vagy bizonytalankodás harmadik oka a trauma magyarországi kezelése, vagyis az ismételt rosszul megválasztott terápia.

A harmadik szövegben³⁸ a trianoni békekötés folyamatát (az okoktól a következményeikig) értékeli a szerző. Ezt a szöveget kevés kivétellel – amikor is a *trianoni békeszerződés* metonímia nélkül utal a kötelezettségek rögzítésére szolgáló eszközre, azaz a fizikai dokumentumra (26. példa) – a *Trianon* kifejezés uralja, amely több fogalom elérésére is szolgál a MEGÁLLAPODÁS IKM-en belül. Leggyakrabban a *Trianon* fogalom a teljes MEGÁLLAPODÁS IKM-et aktiválja elménkben (27–30. példa) a KÖZPONTI ESEMÉNY A KOMPLEX ESEMÉNY HELYETT és az ESEMÉNY HELYSZÍNE A (KOMPLEX) ESEMÉNY HELYETT metonímia láncnak köszönhetően.

Példák:

- (26) Magyar szempontból a *trianoni békeszerződés* csak címében szerződés, az békediktátum.
- (27) Ugyanakkor tény, hogy a párszázéves Habsburg „segítség” végeredménye *Trianon* lett.
- (28) *Trianonról* nekünk beszélnünk kell, nemcsak évfordulókon.
- (29) *Trianon* igazságtalanságait történelmi hazugságokkal elfedni nem lehet.
- (30) *Trianon* tabutéma volt.

³⁸ Lökkös, 2010. *Trianonról*, i.m.

Közéleti-politikai diskurzustípus

Az első szöveg ebben a csoportban³⁹ a trianoni békeszerződés következményét, pontosabban azokat a hatásokat tárgyalja, amelyek a dokumentumban foglalt szabályozások betartása miatt keletkeztek. A MEGÁLLAPODÁS IKM valamely elemére legtöbbször a *Trianon* kifejezéssel utal a szerző. A fogalom egyrészt állhat a kötelezettségeket rögzítő dokumentum, azaz a trianoni békeszerződés helyett (TERMÉK ELŐÁLLÍTÁSÁNAK HELYE A TERMÉK HELYETT) (31. példa), másrészt helyettesítheti a békeszerződés aláírásának időpontját (ESEMÉNY HELYSZÍNE AZ ESEMÉNY HELYETT) (32. példa), harmadrészt a békeszerződés megalkotói (a döntéshozók), azaz a kiemelkedő fél helyett is állhat (ESEMÉNY HELYSZÍNE A CSELEKVŐ HELYETT) (33. példa). A legtöbb megnyilatkozásban azonban nem tudjuk a fogalmi keretnek egy-egy elemét ilyen pontosan meghatározni, hiszen azt tapasztaljuk, hogy a modell több eleme aktiválódik egyszerre elménkben. A KOMPLEX ESEMÉNY metonímia és a hozzá kapcsolódó metonímia lánc domináns a szövegben (34. példa).

A 32. példában azt látjuk, hogy a békeszerződés megkötésének helyszíne áll a békekötés eseménye helyett. Hogyan állhat egy helyszín az időpont helyett? Egy esemény bizonyos helyen és bizonyos időben történik. Az esemény bekövetkezte tehát időbeli viszonyítási ponttá válhat: valami történhet az esemény (trianoni békeszerződés megkötése) előtt és után. A szövegben azonban nem a *trianoni békeszerződés megkötése után* kifejezés szerepel, tehát nem az esemény bekövetkezééhez viszonyítja a szerző az időt, hanem az esemény helyszínéhez, hiszen a *Trianon után* fogalmat használja. A konceptualizáció alapja tehát az ESEMÉNY HELYSZÍNE AZ ESEMÉNY HELYETT.

Példák:

- (31) De más oldalról is megvilágíthatjuk mindazt, ami az I. világháborút követő két év alatt, *Trianon* előkészítésének éveiben történt.

- (32) A békediktátum előkészítői közül többen önbírálatot gyakoroltak *Trianon után*.
- (33) Ha *Trianon nagyjai* felfogták volna tettüknek súlyosságát, ha számoltak volna azzal, hogy halálos csapást ejtenek a hagyományos Európa lelkén, akkor talán meggondolták volna magukat.
- (34) Mélységes hallgatásba burkolják, sőt tiltakoznak, ha valaki a *Trianon* igazságtalanságáról beszél.

A második szöveg⁴⁰ szerzője politikatörténeti szempontból értékeli a trianoni békekötést úgy, hogy szinte kizárólag a *Trianon* fogalmat alkalmazza a komplex esemény (MEGÁLLAPODÁS IKM) helyett. A 35–37. példák az így létrejövő metonímia láncot szemléltetik: KÖZPONTI ESEMÉNY A KOMPLEX ESEMÉNY HELYETT ÉS AZ ESEMÉNY HELYSZÍNE A (KÖZPONTI) ESEMÉNY HELYETT. Előfordul, hogy a szerző nem a komplex eseményre, hanem annak csak egy elemére, a békeszerződés aláírásának időpontjára utal a *Trianon* fogalommal: AZ ESEMÉNY HELYSZÍNE AZ ESEMÉNY HELYETT (38. példa). A RÉSZ A RÉSZ HELYETT metonímia ritkábban fordul elő a szövegben, mint a RÉSZ AZ EGÉSZ HELYETT.

Példák:

- (35) Én abból a nemzedékből való vagyok már itt, amelyik majd-hogynem személyes élményként élte meg *Trianont*.
- (36) *Trianon* dolgát, a magyarság veszteségeit, vereségét sikerült a szőnyeg alá söpörni, a nemzet agyából, tudatából majdnem teljesen kimosni.
- (37) S ha magunkat összeszedjük, akkor valójában felülemelkedünk *Trianonon*.
- (38) Ez a *Trianon* utáni helyzet változást hozott e tekintetben is.

A harmadik tanulmány⁴¹ a trianoni békeszerződés megkötésének hosszú távú következményeit mutatja be. Ezt a szöveget ugyancsak

³⁹ Kocsis, 1997. *A trianoni pszichózisok*, i.m.

⁴⁰ Pozsgay, 2008. *Gondolatok a magyarságról*, i.m.

⁴¹ Duray, 2008. *A trianoni ítélet*, i.m.

a *Trianon* kifejezés uralja, amely egyrészt a metonímialánc elemeként szerepel (39. példa), másrészt a békeszerződés aláírásának eseményére utal (AZ ESEMÉNY HELYSZÍNE AZ ESEMÉNY HELYETT), amely már korábban láthattuk, hogy időbeli viszonyítási pontként funkcionál (40–41. példa). A békeszerződés aláírásának helyszíne továbbá a békeszerződés aláírásának következménye helyett is állhat: AZ ESEMÉNY HELYSZÍNE AZ ESEMÉNY KÖVETKEZMÉNYE HELYETT (42. példa). Láthatjuk tehát, hogy a bemutatott példamondatban ugyanaz a fogalom (*Trianon*) áll, amely az eltérő metonímiáknak köszönhetően más-más jelenségre utal (a teljes MEGÁLLAPODÁS IKM-re, a megállapodás-kötés idejére, a megállapodás-kötés következményeire).

Példák:

- (39) Forrnak bennünk az indulatok *Trianon* miatt.
- (40) *Trianon* után bizonyíthatóan kettévált a nemzet.
- (41) Bennünk maradt a *Trianon* előtti politikai és etnikai nemzet egységének az élménye.
- (42) A magyar nemzet, amely *Trianonban* több állam lakójává vált, egységes maradt.

Eredmények

A háromféle – tudományos, közéleti-politikai és ismeretterjesztő – szövegtípus vizsgálata a következő eredményeket mutatja.

A tudományos diskurzusra túlnyomórészt a RÉSZ A RÉSZ HELYETT generikus metonímia használata a jellemző: a mentális kapcsolat a MEGÁLLAPODÁS IKM elemei között jön létre. Az egyik leggyakoribb helyettesítő fogalom a megállapodás rögzítésére szolgáló eszköz, azaz a kötelezettségeket tartalmazó dokumentum, a trianoni békeszerződés. Láthattuk, hogy ez a forrástartomány három céltartomány konceptualizására is szolgálhat, vagyis a békeszerződés állhat:

- a békeszerződés aláírása helyett (TERMÉK AZ ESEMÉNY HELYETT)
- a békeszerződés tartalma helyett (TERMÉK A TARTALOM HELYETT)

- a békeszerződés megalkotói helyett (TERMÉK A TERMÉK ELŐÁLLÍTÓJA HELYETT)

A vizsgált tanulmányok elején a *békeszerződés* fogalmat rendszerint nem használják metonimikusan a szerzők, ugyanis ekkor még a dokumentumról mint fizikai entitásról beszélnek. Később azonban a három fogalmi metonímia segítségével különböző jelentéseket kap a fogalom. A jelentések nemcsak szövegenként, hanem egy szövegen belül is változhatnak. Tehát a fogalmi metonímia használata dinamikus jelentésváltozást okoz a megnyilatkozás során, hiszen a *békeszerződés* fogalom jelentése a konkrétól halad az absztrakt felé. Az absztrakt jelentések között is történhet váltás, hiszen ugyanannak a fogalomnak a segítségével a MEGÁLLAPODÁS IKM különböző elemeit aktiválhatja a megnyilatkozó egyazon megnyilatkozáson belül.

A tudományos diskurzus résztvevőinek a metonímiahasználat kettős céljuk van. Egyrészt háttérbe helyezik a cselekvőket, azaz a MEGÁLLAPODÁS IKM kiemelkedőbb résztvevőjét, a döntéshozókat. Így nem a győztes országok képviselői, de nem is az általuk meghatározott kötelezettségek, hanem az általuk meghatározott kötelezettségeket tartalmazó dokumentum okozza a változásokat Magyarországon 1920 után. Másrészt a trianoni békekötést nem cselekvőként, hanem eseményként konceptualizálják azzal, hogy kiveszik a figyelem fókuszából a cselekvőt. Ez ugyancsak a tárgyiasítás eszköze.

A MEGÁLLAPODÁS IKM helyettesítésre szolgáló másik eleme a békeszerződés aláírásának a helye. A szerzők nem a palotát nevezik meg (*Trianon*), hanem azt a szűkebb vagy tágabb értelemben vett helyet, ahol a palota található (Párizs, Versailles). A hely állhat:

- a békeszerződés aláírása helyett (ESEMÉNY HELYSZÍNE AZ ESEMÉNY HELYETT)
- a békeszerződés megalkotói helyett (ESEMÉNY HELYSZÍNE A CSELEKVŐ HELYETT)

Ez a két, viszonylag ritkán előforduló metonímia ugyancsak a cselekvés és a cselekvő elrejtésére szolgál.

Harmadik forrásfogalomként a békeszerződést megalkotó, kiemelkedő, döntéshozó fél szerepel a szövegekben. A megállapodás feltételeit meghatározó egyének azáltal kerülnek ki a figyelem fókuszából, hogy a

szervek testületként konceptualizálják őket (TESTÜLET A TESTÜLET TAGJAI HELYETT). Azzal, hogy nem egyénekként gondolunk a győztes országok képviselőire, csökken a nekik tulajdonított felelősség.

A metonímiahasználat mellett a tudományos diskurzus másik fő jellemzője, hogy önállóan csak elvétve alkalmazza a *Trianon* fogalmat. Ritkán a *trianoni ország/Magyarország* szókapcsolatban található meg, amely az 1920 utáni Magyarország megjelölésére szolgál.

A közéleti-politikai szövegek vizsgálata azt mutatta, hogy a diskurzus szerzői csak ritkán, a tanulmány elején említik a *békeszerződés* kifejezést, amikor a szerződéskötésről mint konkrét eseményről írnak, amelyhez egy kézzel fogható dokumentum is köthető. Majd a megállapodás-kötés fizikai és pszichológiai hatásainak számbavételekor a *Trianon* kifejezést alkalmazzák, amely uralkodóvá válik a szövegekben. A *Trianon* kifejezés jelentése minden esetben metonimikus: vagy RÉSZ A RÉSZ HELYETT vagy RÉSZ AZ EGÉSZ HELYETT generikus metonímiát eredményez. Az előbbi esetben a MEGEGYEZÉS IKM hely elemével utalnak a szerzők a keret más elemeire. A hely állhat:

- a békeszerződés helyett (TERMÉK ELŐÁLLÍTÁSÁNAK HELYSZÍNE A TERMÉK HELYETT)
- a szerződéskötés eseménye helyett (AZ ESEMÉNY HELYSZÍNE AZ ESEMÉNY HELYETT)
- a szerződéskötés következménye helyett (AZ ESEMÉNY HELYSZÍNE AZ ESEMÉNY KÖVETKEZMÉNYE HELYETT)

A közéleti-politikai diskurzus résztvevői tehát a MEGÁLLAPODÁS IKM más elemeit konceptualizálják metonímia segítségével, mint a tudományos diskurzus szerzői. Míg az utóbbi diskurzus tagjai a megfeleltetések kizárólag a megállapodás feltételeit rögzítő dokumentum (a szerződés) kapcsán hozzák létre, addig az előbbi diskurzus tagjai a szerződéskötés aktusára is fókuszálnak. Forrástartományként a békekötés/szerződéskötés aláírásának legkiemelkedőbb elemét, a helyet (*Trianon*) választják. Ennek oka, hogy a tulajdonnévhez (*Trianon*) könnyebben társítunk érzelmeket, értékítéletet, azaz töltjük meg új jelentésekkel, mint a köznevet (szerződés).

A *Trianon* fogalom komplex jelentései a RÉSZ AZ EGÉSZ HELYETT metonímiának, azaz a KÖZPONTI ESEMÉNY A KOMPLEX ESEMÉNY HELYETT

metonímiának is köszönhetőek. A KOMPLEX ESEMÉNY IKM ugyanis lehetővé teszi, hogy a trianoni békekötést komplex eseményként is konceptualizáljuk, amelynek részei vannak (béketárgyalás, szerződéskötés, következmények stb.). A legkiemelkedőbb rész, azaz a központi esemény kiemelésével (a megállapodás megkötését ratifikáló békeszerződés aláírása *Trianonban*) a teljes eseménysor (a teljes MEGÁLLAPODÁS IKM) aktiválódik elménkben. A KÖZPONTI ESEMÉNY A KOMPLEX ESEMÉNY HELYETT metonímiában tehát a békeszerződés aláírása áll a MEGÁLLAPODÁS IKM helyett. Ez a mentális folyamat még egy lépéssel egészül ki, ugyanis központi eseményként nem a *trianoni békeszerződés aláírása* kifejezést használják a megnyilatkozók, hanem a *Trianon* fogalmat. A központi eseményt tehát nem nevezik meg, hanem egy metonímia segítségével utalnak rá: AZ ESEMÉNY HELYSZÍNE A KÖZPONTI ESEMÉNY HELYETT. A központi esemény megnevezése (a trianoni békeszerződés aláírása) helyett ugyanis az esemény helyszíne (*Trianon*) áll. A konceptualizációban tehát a KÖZPONTI ESEMÉNY A KOMPLEX ESEMÉNY HELYETT és az ESEMÉNY HELYSZÍNE A KOMPLEX ESEMÉNY HELYETT metonímiák vesznek részt, amelyek metonímia láncot alkotnak. Így a MEGÁLLAPODÁS IKM-nek egyszerre több eleme (megállapodás módja, a domináns fél szerepe, a szerződés tartalma, a megállapodás kötés következménye stb.) vagy akár a teljes keret is aktiválódhat elménkben. Azzal, hogy a helyettesítő és helyettesített fogalmak között nem jön létre egy az egyhez hozzárendelés, az a céljuk a szerzőknek, hogy a trianoni békekötéssel kapcsolatos lehető legtöbb információt sűrítsék bele a *Trianon* fogalomba, illetve a lehető legtöbb információt idézzék fel az olvasók elméjében. Ezt a magyar beszélőközösség közös kulturális tudása, azaz a trianoni békekötés mély kulturális beágyazottsága teszi lehetővé.

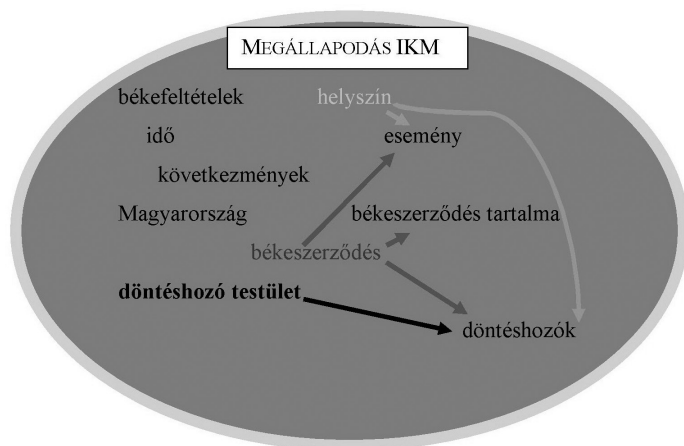
A (trianoni) *békeszerződés* és a *Trianon* fogalmak akár egy-egy szövegen belül is jelölhetnek más-más fogalmat, ami mégsem zavarja a megértést. Ez azért lehetséges, mert az olvasó képes a dinamikus fókuszváltásokra, azaz képes arra, hogy ugyanannak a fogalomnak a segítségével hol a MEGÁLLAPODÁS IKM keret különböző elemeihez férjen hozzá mentálisan, hol az egész keret aktiválódjon elméjében.

Az ismeretterjesztő diskurzustípusba tartozó szövegek metonímia használatára részben a tudományos, részben a közéleti-politikai szövegekre jellemző tulajdonságok igazak.

Összegzés

A szövegek vizsgálata azt mutatta, hogy a megnyilatkozás módja, célja és a fogalmi metonímia használata szorosan összefügg. Tehát a trianoni békekötéssel kapcsolatos fogalmi metonímia használata, a szerzői objektívizáció-szubjektívizáció és a diskurzustípus nem független egymástól.

2. ábra. A szubjektívizált szövegek RÉSZ A RÉSZ HELYETT fogalmi metonímiái

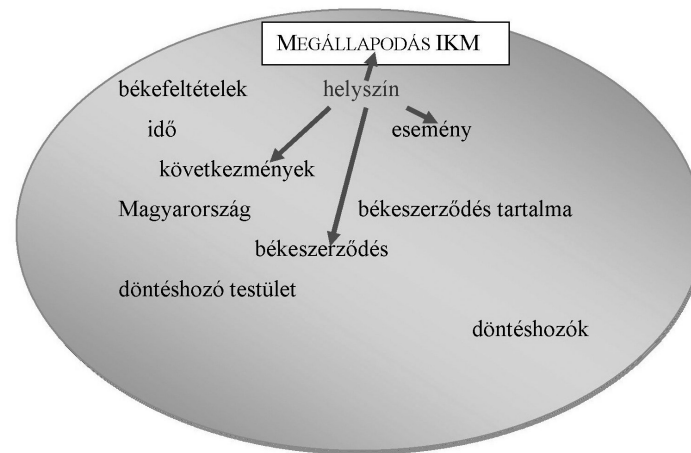

A trianoni békekötést objektívan konceptualizáló szerzők prototipikusan:

- a RÉSZ A RÉSZ HELYETT generikus szintű metonímiát használják (lásd 2. ábra)
- a megállapodásban résztvevő kiemelkedőbb felet, a megállapodás-kötés eseményét és a megállapodás tartalmát helyettesítik más fogalmakkal
- a békeszerződést mint a kötelezettség rögzítésére szolgáló fizikai eszközt, a békeszerződés aláírásának helyét (ami jellemzően nem Trianon) és a békeszerződést megalkotó felek csoportját mint testületet más fogalmak helyettesítésére használják
- a *Trianon* fogalmat csak ritkán használják metonimikus értelemben

- főleg a tudományos és részben az ismeretterjesztő diskurzusokban nyilatkoznak meg
- a *békeszerződés* fogalommal egy megnyilatkozáson belül különböző jelenséget is jelölnek: a MEGÁLLAPODÁS IKM elemei között dinamikusan változtatják a figyelmet

3. ábra. Az objektívizált szövegek RÉSZ A RÉSZ HELYETT és RÉSZ AZ EGÉSZ HELYETT fogalmi metonímiái

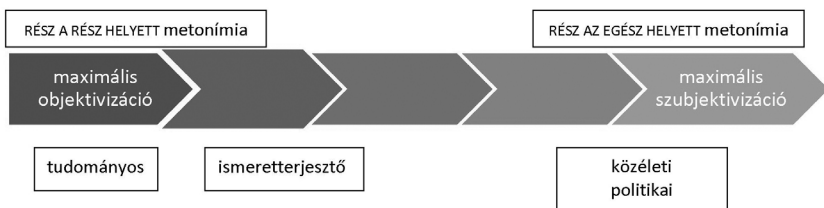
A trianoni békekötést szubjektívan konceptualizáló szerzők prototipikusan:

- a RÉSZ A RÉSZ HELYETT metonímia mellett a RÉSZ AZ EGÉSZ HELYETT generikus szintű metonímiát is használják (lásd 3. ábra)
- a teljes MEGÁLLAPODÁS fogalmi keretet vagy annak részeit helyettesítik más fogalmakkal
- a békeszerződést mint a kötelezettség rögzítésére szolgáló fizikai eszközt, a békeszerződés aláírásának helyét (ami jellemzően Trianon) más fogalmak helyettesítésére használják
- a *Trianon* fogalmat gyakran használják metonimikus értelemben
- főleg a közéleti, és részben az ismeretterjesztő diskurzusokban nyilatkoznak meg

- a békeszerződés és a *Trianon* fogalmakkal egy megnyilatkozáson belül különböző jelenséget is jelölnek: a figyelmet dinamikusan változtatják úgy, hogy hol a MEGÁLLAPODÁS IKM más-más elemére, hol a teljes keretre irányítják a figyelmet

Úgy vélem, az objektív és szubjektív konceptualizáció nem az arisztotelészi értelemben vett világos és jól körülhatárolható kategóriák, hanem egy képzeletbeli skála egyik és másik végén elhelyezhető fokozatokat képeznek. Ahogy a 4. ábra is szemlélteti, a skála különböző fokozataihoz hozzárendelhetők a különböző diskurzustípusok és fogalmi metonímia preferenciák, azaz a három tényező szorosan összefügg. A kutatás elején felállított hipotézis tehát kiegészítésre szorul: a trianoni békekötés alternatív konceptualizációja –, amely különböző TRIANON kulturális modelleket eredményez – valóban a fogalmi metonímia használatból adódik, ezt azonban a megnyilatkozás célja, módja és típusa, azaz a kontextus nagymértékben befolyásolja.

4. ábra. A fogalmi metonímia használatának, az objektívizáció-szubjektívizáció jelenségének és a diskurzustípusok összefüggései

KISEBBSÉGI IRODALOM ÉS MÚZEUMELMÉLET

Novák Anikó

Belesni ómama almáriumának fiókjaiba Múzeumelméleti közelítés Tolnai Ottó művészetéhez

Az irodalom és múzeum kapcsolódási pontjai

Az irodalom és a múzeum sok szállal kapcsolódik egymáshoz, a múzeumokat tematizáló irodalmi szövegek és az irodalmat bemutató múzeumok mellett az irodalom múzeumelméleti, valamint a múzeum irodalomelméleti szempontú megközelítése egyaránt termékeny lehet. „Az irodalomról folyó újabb töprengésekben – a képzőművészethez hasonlóan – egyre inkább meghatározó és emblematikus szerepe van a múzeumnak. Bizonyára összefügg ez azzal, hogy a művek közötti párbeszéd, az egymás kölcsönös felidézésének folyamata leírható irodalmi világ-múzeumként is, ahol egy-egy műalkotás már nem egymagában, hanem más művek társaságában »tekinthető meg« – állapítja meg Lakner Lajos.¹

A két terület közötti elsődleges, legkézenfekvőbb kapcsolódási pont az irodalmi muzeológia. Jelen tanulmány az irodalmi muzeológián túlmutatva, a múzeumelmélet és archívumelmélet eszköztárát felhasználva tesz kísérletet egy irodalmi életmű újszerű megközelítésére. Az írás középpontjában a vajdasági magyar szerző, Tolnai Ottó művei

¹ Lakner Lajos: „...csodás színeváltozás...” Irodalom és múzeum. In: Takáts József (szerk.): *Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve: Tanulmánygyűjtemény*, Kijárat: Budapest, 2003, 301–317, itt: 301.

állnak. Az 1960-as évek eleje óta terebélyesedő opus múzeumelméleti vizsgálatát a Tolnai-szövegek belső logikája nemcsak indokolja, de meg is kívánja. A szerző szövegtereiben a gyűjtés, leltározás meghatározó aktus, témaként és szövegszervező eljárásként egyaránt tetten érhető. A művekben nagy-nagy pontossággal rajzolódnak meg a gyűjtők különböző típusainak portréi, a guberalótól egészen a kiváló ízléssel megáldott műítészig, valamint természetesen a gyűjtemények különböző fokozatai is. A Tolnai-művek narrátorának gyűjtőszennvedélye, muzealizáló éhsége igen szerteágazó, kiterjed képzőművészeti alkotásokra, hétköznapi használati tárgyakra, összeguberált lomokra, állatokra, furcsa, mániákus alakokra, mások textusaira, vagy akár már nem létező, különleges gyárakra, amelyeknek irodalmi privatizálása is megtörténik. Ide sorolhatjuk továbbá a szerző-én lexikonírói ténykedését, hiszen a *Tolnai Világlexikon*ából hiányzó szócikkek megalkotása is egyfajta gyűjtőmunka. Az Szerző-én André Malraux elgondolása nyomán saját Imaginárius Múzeumát is megépíti a szövegek terében pontosan meghatározva az egyes alkotások helyét, a művek közötti képlékeny, dinamikusan változó viszonyrendszert.

Amennyiben megvizsgáljuk a szövegírás és kiállításrendezés aktusát, azt tapasztaljuk, hogy e két tevékenységi forma egyáltalán nem idegen egymástól, valójában mindkettő a kultúra fragmentumaiból válogat. A szelekció és a részlegesség a munka szükségszerű velejárója, és egyben lehetőség is, „mindent nem lehet, és természetesen nem is kell a gyűjteményben elhelyezni a kultúra múzeumi feldolgozása során, ehhez vizont a választást mint tudományos és kutatói attitűdöt kell végig gondolni.”² A szelektálás mellett a leglényegesebb maga az elrendezés, legyen szó akár múzeumról, akár szövegről. A tárgyak és a szövegrészek is sokféleképpen elhelyezhetőek, „attól függően, hogy [...] milyen történetet akarunk elmondani.”³

Jelen tanulmány egy szükségszerűen interdiszciplináris történetet kíván elmondani, célja, hogy bemutassa, miképpen gazdagíthatja köl-

csönösen egymást az irodalomtudományi és muzeológiai diskurzus. Az irodalmi muzeológia, valamint az archívumelmélet, múzeumelmélet kérdéseinek tisztázása, körüljárása az eddigiekhez képest új utakat kínál a vajdasági magyar irodalom emblematisz szerzőjének értelmezésében.

Megjegyzések az irodalmi muzeológiáról

A szöveg múzeumi ábrázolásának intézményi példái az irodalmi múzeumok és a kiállítótérrel rendelkező archívumok. A szövegeket prezentáló tárlatok módszerei az illesztés eljárására és a narratív struktúra szerkesztésére épülnek. Az összeillesztés alapjául szolgálhatnak különféle kronológiai megoldások, dramaturgiai fordulatok, érvek-ellenérvek vagy akár szubjektív élmények, tapasztalatok. Az irodalmi kiállítások befogadása olvasásközpontú, ám ez az olvasás nem csupán a leírt szavak összeolvasását jelenti. A kiállítási munka kommunikatív praxis, mely kiemelt szerepet szán „az alkotás szövegszerű befogadásának”. A kiállítóterben a szövegek körülölelik a nézőt, aki ideális esetben saját olvasókat létrehozó olvasó, ám a hagyományos könyvolvasás és a belelapozás mechanizmusai módosult formában jelennek meg. „Az élő irodalom, az irodalom- és társadalomtörténet határán található intézmények [...] nem abban különböznek a könyvektől, hogy lapjaikat falra nyomtatják, hanem abban, hogy a szövegekkel dolgozó szerzőket, alkotóköröket, esetleg irodalomtörténeti korszakokat mutatnak be szöveggörnyezetbe ágyazott tárgyak és dokumentumok segítségével.” A regények, novellák, versek, tanulmányok falra szögelése helyett „szövegalapú és szövegszerű kiállítási diskurzus” felépítésén dolgoznak az irodalmi múzeumok munkatársai.⁴

Christian Metz az irodalmi kiállítások három típusát különbözteti meg: az első célja, hogy tömör és összefüggő elbeszélést mutasson be a látogatóknak, a második típus már játékba hozza saját felépítését, a jelentésvesztést vizont kiiktatja a prezentációból, a harmadik az

² Frazon Zsófia: *Múzeum és kiállítás. Az újrarajzolás terei*. Gondolat – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék: Budapest – Pécs, 2011, 29.

³ Frazon, 2011, *Múzeum és kiállítás*, i. m. 174.

⁴ Frazon, 2011, *Múzeum és kiállítás*, i. m. 119–122.

előző kettővel ellentétben egyszerre hozza játékba a jelentésalkotást és a jelentésvesztést nyíltan közszemlére téve önnön dekonstruktív felépítését.⁵ Egy másik tipológia szerint, melyet Duncan Cameron alakított ki 1971-ben, a múzeum egyik formája a nézőktől tiszteletet váró templomhoz, a másik az alternatívákat állító, vitákra ösztönző fórumhoz hasonlítható.⁶ Hofer Tamás inkább ez utóbbi mellett teszi le a voksát, ahogyan Metz is saját felosztásának harmadik elemét vizsgálja részletesen, és számomra is ezek a kiállítástípusok lesznek iránymutatóak.

Szilágyi Márton az irodalmi kiállítások anyagát az eredeti kontextusukból kiszakított, a múzeumi kiállításokon önállóvá váló, az irodalomhoz, személyiségekhez erősen kötődő kultikus tárgyokban látja. Kiemelten kezeli az irodalmi muzeológia és a kultusz kutatás egymást megtermékenyítő kapcsolatát.⁷ A mindennapi használati tárgyak múzeumi tárggyá válása egy különleges folyamat, mellyel a későbbiekben részletesen foglalkozom, most viszont csak az irodalmi múzeumok szemszögéből igyekszem megvizsgálni. Nagyon lényeges a kiállított tárgyak kettős kontextusa, ugyan megőrizték eredeti kereteiket, a múzeumba kerüléssel viszont esztétizálódtak, relikviává váltak. Fontos, hogy mégsem tekinthetőek műalkotásnak, de a hétköznapi jelentés nélküli dolgok világához sem tartoznak már, e két létmód között lebegnek.⁸ Az irodalmi relikviák ereklyeként való felfogásukkal az irodalmi kiállításokat a múzeum egyik őséhez, a szentélyhez kapcsolják. A bemu-

⁵ Metz, Christian: Élvezeteli olvasatok. Adalékok az irodalmi kiállítás szemiotológiájához és narratológiájához. In: Palkó Gábor (szerk.): *Múzeumelmélet: A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig*. Petőfi Irodalmi Múzeum – Ráció: Budapest, 2012, 255–272, itt: 259.

⁶ Hofer Tamás: Kiállíthatóak-e a „magyar emlékezet helyei”? In: Takáts József (szerk.): *Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve. Tanulmánygyűjtemény*. Kijarat: Budapest, 2003, 67–74, itt: 72.

⁷ Szilágyi Márton: Kultusz kutatás és irodalmi muzeológia. In: Cséve Anna – Lenkei Júlia – Sulyok Bernadett (szerk.): *Az irodalom emlékezete. Tanulmányok az irodalmi muzeológiáról*. Petőfi Irodalmi Múzeum: Budapest, 2008, 90–97, itt: 92–93.

⁸ Lakner Lajos: Múzeum, emlékezet, elbeszélés. A Petőfi Ház és az irodalmi muzeológia születése. In: Cséve Anna – Lenkei Júlia – Sulyok Bernadett (szerk.): *Az irodalom emlékezete. Tanulmányok az irodalmi muzeológiáról*. Petőfi Irodalmi Múzeum: Budapest, 2008, 13–38, itt: 24–25.

tatott dolgokat személyi kötődésük teszi különlegessé, „a szentként tisztelt személy misztikus jelenlétét és csodáját ígéri”, így köznapi tárgyból „spirituális közvetítő eszközzé válnak.”⁹ A híres, kultikus irodalmi személy érintése, valamikori közelsége hitelesíti az irodalmi múzeumok tárgyanyagát, hozzáadott értékük a közösség által legitimált ítéletek eredménye.¹⁰ Az irodalmi kiállítás tárgyai egyszerre három történetnek a szereplői, beletartoztak a kultikus költő, író élettörténetébe, annak egy mozzanatát idézik fel, részét képezték annak az elbeszélésnek, amelynek főszereplője megőrizte azokat, a múzeumban pedig a kiállítás történetének szereplői, a rendezői szándék közvetítői.¹¹

A kiállítás kompozíciójában a bemutatott, máshonnan kiragadott tárgyak új jelentéssel gazdagodnak, új kapcsolatokat létesítenek egymással, s Christian Metz szerint minden kiállítás lényege éppen az a narratíva, amely kibontakozik a múzeumi térben: „Minden kiállítás, még az is, amely lemond az összefüggő, átfogó elbeszélésről, narratívát bontakoztat ki. Hogy milyen új történetek elbeszélésének lehetősége rejlik a bemutatás általunk vizsgált műfajában, arra azokból a mellékutakból következtethetünk, melyek az irodalomtól a legkülönbözőbb témák irányába vezetnek. E kívülről jött témák bolyongását az irodalom világában elvileg semmi sem korlátozza.”¹² Az ereklyetárgyak, az epitextusok, a témák elrendezését a múzeumi térben a kiállítások saját retorikája és grammatikája határozza meg, a kurátorok különféle trükkökkel és fortélyokkal teszik elbeszélhetővé az irodalom történeteit. A kiállítások, a többi elbeszélési formánál sokkal intenzívebben igénybe vehetik a különböző médiumokat a polifónia sajátos szintjeit produkálva, emlékeztetve az olvasó-nézőt a polifón regények szerkezetére. Metz szerint az irodalmi kiállítások fő rendeltetései a merész kísérletek a romantika elvadult regényeihez hasonlóan, céljuk pedig az, hogy a látogatókat élvezeteli olvasatok megalkotására indítsák.¹³

⁹ Lakner, 2003. „...csodás színeváltozás...”, i. m. 302.

¹⁰ Lakner, 2003. „...csodás színeváltozás...”, i. m. 303–304.

¹¹ Lakner, 2008. Múzeum, emlékezés, elbeszélés. i. m. 25.

¹² Metz, 2012. Élvezeteli olvasatok. i. m. 270–271.

¹³ Metz, 2012. Élvezeteli olvasatok. i. m. 271–272.

Ezzel elérkeztünk a jelentésadás és befogadás kérdéséhez. A látogató a kiállítási térbe lépve tisztában van azzal, hogy a tárgyak valamiféle rendnek, szándéknak megfelelően vannak elrendezve, melyből a kiállítás jelentése kibomlik, olykor a rendezők szándékától független jelentés is. Palkó Gábor a befogadást az alkotási folyamat megismétléseként írja le, hiszen az olvasó-néző újrajátssza a kompozíció létrehozójának műveltsorát, a szelekciót, a kombinációt „a szerzőétől persze szükségképpen különböző saját szövegemlékezetének és nyelvi kompetenciájának médiumában”, újraépíti „rég és új egymásba játszó architektúráját.”¹⁴ E megismételt műveltsor az eredeti jelentésadást a különböző kompetenciák miatt új elemekkel is gazdagíthatja. Metz szerint a kiállítás jelentését egyenesen a látogató alkotja meg „azáltal, hogy a tárgyak között mozogva összefüggést teremt az egyes elemek között.” Barthes gondolataira alapozva azt állítja, hogy „a kiállítások a látogatói tevékenység révén összeáll »dinamikus szövedékek.«”¹⁵

Lakner Lajos úgy véli a látogatók a szentélyhez hasonlóan a beavatódás reményében mennek az irodalmi kiállításokra, hitük teszi lehetővé a tárgyak csodás színeváltozását.¹⁶ György Péter is hasonló jelenségre hívja fel a figyelmet, megállapítja, hogy Magyarországon az irodalmi múzeumok látogatása leginkább „a nemzeti kultúra zarándoklataiként írható le.”¹⁷

Az irodalmi kiállítás befogadásának egyik központi problémája a csodálat, csodálkozás, mely valójában már Arisztotelész óta szorosan kapcsolódik a retorikához és az irodalomhoz.¹⁸ A csodálat több fajtájával találkozhatunk, a misztikussal, a szentséggel való találkozás csodálatával, a műalkotással való párbeszéd gyümölcsöző csodálatával, vagy

¹⁴ Palkó Gábor: Irodalom – múzeum – internet. In: Cséve Anna – Lenkei Júlia – Sulyok Bernadett (szerk.): *Az irodalom emlékezete. Tanulmányok az irodalmi muzeológiáról.* Petőfi Irodalmi Múzeum: Budapest, 2008, 104–114, itt: 107.

¹⁵ Metz, 2012. Élvezeteli olvasatok. i. m. 258.

¹⁶ Lakner, 2003. „...csodás színeváltozás...”, i. m. 302–307.

¹⁷ György Péter: A kultusz (húlt) helye – az irodalom(történet) múzeuma. Avagy olvasók, nézők, zarándokok In: Cséve Anna – Lenkei Júlia – Sulyok Bernadett (szerk.): *Az irodalom emlékezete. Tanulmányok az irodalmi muzeológiáról.* Petőfi Irodalmi Múzeum: Budapest, 2008, 73–89, itt: 79.

¹⁸ Metz, 2012. Élvezeteli olvasatok. i. m. 265.

a szórakoztatóipari parkok kérdésektől megszabadító, a felejtés irányába ható álmélgodásával, csodálkozásával.¹⁹ A csodálat a múzeum szentélyként, templomként való felfogásában egyértelműen benne foglaltatik, a hagyományos múzeumokra „a gyűjteményt tanulmányozó, csodáló látogatók csendje” jellemző.²⁰ Ám a templomi csönd egyáltalán nem ösztönöz vitára, inkább megfélemlíti a látogatót,²¹ a kultikus kiállításokkal pedig összeegyeztethetetlenek a kritikai fenntartások,²² viszont a *múzeumi pillanat* mégiscsak a látogató és a műalkotás sikeres dialógusát jelenti, az érzéki tapasztalatból fakadó párbeszéd döbbenetét, a halott alkotóval folytatott élő dialógus élményét.²³

Jelen írás kiemelt szerepet szán a látogató jelentésalkotó munkájának, a kiállított tárgyakkal folytatott párbeszédének, a Metz által definiált élvezeteli, vad olvasatoknak, melyek nem csupán megengedik, de meg is követelik „a legkülönbözőbb elemek összekapcsolását”, ezáltal sajtószerű kombinációkat idézve elő. Ezeknek az olvasatoknak a vadságát és kreativitását Metz szerint nagyon érzékletesen írja le Umberto Eco kifejezése, „a sodródás gyönyörűsége”. Az egyik jeltől a másikig sodródva, az elemek közti áthidalhatatlan különbségeket felfedezve felébred a néző kapcsolatkeresési kedve.²⁴

Gyűjtés – muzealizálás – archiválás

A modern szubjektum számára a kollekciók létrehozása, az archiválás elemi ösztön, Boris Groys megfogalmazásában a modern értelemben vett szubjektum egyedül a gyűjtésen keresztül határozható meg, értel-

¹⁹ vö. György Péter: *Az eltörölt hely – a Múzeum. A múzeumok átváltozása a hálózati kultúra korában.* New York, Természettörténeti Múzeum – egy példa. Magvető: Budapest, 2003, 137.

²⁰ György, 2003. *Az eltörölt hely.* i. m. 13.

²¹ György, 2003. *Az eltörölt hely.* i. m. 47.

²² Lakner, 2003. „...csodás színeváltozás...”, i. m. 311.

²³ György, 2003. *Az eltörölt hely.* i. m. 137–138.

²⁴ Metz, 2012. Élvezeteli olvasatok. i. m. 261–264.

mezése szerint „az vagyunk, amit gyűjtünk”,²⁵ (Groys 1997: 65), s ahogyan Jean Baudrillard fogalmaz, az ember mindig önmagát gyűjti.²⁶

A múzeumot André Malraux „szerencsés véletlenek sorozatának”,²⁷ Michel Foucault idő-heterotópiának, a végtelen felhalmozódás terének nevezi.²⁸ Umberto Eco a múzeum falánkságát emeli ki, rámutatva, hogy a magángyűjteményekből született intézmény eredete a fosztogatás és a hadizsákmány, de fontosnak jellemzőként látatja a gyűjtés heterogenitását.²⁹

Egy vázlatos múzeumtörténeti áttekintés sokat segít a jelenség, a forma megértésében, ugyanis az egyéni gyűjtemények kialakulásában is tetten érhetőek a kollekciók és múzeumok történeti fejlődésének különböző állomásai.

A modern múzeum közvetlen elődeinek a reneszánsz gyűjtemények különböző típusait tartják, ám mielőtt ezeket sorra vennénk tegyük egy rövid kitérőt a múzeumok ősei felé, vizsgáljuk meg a „kincstárat” és a „szentélyt”,³⁰ azaz a „palotát” és a „templomot”.³¹ Bár az elméletírók hangsúlyozzák a két alaptípus közötti különbséget, a gyűjtemények működésmódja mégis hasonló: „A különféle vallásokat reprezentáló templomokban, illetve palotákban kincsek felhalmozása és közszemlére állítása mindig is azt a célt szolgálta, hogy növelje a tulajdonos presztízsét, és a gazdagság, hatalom jelképeivel kápráztassa el a látogatót. Leginkább azt mondanám, hogy az ilyen gyűjteményben az élvezet kerül előtérbe és nem a szellemi haszon, hiszen a felhalmozott kincsek leginkább azzal hatnak ránk, hogy a látottakat képtelenek

²⁵ Groys, Boris: Gyűjteni, gyűjteni. A múzeum szerepe, amikor a nemzetállam összeomlik. In: Ugyanő: *Az utópia természetrajza*. Kijárat: Budapest, 1997, 63–80, itt: 65.

²⁶ Baudrillard, Jean: *A tárgyak rendszere*. Gondolat: Budapest, 1987, 107.

²⁷ Malraux, André: A képzeletbeli múzeum (részletek). In: Bán András – Beke László (szerk.): *Fotóelméleti gyűjtemény*. Enciklopédia: Budapest, 1997, 123–128, itt: 123.

²⁸ Foucault, Michel: Eltérő terek. In: Ugyanő: *Nyelv a végtelenhez. Tanulmányok, előadások, beszélgetések*. Latin betűk: Debrecen, 2000, 147–156, itt: 152.

²⁹ Eco, Umberto: *A lista mámore*. Európa: Budapest, 2009, 169.

³⁰ Gombrich, Sir Ernst: A múzeum múltja, jelene és jövője. *Café Babel*, 1994/4, 33–45, itt: 34.

³¹ Groys, Boris: A gyűjtemény logikája. *Iskolakultúra 1984/4 melléklete*, MVI–MXVI, itt: MXIV.

vagyunk minden részletre kiterjedően elraktározni emlékezetünkben. A tulajdonos szándéka ilyenkor az, hogy valami végtelen, túlradó gazdagság képe maradjon meg a szemlélőben, egyfajta Aladdin-barlang, ahol halmokban áll az arany, drágakő és a különféle egzotikus csoda” –írja Sir Ernst Gombrich.³² Boris Groys más szempontból közelít a múzeum két különbözőnek ítélt archetípusához, de nála is a hasonlóság kerül előtérbe: „A templomban és a palotában, a nyilvánvaló különbségektől most eltekintve, a műalkotásokat szigorú hierarchikus rendben mutatják be, és az egyes műalkotások jelentését a hierarchiában elfoglalt helyük határozza meg. S az emberi gyülekezetek is ennek megfelelő hierarchia szerint strukturálódnak. Azt lehet mondani, hogy a gyűjteményben az egyes művek ugyanezt a hierarchikus struktúrát ismétlik meg: ugyanúgy strukturálódnak és ugyanolyan a belső hierarchiájuk, mint amilyen a templomi vagy az arisztokratikus gyűjtemény tere. Az efféle hierarchikus szerveződésnek azonban az a feltétele, hogy a szerveződés minden eleme valamely másikkal legyen helyettesíthető: egy régi freskót vagy egy régi ikont minden további nélkül el lehet távolítani a templomból, össze lehet törni, s új ikonnal vagy freskóval lehet pótolni – amennyiben ezek az új műalkotások ugyanazt a vallási értelmet közvetítik és ugyanazon a hierarchikus-szellemi szinten állnak.”³³ Az egyik leglényegesebb különbség a mai gyűjtemények és a múzeumok őseinek számító templomok és kincstárak kollekciói között éppen a művek felcserélhetősége, illetve felcserélhetetlensége.

A reneszánsz volt az a kor, mely először tudatosan múltat választott magának, „gyűjteményének különböző típusai (studiolo, galleria, curiositat cabinet stb.) – amelyek a modern múzeumok *közvetlen elődei* – elsősorban a reneszánsznak a múlthoz, a történetiséghez való új viszonyán alapulhattak.” A reneszánsz embere érezte saját kora és az antikvitás között húzódó radikális szakadékot, valamint tudatosította azt is, hogy a dolgok az idővel változnak. A gyűjtemények tárgyai, a természet dokumentumai a természettörténet illusztrációivá válnak, új jelentést, értelmet kapnak. „A reneszánsz gyűjtemények interpretációs keretét

³² Gombrich, 1994. A múzeum múltja, jelene és jövője. i. m. 37.

³³ Groys, 1984. A gyűjtemény logikája. i. m. MXIV.

tehát elsősorban a múlthoz való viszony, az új – Michel Foucault kifejezésével élve – episztemé szabta meg.”³⁴

A studio vagy studiolo „intim módon privát”³⁵ tér volt, amely egyaránt szolgált háló- és dolgozófülkéként, de a humanista tudós magángyűjteményének tárhelyeként is a palotán belül a családfő lakosztályának legvédelemben álló helyén. A studiolo az alkotó tevékenység egyetemes otthonaként egyben a történeti múzeum előcsarnokaként is felfogható. Archetípusának Petrarca studiolója és grottája tekinthető.³⁶

A Kunst- und Wunderkammerek, a művészetek és csodák tárházai a 16. század második felében alakultak ki, meghatározójuk a „különös iránti érdeklődés és a hozzá kapcsolódó örömmérés.”³⁷ Egyaránt jellemző a fejedelmi, egyházi, főúri rezidenciákra, polgári otthonokra. A gyűjtésben és elrendezésben tetten érhető az ember rácsodálkozó viszonyulása a természet, a Teremtés bőségéhez. A csodakamrák előzményei a 13. századig visszavezethetőek, de e gyűjtői modell a felfedező utaknak, a gyarmatosításnak köszönhetően teljesedett ki. A kézművesség, a képzőművészet, a természet látványosságai és a technika produktumai közül a kuriozitások illetve raritások, a nagyvilág érdekességei, különlegességei világ-egészt alkotnak a csodakamrák falain belül.³⁸ A Kunst- und Wunderkammerek fontos tartozéka volt a kabinetszekrény vagy *Kunstschränk*, mely a felvázolt heterogén tárgyegyüttest magába foglalta.³⁹

E kollekciók csupán addig tűnnek káosznak, míg meg nem ismerjük koruk kategóriarendszerét. A reneszánsz természetfelfogás, szemlélet normarendszere és klasszifikációs formái inkább tekinthetőek a

³⁴ György, 2003. *Az eltörölt hely*. i. m. 33–34.

³⁵ Waidacher, Friedrich: *Az általános muzeológia kézikönyve. Metamuzeológia, történeti muzeológia, elméleti muzeológia*. ELTE BTK Művészettörténeti Intézet: Budapest, 2011, 45.

³⁶ Király Erzsébet: A csodakamráról a nemzet múzeumáig. In: Turai Hedvig – Székely Katalin (szerk.): *Helyszíni szemle. Fejezetek a múzeum életéből*. Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum: Budapest, 2012, 44–71, itt: 49–50.

³⁷ Waidacher, 2011. *Az általános muzeológia kézikönyve*. i. m. 43.

³⁸ Király, 2012. A csodakamráról a nemzet múzeumáig. i. m. 51.

³⁹ Marosi Ernő: A szerző kultuszhelye. In: Cséve Anna – Lenkei Júlia – Sulyok Bernadett (szerk.): *Az irodalom emlékezete. Tanulmányok az irodalmi muzeológiáról*. Petőfi Irodalmi Múzeum: Budapest, 2008, 98–103, itt: 24.

művészettörténet, mint a természettudomány előképének. Úgy gondolták, hogy egy világ létezik, melynek teremtője az embereket és a természetet megalkotó *architectus mundi*. Az ember által alkotott ekkor már nem választható el szigorúan a természetitől, hiszen az isteni természet utánzása. A gyűjtemények „egy képzeletbeli mozaik már fellelt darabjaiból állottak.” A látható fragmentumok közé képzelték oda a még nem látható darabokat.⁴⁰ A csodakamrák a 18. század végéig éltek virágkorukat, s csak a felvilágosodás térhódításával, az új értékmérők elterjedésével kerültek háttérbe, hullottak szét.⁴¹

A paloták és templomok kincseskamráitól a Kunst- und Wunderkammereken át a múzeumig a kiállítási útvonal kijelölésén át vezet az út. Az új irány képviselője, Paolo Giovo hoz változást a múzeumok történetében, aki arcképcsarnokát, a Hírnév Templomát Múzeumnak nevezi, és meghatározott útvonalat jelöl ki az épület bejárására, valamit magyarázatokkal is szolgál a kiállítási tárgyakkal kapcsolatban.⁴² „A giovói múzeum újdonsága abban rejlik, hogy olyan bemutatási rendszert teremtett, mely az egyes kiállított arcképekhez hozzáadja a tárlat egészének jelentését. Ezenkívül a múzeum kiállítási útvonala racionális rendet követ. [...] E vonások és a XVI-XVII. században megnyilvánuló példaképereje miatt képviseli Giovo múzeuma az intézmény történetében az első muzeográfiailag jelentős formát. Egyelőre azonban, s még az egész évszázad folyamán is, csupán elszigetelt példa, zseniális ötlet marad.”⁴³

A dolgok felhalmozásától a 17. századra jutunk el a múzeumi gépezet önállósulásáig, majd a 18. században valódi minőségi ugrás következik be a British Museum és a párizsi Jardin du Roi megnyitásával.

A múzeumforma jelenét és jövőjét illetően egyaránt találkozhatunk pesszimista és optimista vélekedésekkel. Ezek közül kiemelendő Boris Groys értelmezése, miszerint a kör bezárul, viszont nagyon fontos,

⁴⁰ György, 2003. *Az eltörölt hely*. i. m. 35–36.

⁴¹ Király, 2012. A csodakamráról a nemzet múzeumáig. i. m. 54.

⁴² vö. Binni, Lanfranco: A múzeum történetéről. In: Ugyanó – Giovanni PINNA: *A múzeum. Egy kulturális gépezet története és működése a XVI. századtól napjainkig*. Gondolat: Budapest, 1986, 7–70, itt: 23–36.

⁴³ Binni, 1986. A múzeum történetéről. i. m. 27.

hogy a kör kezdő és végpontja bár összeér, lényegét tekintve mégis mélyesen különbözik egymástól. A Kunst- und Wunderkammerek szelleméből mintha rehabilitálódott volna valami a posztmodern korban. Király Erzsébet szerint a McMuseum jelenség, a Jurassic- vagy Madame Thussaud-effektus előzményei a csodakamrákban rejlenek.⁴⁴ György Péter arra hívja fel a figyelmet a posztmodern kiállítási intézmények inkább mutatnak rokonságot a reneszánsz Kunst- und Wunderkammerekkel, mint a múlt század múzeumaival.⁴⁵

Tolnai-Kunstkammer

A Tolnai-művek szellemiségéhez nagyon közel áll a Kunstkammer, amit Horst Bredekamp olyan megismerési formának tekint, melyben a „játéknak mint a teremtő fantázia tán legmagasabb fokozatának biztos helye van.”⁴⁶ Egy, a Tolnai-opust, Tolnai-jelenséget bemutató fiktív kiállítás lehet olyan, felismerhető rendezővel nem rendelkező Kunstkammer, melyben tükröződik a Tolnai Ottó szövegeiben megképződő, megteremtett világegyetem, ahol egymás mellett található „a porcelán éjjeli, a kardbojt, az utcatábla, legyező, a félkarú kaucsukbaba, a volt államelnök drágán berámázott képe, a régi orvosságos tégely, a bélyeg és a kártya, a levelezőlap, az előző államalakulat térképe (amely ilyenkor még olcsó, most kell tehát elkezdni azt is gyűjteni) és a kínai doboz.”⁴⁷ Bredekamp a felismerhető rendezővel hiányát egyáltalán nem tartja negatívumnak, szerinte az, hogy a korallok, az antik amforák, a szobrocskák, érmék, preparátumok és különféle szerkezetek egymással keveredve, egymáshoz társítva és nem egymástól elkülönítve jelennek meg, azért történik, hogy ezek az egymástól valóban különböző tárgyak „átjátszszanak» a határok felett, s hogy egy »dekoncentrált, szándékos rendet-

⁴⁴ Király, 2012. A csodakamráról a nemzet múzeumaig. i. m. 54.

⁴⁵ György, 2003. *Az eltörölt hely*. i. m. 145.

⁴⁶ Bredekamp, Horst: A Kunstkammer mint játéktér. *Café Babel*, 1994/4, 105–112, itt: 107.

⁴⁷ Tolnai Ottó: *A pompeji szerelmesek. Fejezetek az Infaustusból*, Alexandra: Pécs, 2007, 325.

lenség» hatását keltsék,” elrendezésük vizuális hidakat létesítsen „annak érdekében, hogy a szem asszociációs képességét párba állítsa a természet játékkészletével.”⁴⁸ A határok átjátszása és az asszociációs képesség egyaránt bejáratot jelent Tolnai Ottó művészetébe, melynek kezdeteitől meghatározója az asszociatív szemlélet- és szerkesztésmód, valamint a határok fellazítása.

Ennek asszociációjaképpen könnyedén elképzelhető, hogy a fiktív Tolnai-Kunstkammer látogatója a bejáratnál rögtön belebotlana egy szemétdombba, ahol egymásra hányva hevernének a Tolnai-motívumok tárgyiasult formái. A nézőnek ebből a halomból ki kellene guberálnia mindazokat a dolgokat, amelyek számára a Tolnai-szövegek esszenciái, majd ezeket egy vulkánfiberbe helyezve be kellene vinnie a kiállítóterbe, ahol egy tetszőleges ponton a tárgyakat a kopott bőröndből kiszedegetve elrendezhetné, s ezzel asszociációi alapján létrehozhatná saját Tolnai-kiállítását, saját történetét, vizuális hidakat teremtve szövegek, motívumok, tárgyak és nem utolsósorban önmaga között. A látogató a „teremtő játékörom”⁴⁹ élményével gazdagodva térne haza.

Kiállításvízió(i)m fontos jellemzője a kapcsolódási pontok dinamikussága, az interpretációk kimotozhatósága és a befogadók aktív szerepvállalásának vágya. Ahogyan a szövegek, úgy a kiállítás részei sem szabad, hogy megengedjék a befogadó nyugodt üldögélését a fotelben. A kiállítás célja, Rudaš Jutka érzékletes hasonlatával élve, hogy ide-oda dobálja az olvasót, „mint parafa úszót a hullám az Adrián.”⁵⁰

„A művek alkotása ugyanaz, mint a művek gyűjtése” – állítja Boris Groys (Groys 1984: MXI). A gyűjtés teremtésként, alkotásként való fel-fogásában általában megegyeznek a teoretikusok, a múzeumelméleti, múzeumtörténeti szakirodalom pedig egyre inkább hangsúlyozza a kurátor szerepkörének kitágulását, elmozdulását a kreatív alkotófolya-

⁴⁸ Bredekamp, 1994. A Kunstkammet mint játéktér. i. m. 108–109.

⁴⁹ Bredekamp, 1994. A Kunstkammet mint játéktér. i. m. 106.

⁵⁰ Rudaš Jutka: A Disznósírt olvasva In: Csányi Erzsébet (szerk.): *konTEXTUS. Összehasonlító irodalomtudományi tanulmányok*. Bölcsészettudományi Kar – Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium: Újvidék, 2007, 69–74, itt: 69.

mat felé. Mindehhez illeszkedve a gyűjtőt és a kiállítás rendezőjének portréját én is alkotóként kívánom megrajzolni.

A múzeum, s ugyanez elmondható egy gyűjteményről is, arra a heroikus vállalkozásra ösztönöz bennünket, „hogya még egyszer újra-alkossuk a világ teremtését”.⁵¹ A gyűjtő teremtőként való (ön)identifikációja már a csodakamrák idején meggyökeresedett. „Annak mintájára, ahogy a földgolyót »Isten *Kunstammer*-ének« tekintették, a gyűjtő is »világot teremtett házában, jobban mondva múzeumában; világot, vagyis minden különleges dolgok mikrokozmoszát és kompendiumát« – ahogy ezt Pierre Borel, egy francia orvos, saját jelentős gyűjteményéről szólva megfogalmazta.”⁵² A csodakamra tulajdonosa istent utánozza a teremtésben, a műgyűjtő pedig a művészt. Pernecky Géza szerint a műgyűjtés maga is művészet, nem lehet kollektív teljesítmény, és a kreativitás jegyeit kell magán viselnie.⁵³

A teremtőként fellépő gyűjtő és a csodakamra mint szövegszervezőelv több helyütt is tetten érhető a Tolnai-opusban, de most csupán egyetlen igen szemléletes példát szeretnék kiemelni e rendezőelv működés módjának érzékeltetésére. A *13 hattyúk dala* című költemény teljes egészében olvasható Kunst- und Wunderkammerként, összekapcsolódik benn a berlini rózsaszín flamingó metaforája a vértó 13 hattyújával, és a sor még jó hosszan folytatható. A 13 hattyú meglátogatásának leírása után „a költői én lányának balettelőadás-émlékvíziója (a *Hattyúk tava*), majd a hattyú halálának többféle lehetősége bomlik ki, Szerbia hattyúdalának skálázásától a hattyúpestisig, a hattyú-tisztaságtól az elhullott hattyúk daláig, a fotókra kerülő egy-két libáig”, írja Hózsa Éva. Ugyancsak ő mutat rá arra, hogy a versben a hattyú „a kontrasztos mitológiai párhuzamok, a paródiák lehetőségét nyitja meg.”⁵⁴

⁵¹ Malraux, 1997. A képzeletbeli múzeum. i. m. 123.

⁵² Bredekamp, 1994. A Kunstkammet mint játéktér. i. m. 108.

⁵³ Pernecky Géza: Hogyan építsünk múzeumot? In: Ugyanő: *Zuhanás a toronyból. Válogatott írások 1983-1994.* Enciklopédia: Budapest, 1994, 166–187, itt: 171.

⁵⁴ Hózsa Éva: Az áruházi detektívtől a bőrönd-szembeszélésekig. Tolnai-dilemmák. In: Csányi Erzsébet (szerk.): *konTEXTUS. Összehasonlító irodalomtudományi tanulmányok.* Bölcsészettudományi Kar – Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium: Újvidék, 2007, 59–68, itt: 61.

A vers címében a többes szám egyértelműen Esterházy Péter (Csokonai Lili) *Tizenhét hattyúk* című regényére utal. Közvetve pedig Nemes Nagy Ágnes *64 hattyú* című esszékötetére is vonatkozhat az utalás, ugyanis Esterházy *Tizenhét kitömött hattyúk* című szövegében, amely a *Tizenhét hattyúk* keletkezéséről szóló munkabeszámoló, ráismerészerűen említi Nemes Nagy esszékötetét, mint a regény címének lehetséges forrását.

A *13 hattyúk dala* elé három mottót is illesztett a költő, Vajda János *Húsz év múlva*, Mallarmé *Heródiás* és Isidora Sekulić *Poezija oduvek, zauvek* című művéből idéz. Tolnai Vajdának az itt mottóként szerepeltetett versidézetére a *Balkáni babér Pilinszky az In memoriam Celan-t készülő meg-nemírni* című versében is utal. Vajda János költeményében a hattyúi kép fölmerülése a szépség, fehérség vonzatkörét hozza játékba. A mottóként használt Mallarmé-idézetben a „feledhetlen Hattyú”-ról van szó, a magány, a halál (sápadt mauzóleum) alkotják kontextusát. Isidora Sekulić esszészerte a „hattyú hulláját” emeli ki, majd a madár szárnyait „hatalmas fehér legyezökként” láttatja. Tolnai a vershez írt jegyzetben közli, hogy „[a] hattyú hullája a szerb nyelvben is alliterál: leš labuda”. A Sekulić-mottó végül Nemes Nagy *64 hattyú* című esszéjének befejezésére emlékeztető mondattal zárul: „Holt szárnyak, holt poéma, de poézis...”⁵⁵ Az író egy másik esszéjét Tolnai részben magyar fordításban, részben eredeti nyelven olvastja bele poémájába. A szerb Virginia Woolf Pavlova-esszéje (*Variacije na Anu Pavlovu*) nagy élményt jelentett a lírai ének fiatal korában, a szöveget olyan csodának nevezi, mely „utolsó szavában / már alig elviselhető / amely magarra persze le sem fordítható / hisz a röplés is kihallatszik belőle”. Tolnai Isidora Sekulićot a legnagyobb szerb esszéírónak nevezi a *Polgár baba és a függőleges fakír III.* című írásában⁵⁶, és több helyen hivatkozik esszéire mindig a legnagyobb tisztelettel, csodálattal.

A versben idézett Sekulić-esszében a hattyú halálához a fenséges-ség, méltóság, szépség attribútumai kapcsolódnak, az író megfogal-

⁵⁵ Tolnai Ottó: *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben. Regény versekből.* zEtna: Zenta, 2006, 218.

⁵⁶ Tolnai, 2007. *A pompeji szerelmesek.* i. m. 67

mazásában „[a] hattyú poéta, a hattyú halála pedig poézis.”⁵⁷ Mindez ellentétben áll a *13 hattyúk dalában* megjelenő hattyúk elhullásával. A vers madarait a hattyúpestis, vagyis a madárinfluenza fenyegeti, és ahogyan Tolnai fogalmaz, „a hattyút már kezdik korunk patkányának nevezni”. A patkányok és hattyúk egybemosódására utalnak a következő sorok is: „fél életem a patkányok igézetében telt / addig fixáltam ettem őket gipszes liszttel / míg lám most meg itt a szemünk előtt hattyúkká tünnek”.⁵⁸ A vers aktuálpolitikai utalásai, az elnök halálával, boncolásával kapcsolatos részletek is a hattyú halálának profanizálódása felé mutatnak. A hattyú motívumát a lírai én ódivatú költői kelléknek nevezi, mely ellentétben áll az ő agg avantgárdként való önjellemzésével.

A Tolnaira jellemző asszociációsor következő eleme utalás a hattyúk helikopter-zajára a *Balkáni babár* katelektáiban, ahol a költő már próbálkozott „valamiféle általánossá emelt hattyúdalt lekottázására”. Ezután következik a mitikus „költői járgány”, a 13 hattyúk húzta almárium illetve hintó, mely Ómamához is köti a vizsgált motívumot. A hattyú húzta hintó régi toposza az irodalomnak, Nap-Apollón kocsiját húzó hattyú a költészet erejét szimbolizálja, de a különböző világok közötti átjárást is lehetővé teszi. A 13 hattyúk húzta hintó a Tolnai-versben a végtelen flamingóval egyenrangú, vállalt motívummá lép elő, valamint a vértó megtisztítására irányuló nagy kísérlet is. Az állatorvos, dr. hulló, mégsem örült a hattyúhadnak, a lírai én ezt így kommentálja: „nem értettem ellenséges viszonyulását / lám gondoltam minden költői kellék / így zavarja az embereket / berlint is megosztotta akár egykor az a bizonyos fal / végtelen flamingóm”.⁵⁹

A Vértó hattyúi kapcsán a lírai én és lánya között szóba kerül a *Hattyúk tava* balett, majd később a lírai én magát a vértót is hattyúk tavának nevezi, ahol majd egyszerre hallhatja a 13 madár hattyúdalt. A hattyúk elhullása összekapcsolódik Ómama rotterdami gengszeterfilmjének forgatásával, M elnök halálával, felboncolásával, temetésével,

⁵⁷ Tolnai, 2006. *Ómama*. i. m. 220.

⁵⁸ Tolnai, 2006. *Ómama*. i. m. 168.

⁵⁹ Tolnai, 2006. *Ómama*. i. m. 164.

vel, illetve több más személy („vukovár polgármesterőtől”, „krajina volt elnökéig”) elhullásával Scheveningenben.

A hattyú motívuma a készülő film kellékevé válik. A „13 kitömött hattyúk”, „a toronnyá animált ételhordó” és „a szívforma plüss-párna”, valamint „a katonatemetőnek nevezett kertmozi” Ómama filmjének kulisszáiként jelennek meg egy giccses hollywoodi filmre emlékeztetve az olvasót, ám a múzeum képzete megjelenik a forgatás helyszínén. A régi raktárban a nemzetközi költészeti fesztivál elavult rekvizitumából kis költői múzeum képződik, s magába kebelezi „az egzotikumot mind a jégzsínort / az idióta nő picsájába döfődő rózsaszín csövet / a végtelen berlini flamingót / a borbély véres kanülből fűzött függönyét / fiókjában ómamával a homályos ósdi almáriumot / hattyúprémet hattyúrendet dadaista hattyúdalt / a molyzabálta pruszlikot a hermelint / ómama segge lyukában az igazgyöngyöt”.⁶⁰ Dadaista hattyúdala emlékeztet ez a kollekció, mintha egy kalapból húzták volna ki szép sorjában a motívumokat. A gyűjtemény részét képezi a Tolnai-szöveg univerzum egyik legfontosabb tárgya, ómama almárium, s ezen a ponton a dadaista hattyúdalt inkább a Kunst- und Wunderkammerek jellegzetes szekrényévé lényegül át. Talán éppen ómama almárium az egyetlen lehetőség, mely segítségével bemutatható ez a művészet. Az almárium fiókjába kell elrejtetni, papírlapok, kacetok alá a lényegét, de úgy, hogy maguk a papírlapok, s a lomok is jelentésteliek legyenek.

Összegzés

A Tolnai-életműben megkonstruálódó múzeum(ok) rendelkeznek ugyan kijelölt útvonallal, a múzeum egyik lényegi jellemzőjével, de ez az útvonal szükségképpen kacskaringós, alig-alig követhető. A szövegek a múzeumtörténet állomásai közül a csodakamrákhoz kapcsolódnak a legmarkánsabban. E forma érvényesülésének köszönhetően Tolnai Ottó művészetének olvasója a könyvek lapozgatása, olvasása közben

⁶⁰ Tolnai, 2006. *Ómama*. i. m. 176.

szinte észrevétlenül egy (szöveg)múzeum falai között találja magát, s e múzeum váratlan és különleges utazások terepévé válik. A Tolnai-művek befogadása izgalmas múzeumi kaland, élvezeteli, vad olvasat, de szükségképpen rossz látogatóknak kell lennünk. Hozzá kell simulnunk a kiállított tárgyakhoz, meg kell érintenünk egy-egy apró részletet, el kell időznünk egy-egy félreeső sarokban, de olykor össze-vissza kell rohangálnunk, hogy követni tudjuk az elbeszélés csapongó fonálát. Ebben az opusban semmin sem szabad meglepődni, azon sem, ha a legkülönbözőbb tárgyak kerülnek egymás mellé. A befogadó munkája valójában abból áll, hogy felfedezze a Tolnai-művek Kunst- und Wunderkamme-reit szervező láthatatlan logikát. Lautréamont híres boncasztalának a Tolnai-szövegek kabinetszekrényének, ómama zöld almáriumának fiókjai felelnek meg, amelyek egybegyűjtött, egymástól nagyban különböző tárgyait szoros, többszörösen összefonódó szálak fűzik össze, mindegyik tárgy egy vagy sok másik, a gyűjteményen belüli, vagy azon kívüli tárgyra utal, alternatív magánkánonokat hozva létre.

KISEBBSÉG- KUTATÁS

SZEMLE

NEMZETI TUDAT, NEMZETI ÉS ETNIKAI FOLYAMATOK

Kisebbségpolitika és a territorialitás elve Európában

Special Section: Minority Politics and the Territoriality Principle in Europe
= *Nationalities Papers*, 42. évf. 2014, 3. no. 355-449. p.

A *Nationalities Papers* 2014. évi hármas számában egy tematikus blokk keretében (Kisebbségpolitika és a territorialitás elve Európában) négy tanulmány járja körbe a területi és a személyi elvek érvényesülésének kérdését Európában. A tanulmányok alapjául szolgáló előadások az ECPR (European Consortium for Political Research) 2011-ben, Reykjavíkban rendezett konferenciájának az európai kisebbségi rendszereket elemző paneljének keretében hangzottak el. A megjelent négy írás közül az egyik 16 közép- és délkelet-európai kisebbségi jogi rendszert elemez, egy másik Európa kelet-nyugat törésvonala mentén végez összehasonlító vizsgálatot a területiális politikákról az etnonacionalizmus perspektívájából, további két tanulmány Dél-Tirollal, valamint Kárpátaljával foglalkozik. A komparatív írások a külhoni magyar kisebbséggel foglalkozó szakirodalomban különösen értékesek, ugyanis, ha csak európai szinten is, de globális kontextusba helyezik a Magyarországgal szomszédos országok kisebbségi jogi rendszerét, európai integrációs törekvéseik irányát, a(z) (új)regionalizmushoz való viszonyukat.

A négy tanulmányt megelőzi egy bevezető írás, melynek célja, hogy bemutassa és értékelje a területi megoldások gyakorlatát az európai többségi-kisebbségi konfliktusok vonatkozásában. A felvezető tanulmányt író szerzőhármas (Magdalena Dembinska, Kanada; Márac László, Hollandia; Tonk Márton, Románia) elemzi a kisebbségi jogok, beleértve az etnikai csoportok területi autonómiához való jogának érvényesülését, és inkább a politikától, valamint a hatalomtól függőnek ítéli

meg ezek érvényesülését, mintsem a normáktól. Részletesen vizsgálja a normákat és azok alkalmazását, a territorialitás elvének érvényesülését a gyakorlatban, majd három vitatott európai kérdést tárgyal: a területi autonómia modell ellentmondásainak áthidalását; a kulturális autonómia lehetőségét; valamint az európai regionalizmus és többszintű kormányzás kérdését. A szerzők minden témához úgy közelítenek, hogy már eleve beépítik a későbbi tematikus blokkban megjelenő elemzéseket, mondhatni ez a tanulmány jelenti a keretet a következő sorokban egyenként is bemutatásra kerülő különböző szempontból közelítő írásoknak.

1. A dél-tiroli olasz származású politológus és történész, Günther Pallaver a dél-tiroli politikai rendszert a konfliktuskezelésben bekövetkezett változás szempontjából elemzi, mely út a disszociatív modelltől jut el az asszociatívig. Az első világháború befejezését követő dél-tiroli konfliktus közel egy évszázados történetének legfontosabb fordulópontjainak ismertetése után a szerző három hipotézist fogalmaz meg. Egyrészt a különböző nyelvi csoportok együttműködéséhez biztonságra és bizalomra van szükség, arra, hogy a kisebbség számára kiszámítható legyen megmaradása és fejlődése. Második hipotézisében az együttműködés kialakításában az elitek szerepét emeli ki, a politikai, de főként a gazdasági és kulturális elitcsoportokra helyezi a hangsúlyt. Harmadik hipotézisével azt állítja, hogy a dél-tiroli autonómia egyre inkább „territorializált”, mellyel egy időben gyengül az etnikai törésvonal. Az első világháborút követő dél-tiroli konfliktus rendezése kapcsán a szerző tanulmányozza azokat a belső és külső feltételeket, melyeknek teljesülni kellett ahhoz, hogy a konfliktusmegoldás előrejusson. A tanulmány középpontjában azonban a konfliktusmegoldást elősegítő politikai, gazdasági és intellektuális elit szerepének vizsgálata áll. A bizalom nem politikai elitek és a civil társadalom szintjén manifesztálódott. A felmérések azt mutatják, hogy a három nyelvi csoport és a civil társadalom gazdasági és kulturális elitcsoportjai között egy folyamatosan növekvő közeledés figyelhető meg, mely a nyelvi csoportok közötti társadalmi távolság csökkenését érzékelteti. Végso megállapításként a szerző kiemeli, hogy a disszociatív helyett egy asszociatív konfliktusmegoldó modellé transzformáló folya-

mat véglegesítéséhez szükség van olyan mechanizmusokra, melyek nem helyettesítik a konszociális demokráciát, hanem azon túl mutatnak.

2. A kárpátaljai magyar etnikai kisebbséghez tartozó nyelvész szerző-páros, Cserniczkó István és Ferenc Viktória által írt tanulmány első fejezetei átfogó képet adnak a terület 20. századi Kárpátalja történelméről, mely az elmúlt száz évben hét különböző országhoz tartozott. Számszerűsítve, pontos statisztikai adatokkal alátámasztva mutatják be Kárpátalja etnikai nemzeti összetételében bekövetkező változásokat. Történelmi perspektívából indulva közelíti meg a leírás a térség etnikai és nyelvi politikai változásait, hogy aztán eljutva napjainkig elemezze a térség kisebbségi nyelvi helyzetét, kisebb kitérőt téve az oktatáspolitikára is. Jelenleg az Ukrajna részét képező Kárpátalja a gyakorlatban olyannyira nem egynyelvű, mint ahogy maga az ország egységesen sem, annak ellenére, hogy de jure az alkotmány szerint az ország egynyelvűként van definiálva. A szerzők az alkotmány és a mindennapok nyelvhasználati gyakorlata közötti különbségekre hívják fel a figyelmet százalékosan bemutatott adatok alapján, miszerint három fő nyelvi/etnikai csoport alkotja Ukrajna népességét, Kárpátalján szintén nem létezik egy egységes mindenki által beszélt közös nyelv ismerete. A nyelvi jogi hiátusokon kívül a kisebbségek definiálásában is önkényesség tapasztalható, Kárpátalja legnagyobb számú kisebbségi csoportja, a ruszinok etnográfiai csoportként vannak nyilvántartva.

3. A romániai Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatói, Székely István Gergő és Horváth István 16 közép- és délkelet-európai ország kisebbségi jogi rendszerének összehasonlító elemzésére törekszik egy standardizált szempontrendszer szerint. A vizsgálat egyik aspektusa az etnokulturális diverzitás megjelenése a politikai rendszer szintjén, másrészt a kisebbségek konkrét politikai képviseleti feltételeinek lehetőségére fókuszálnak. Az elemzés forrásául jogi dokumentumok (alkotmányok, kisebbségvédelmi törvények, választójogi törvények, a politikai pártokról szóló törvények) szolgálnak. A szerzők a kiválasztott országokat kategóriákba sorolják, többek között a jogszabályokban előforduló diverzitási szintek alapján. Figyelembe veszik a szuverenitás hordozóinak definiálását, a kisebbsé-

gek számára biztosított jogok természete, a kisebbségek nyilvántartását tartalmazó hivatalos listák léte vagy éppen hiánya, valamint a különféle kisebbségek egységes vagy differenciált megkülönböztetési módja szerint. A kisebbségek politikai képviseletének vizsgálatánál az autonómia léte és szintje, illetve azoknak a faktoroknak vitathatósága kerül középpontba, melyek országos választásokon való politikai képviseletet hivatottak biztosítani a kisebbségek számára. A kiválasztott szempontok alapján a szerzők kategorizálták a közép- és délkelet-európai kisebbségi jogi rendszereket, azonban hangsúlyozzák, hogy ezek alapján még nem lehet megítélni a rendszereket. További dimenziókat, mint a nyelvhasználat, az oktatási jogok is vizsgálat alá kell venni ahhoz, hogy átfogóbb képet kapjunk az adott országokban élő kisebbségek helyzetéről.

4. A bolgár származású, az Amerikai Egyesült Államokban oktató politológus, Boyka M. Stefanova írása az európai integráció és az etnonemzeti igények közötti kapcsolatot vizsgálja az Európai Unió országainak jellegzetes régiói példáján keresztül (Wales, Skócia, Flandria, Karintia, Burgenland, Románia észak-nyugati- és közép régiói valamint Bulgária délközép- és délkeleti régiói). A kutató célja volt feltárni az európai integráció alakító hatását a strukturális feltételekre, forrásokra és az etnonemzeti csoportok Európai Unió régiói felé irányuló szociális elvárásai szempontjából. A fő célja azon lehetséges hatások beazonosítása, melyek keretmunkaként szolgálhatnak az etnonemzeti igények különböző természetének és céljának tanulmányozásában államon belül és a nemzetek között egyaránt. A bevezetőben direkt kérdéseket fogalmaz meg: mennyire fontos az európai integráció az etnonemzeti csoportoknak; az európai integráció vajon egy fogalomalkotási, materiális vagy politikai eszköz? Ezekre a kérdésekre az összefoglalóban válaszokat is kapunk. Ezt megelőzően elméleti áttekintést olvashatunk az európai integráció és az etnonacionalizmus kapcsolatát érintő szakirodalomból. *Az európai integráció jelentősége a területi és szimbolikus politikában Európában: új regionalizmus és etnonemzeti elvárások* című fejezetében definiálja az Európai Unió etnonemzeti csoportjainak fogalmát. Keating alapján leírja, hogy az új regionalizmus tézise jelentősen szélesíti az európai integráció kontextusában a terület taglalását. Az új regionalizmus nem a regionális szintű, megkérdőjelezhe-

tetlen megerősítés új elmélete vagy az etnonemzeti elvárások egységessége az állammal szemben az önrendelkezés irányába. Az új regionalizmus feltérképezi a régiók és a központok közötti társadalmi határokat, a regionális struktúrák lehetséges hatásait az etnonemzeti igényekre, és a regionális szintű szereplők lehetőség- és forrásfelhasználási európai kormányzathoz kötődő módjait, hogy kifejezzék identitásukat, preferenciáikat, állampolgársági hűségüket és politikai elvárásaikat a nemzetállam hatósági struktúráival szemben. Az elméleti szakirodalom azt sugallja, hogy az identitás, az etnonacionalizmus, a területi és kormányzati dimenziói nem feltétlenül fedik egymást. A szerző hipotézise szerint a régiók között különbségeket várhatunk az identitás definíciójában, az etnonemzeti csoportok részéről az európai integráció magasabb szintű támogatása feltételezhető, melyet a nemzetállamtól elmozduló döntéshozó kompetenciák tükröznek, de az európai integráció támogatásában a felé irányuló bizalomban és a politikai lojalitásokban megmutatkozó jelentős különbségek nélkül. Az etnoregionális elvárások és beteljesülések az Európai Unió demokráciájával szemben legalább annyira erősek kell legyenek, mint a nemzeti szintű demokráciával való megelégedés. A hipotézisek tesztelése az Európai Választási Tanulmányok, Választói Vizsgálatok 2009-es kiadásában található az említett régiókra vonatkozó adatbázisok alapján történt.

Morvai Tünde

Állampolgárság és államutódlás

Ganczer Mónika: Állampolgárság és államutódlás. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2013, 344 p.

Ganczer Mónika könyvének fókuszában az állampolgárság és az államutódlás kapcsolata áll, s a nemzetközi jogilag hézagosan szabályozott terület elméleti konstrukcióinak gyakorlati működését szemléletes esettanulmányokon keresztül tárja az olvasó elé. A mintegy háromszáz oldalas munka a hazai és nemzetközi szakirodalom feldolgozásán keresztül

értékes betekintést nyújt az új államok létrejöttéből fakadó bizonytalan jogi környezetben való eligazodáshoz.

A mű első három fejezete nemzetközi példák sokaságán keresztül mutatja be az állampolgárság intézményének fejlődését a sumér városállamok korától egészen napjainkig, kitérve annak közjogi és magánjogi jellegére, a belső jogban és a nemzetközi jogban betöltött szerepére, valamint az állampolgárság – mint a lakosság állammal való kapcsolatának – elemzésére. Az állampolgárság belső jogi szabályozásának nemzetközi jogi kereteinek bemutatásánál a szerző különös figyelmet szentel az államutódlás szempontjából releváns szempontokra, így az állampolgárság más államok általi elismerésére és az effektivitás elvére.

Az államutódlás fogalmának tisztázását követően a szerző bemutatja az utódlás által érintett személyek körét és az utódállam állampolgársága megszerzésének kritériumait, az állampolgárság megszerzésének különböző módjait az érintett területen való tartózkodástól a területtel fennálló megfelelő kapcsolatig. Az utódállam állampolgárságának megszerzésével összefüggésben az elődállam állampolgárságának elvesztése is elemzésre kerül, csakúgy, mint az állampolgárság megváltásának módjára vonatkozó elméletek, illetve az állampolgárság megváltoztatásának joghatásai az időpont vonatkozásában, különös tekintettel az optáláshoz való jogra.

A szerző külön fejezetet szentel az egyének állampolgárságát védő nemzetközi jogi szabályozás bemutatásának államutódlási helyzet bekövetkezése esetén, mind univerzális, mind regionális szinten. Tárgyalja a nemzetközi szerződések és emberi jogi dokumentumok által megfogalmazott elveket (az állampolgárságtól való önkényes megfosztás és a diszkrimináció tilalma), valamint a hontalanság elkerülésére tett globális erőfeszítéseket, így az Európa Tanács e tárgyú egyezményét és a Nemzetközi Jogi Bíróság tervezetét.

A mű utolsó fejezete hat esettanulmányon keresztül szemlélteti az államutódlás különböző eseteiből származó állampolgárság-változásokat, így a második világháborút követő magyar területátadásokból, Németország újraegyesítéséből, a balti államok függetlenné válásából, Csehország szétválásából, Eritrea elszakadásából és Jugoszlávia felbomlásából fakadó hatásokat az érintett területeken élők állampolgár-

ságára. A művet a szerző következtetései zárják, melyekben kitér arra, hogy a Nemzetközi Jogi Bíróság tervezete az államutódlás egyes eseteire vonatkozó nemzetközi szabályozás életbeléptetésére globális szinten is előrelépéssel kecsegtet a jelenlegi gyér és bizonytalan nemzetközi szabályozáshoz képest.

A kötetet a releváns nemzetközi szerződések és belső jogi jogesetek, valamint nemzetközi jogi jogesetek jegyzékén túl nemzetközi emberi jogi dokumentumok, az állampolgársági tárgyú nemzetközi szerződések, valamint az állampolgárság, államutódlás esetére vonatkozó, átfogó nemzetközi szabályozások összehasonlító táblázatai zárják. A kötetet négy nyelven (magyar, angol, francia, német) íródott forrásjegyzék teszi teljessé.

Sullivan Ferenc

Könyvek, testek és bronzszobrok: a világpolgárrá válás szinterei

Levitt, Peggy-Nyíri, Pál: Books, bodies, and bronzes: comparing sites of global citizenship creation = Ethnic and Racial Studies, 37 Vol., 2014, 12 No., 2149–2157. p.

A szerzőpáros bevezető cikke egy olyan kötetet mutat be, amely egyebek mellett a zenei versenyek, a vallási mozgalmak, a divatmagazinok, a szerzői jogok és a tengerentúli egyetemi campusok világát térképezi fel abból a szempontból, hogy mennyiben válhatnak a kozmopolita eszmék, kompetenciák és projektek elterjedésének színterévé. A kötetben tanulmányt publikáló szerzők azt vizsgálják, hogy hogyan, mikor és milyen kombinációkban történik mindez, milyen geopolitikai, illetve intézményi tényezők lehetnek rá hatással, és hogy változtat-e valamit a helyzeten, ha a kozmopolitizmus bizonyos szempontjai megjelennek a fent említett helyszíneken és eseményeken.

A világpolgárok kinevelése és annak kutatása valóságos tudományággá nőtte ki magát napjainkra. Az iskolák, ha különböző mértékben is, de igyekeznek a diákokból nemcsak lojális és aktív nemzeti állampolgárokat, hanem kompetens, a globális közösségért felelősséget érző

kozmpolitákat is nevelni. Ez a gyermekek esetében aránylag könnyen megoldható. Kérdés viszont, hogy azok az emberek, akik úgy nőttek fel, hogy egyetlen nemzet szokásrendszerével kellett azonosulniuk, miként tanulhatják meg, hogy ezen túlmenően a világ egészéhez is tartoznak és felelősek érte. Ez a kötet pontosan erre keresi a választ.

A kozmopolitizmus különböző jelentéseit sokan kutatják, de arról, hogy hogyan lehet elsajátítani azokat az értékeket és készségeket, amelyek elvezetnek ehhez a látásmódhoz, nem sok kutatás szól. Pedig az iskolák és a múzeumok falain kívül is léteznek olyan helyszínek, ahol világpolgárok formálódnak. Ráadásul napjaink globalizált világában, amelyet át- meg átszönek a kapcsolatok, maga a világpolgárság is mást jelent, mint pl. a gyarmatosítás idején. Sokan úgy vélik, hogy a kozmopolitizmus manapság nem választás kérdése, hanem szükségszerűség. A „kozmpolitika” felé kell fordulnunk: nem elég arról ábrándozni, hogy egy napon az emberiség ráébred közös gyökereire, hanem tenni is kell érte, hogy ez az „azonos világ” létrejöhessen.

A kötetben publikáló szerzők számára ez a kiindulási pont. Normatív vagy meghatározások felett vívott szócsaták helyett ezek a kutatók arra világítanak rá, hogy hol és miként generálódnak a kozmopolita látásmódot alkotó eszmék, készségek és politikák, valamint hogyan sajátítják el azokat. Hogyan lehet az eszméken túlmenően a gyakorlatban is kialakítani kozmopolita érzékenységet, készségeket és intézményeket? Mikor és hogyan változnak ezek politikai kérdéssé és tervekké? Mennyiben eredményez mást, ha ezek a dinamikák a szerzői jogok, vallási-szociális mozgalmak vagy éppen tengerentúli egyetemek kontextusában valósulnak meg? Itt jönnek a képbe a testek, a könyvek és a bronzszobrok.

Christoph Brumann az UNESCO Világörökséggel kapcsolatos politikájáról szóló cikke nyitja meg a tanulmányok sorát. Az UNESCO által 1972-ben útjára indított kezdeményezés a felszínen az egyik leg-sikeresebb tevékenység, amely az emberiség közös örökségére igyekszik ráirányítani a figyelmet. Az 1990-es évektől kezdve azonban egyre nő a gazdasági és politikai érdekek beleszólása a választásba, és az, hogy miből lesz világörökség és miből nem, nem feltétlenül átgondolt örökségvédelmi szempontok alapján dől el.

Bruno Cousin és Sébastien Chauvin a transznacionális kapcsolatok, illetve a kozmopolitizmus és a globális osztálytudat kialakulását vizsgálja párizsi elit társasági klubokban. Itt nem egységes a nemzetköziség megítélése. A nemzetiség és a gazdasági tőke mellett a társadalmi tőkéhez való hozzáférés határozza meg, mennyire képesek élni az egyének a globális erőforrásokkal, illetve hogy milyen kozmopolita megnyilvánulásaik és gyakorlataik lesznek.

Thijl Sunier arról értekezik, hogy vajon a vallás ösztönözheti-e a kozmopolitizmust. A Hizmet iszlám mozgalmat tanulmányozza, amelyet Fethullah Gülen az 1960-as években alapított Törökországban, és amely eredeti, török nacionalista központú szemléletétől eljutott odáig, hogy a muszlimok olyan, új generációját akarja kinevelni, amely felelősen gondolkodva él a mai világban. Ebben az irányzatban a nyíltság és a befogadás, illetve a belső fegyelem és kizárólagosság jól megfér egymással. Ahhoz, hogy valaki az Arany Generáció tagja lehessen, sikerrel kell ötvöznie az erkölcsös életet az aktív evilági attitűddel.

Neha Vora az oktatás területén belül egy konkrét példát vizsgál: azon campusok egyikét, amelyeket amerikai vagy európai egyetemek létesítenek Ázsiában vagy a Közel-Keleten, és amelyek deklarált célja, hogy világpolgárokat neveljenek. A katarai Education City-ben Vora arra volt kíváncsi, hogy a hallgatók – különösen a külföldi állampolgárok – hogyan élik meg a „katarosítást”, azaz a helyi állampolgárok előnyben részesítése és az amerikai típusú egyetemi rendszer közötti látszólagos szakadékot, hiszen ez utóbbi az individualizmusban, az érdemeken alapuló előrejutásban és a multikulturalizmusban hisz. Akárcsak a vallási mozgalom esetében, itt is az derült ki, hogy az ellentmondás csak látszólagos: a katarai állami politika és az amerikai liberális felsőoktatás összefonódik és működésében a másokra támaszkodik.

Giselinde Kuipers, Elise van der Laan és Yiu Fai Chow egy kevésbé valószínűnek tűnő, de a globális médiában fontos szerepet betöltő helyen keresi a világpolgárság lehetőségeit: előkelő divatmagazinokban. Azt nézik meg, hogy két erkölcsi kérdés – a más rasszba tartozók szépsége és az egészséges testtípusok támogatása – hogyan jelenik meg a *Vogue*-ban Kínában, Hollandiában és az USA-ban. Az elemzés azt derítette ki, hogy a *Vogue* magazinnak módjában áll előmozdítani az emberi

sokszínűséghez való nyitottabb hozzáállást, ugyanakkor eltérő mértékű volt a „kozmpolitika” támogatottsága a vizsgált országokban.

Olga Sezneva a szórakoztatóipart tanulmányozza, ahol a művészek és a rajongók egyaránt egyre globálisabbak lesznek, és ez az illegális másolásban és kalózkodásban is tükröződik. A jogtulajdonosok egyrészt a rendfenntartó erőkhöz, másrészt pedig a fogyasztók oktatásának eszközehez nyúltak. Ahhoz, hogy ez utóbbi stratégia működjön, a szórakoztatóiparnak olyan mértékű kötődést kell kialakítania a termék előállítója és a fogyasztók között, amely normális körülmények között nem jön létre. Másrészt az alanynak hajlandónak kell lennie, hogy egy bizonyos magatartást kövessen a kreatív termék magántulajdoni jogát illetően. Csakhogy a szerzői jogdíj azt is jelentheti egyesek számára, hogy meggátolja őket abban, hogy bizonyos kulturális közösségekhez tartozzanak. A kalózkodásnak köszönhetően viszont hozzáférnek ehhez a kozmopolita térhez és az ennek megfelelő identitáshoz.

Végezetül Lisa McCormick arról ír, hogy a nemzetközi klasszikus zenei versenyek miként válhatnak a világpolgárok képzésének színterévé. A 20. század során ezek az események arra szolgáltak, hogy itt mérjék össze tudásukat az európai országok és a hidegháborús nagyhatalmak képviselői. De ahogyan a rendezvény egyre több része vált globálissá (pl. a résztvevő zenészek, a bemutatott repertoár, az értékelés rendszere és a hallgatóság elvárásai), úgy járták át a versenyzőket és a hallgatóságot is a globális értékek. A versenyek most már a kozmopolitizmus mediátoraként működnek azáltal, hogy lehetősége teremtenek a ráhangolódásra, a belső időben való elmerülésre és a globális „mi” megtapasztalására.

Összességében kiderült tehát, hogy világpolgárság diskurzusbeli és erkölcsi rendszerei biztosnak tűnő és váratlan helyeken egyaránt működhetnek. Ugyanakkor a kozmopolitizmus továbbra is javarészt a középosztályt érinti: a szegények nem férnek hozzá, a gazdagok pedig adott esetben céltudatosan elhatárolódnak tőle. Továbbá a középosztály sem mindenütt egyformán nyitott a kozmopolitizmus összes eszméjének befogadására. Végezetül pedig a vizsgált esetekben a politikai és az oktatási intézmények majdnem olyan gyakran járultak hozzá a kozmopolitizmus aspektusainak elterjesztéséhez, mint a kereskedelmi létesítmények.

Pethő-Szirmai Judit

A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai 1989-től 2011-ig

Gyurgyík László: *A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai 1989-től 2011-ig.*
Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2014. 214 p.

A millennium idején lebonyolított térségbeli népszámlálások eredményei a szomszédos országokban élő magyar közösségeket és a témával foglalkozó szakértelmiséget egyaránt meglepték. A számok a maguk kérlelhetetlen valójukban mutatták meg a kommunizmus összeomlásától eltelt, a kisebbségi újjászerveződés és a többségi nacionalizmus reneszánszának évtizedeként is leírható időszak mérlegét. Kevesebb újdonságerővel, de ugyanez ismétlődött meg tíz évvel később, a 2011-es censusok során. Demográfiai szempontból a magyar kisebbségek egyértelműen a rendszerváltás vesztes közösségeinek tekinthetők, még akkor is, ha egyes mutatók vonatkozásában (mint például Erdélyben a kivándorlás) csupán megelőzték a többséget.

A különféle statisztikai elemzőmunkák és közvélemény-kutatások jóvoltából egyre jobban ismerjük a nemzetrészek létszámcsökkenésének összetevőit, hátterét. Az átfogó ismeretterjesztő anyagok sorát gyarapítja a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet nemrég megjelent kiadványa, amely a második legnagyobb magyar kisebbség rendszerváltástól napjainkig tartó folyamatáról ad komplex képet. A szerzőt, Gyurgyík Lászlót – a felvidéki magyarság jelenkori demográfiatörténetének krónikását – jól ismeri a téma iránt érdeklődő szakközönség.

Gyurgyík a második világháború végétől a jelenig tárgyalja a szlovákiai magyarok népesedéstörténetét, különös tekintettel a 2001-től napjainkig tartó időszakra, ahogy azt a kötet alcímében is hangsúlyozza. A szerző külön elemzi az egyes demográfiai mutatók alakulását, egyes esetekben járási szintre is lebontva azokat. Mindez jóval adatigényesebb és összetettebb munka, mint egy homogén népesség hasonló elemzése, hiszen az etnodemográfiai kutatás a szokásos népmozgalmi mutatók (természetes szaporulat, házassági mozgalom, vándorlási egyenleg, illetve ezek komponensei) vizsgálatán kívül az asszimiláció figyelembevételét, s ennek nyomán az említett mutatók speciális változóinak (pl.

vegyesházasság) vizsgálatát, továbbá az egyes etnikumok közötti összehasonlítást is megköveteli.

Gyurgyík László könyve objektív hangvételű, de cseppet sem szívdertítő olvasmány. A kötetből – a szerző szavaival élve – egy torz demográfiai és társadalomszerkezeti mutatókkal rendelkező, a többséghez viszonyítva hátrányos helyzetű, gyorsan apadó népesség képe rajzolódik ki. 1991 és 2011 között a felvidéki magyarság létszáma 19%-kal esett, miközben az ország népessége 2,3%-kal nőtt. Ennek következtében a szlovákiai magyarok országos létszamaránya az említett periódusban 10,8%-ról 9%-ra csökkent. (A második világháborút követő időszak legmagasabb értéke az 1961-es 12,4% volt, míg 1921-ben 21,7% volt a számarány.) Az etnikai térvesztés egyrészt a természetes fogyatkozására, másrészt – és ez a jelentősebb ok – az erőteljes asszimilációra vezethető vissza. Az előző mutató esetében ez közelebről azt jelenti, hogy a magyarság teljes termékenységi arányszáma 20-25%-kal alacsonyabb, halandósága viszont 20%-kal magasabb az országos átlagnál. Az asszimiláció esetében a vegyesházasságok magas aránya a leglényegesebb oksági tényező: a Csepeli-Örkény-Székelyi féle 2002-es¹, valamint a Gyurgyík által publikált 2004-es felmérés² egyaránt azt támasztja alá, hogy a magyar-szlovák vegyes házasságokból született gyermekek 80%-a a többségi nemzet tagjává válik.

Gyurgyík László szerint a felvidéki magyarság kilencvenes évekre eső fogyatkozásának mintegy 60%-a az asszimilációs folyamatokra, 26%-a a természetes fogyásra, 14%-a pedig rejtett migrációra, illetve az adatregisztráció pontatlanságaira vezethető vissza. A kétezres években ugyanezek az okok voltak a meghatározók, csak az utóbbi tényező jelentősége némileg hangsúlyosabb lett. Az ismeretlen nemzetiségűek magas aránya miatt azonban a magyarok száma vélhetően magasabb a 2011-ben összeírtnál. Gyurgyík könyvében külön tanulmányt szentel a témának, amiből kiderül, hogy amíg az 1991-es és 2001-es népszámlá-

¹ Csepeli György – Örkény Antal – Székelyi Mária (2002): *Nemzetek egymás tükrében. Interetnikus viszonyok a Kárpát-medencében.* Budapest: Balassi

² Gyurgyík László (2004): *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében.* Pozsony: Kalligram

laskor a népesség elenyésző hányada (0,2 és 1%) titkolta el nemzetiségét – többségükben külföldi állampolgárokról van szó –, addig 2011-ben a lakosság 7,1%-a, vagyis több mint 382 ezer fő választotta ezt a kategóriát. A rejtőzködő populáció településszerkezeti elemzése alapján a szerző úgy véli, hogy a magyarok száma 25 ezer fővel magasabb a regisztrált-nál, így a két évtizedes létszámcsökkenés aránya már „csak” 15%.

Külön érdekessége a kötetnek a felvidéki cigányság kettős identitásával, azon belül a magyarokhoz való viszonyulásáról írt alfejezet. Vélhetően a szakmai olvasóközönség számára is kevésbé ismert tény, hogy a szlovákiai roma népesség létszámbecslésekor nem az utóbbi három népszámlálás önbevallási adatait, hanem – minden módszertani és etikai fenntartás ellenére – az 1970-es és 1980-as censusok eredményét veszik alapul (vagyis ebből vezetik le a jelenre vonatkozó számításokat), amikor is a számlálóbiztosok feladata volt a cigányok ún. objektív ismertetőjegyek szerinti regisztrálása. Az 1980-as csehszlovák népösszeírás adatai szerint a 200 ezer cigány(nak minősített személy) 20%-a, azaz 40 ezer fő vallotta magát magyarnak. Gyurgyík a roma populációra vonatkozó számítások alapján – figyelembe véve az utóbbi időben erősödő önbevallási hajlandóságukat is – úgy véli, hogy a magukat magyarnak vallók 12,5%-a, a magyar anyanyelvűeknek pedig 12,9%-a tartozhat a cigányság körébe.

A felerészben szöveges elemzéseket és magyarázó ábrákat, felerészben pedig a leíró statisztikák táblázatait tartalmazó tanulmánykötet fejezetein belül külön megemlítendő az a mindössze másfél oldalas összefoglalás, amely úgy az egyes mutatók, mint a legfontosabb következtetések vonatkozásában tételesen ismerteti a felvidéki magyarság fogvatkozásával kapcsolatos lényegi információkat. A szűkre szabott összegzés kifejezetten hasznos lehet a döntéshozók vagy az újságírók számára – vagyis mindazoknak, akik munkakörükből adódóan, de alkalmi jelleggel kapcsolatba kerülnek a felvidéki magyarságot érintő ügyekkel. Összességében pedig azt is nyugodtan kijelenthetjük, hogy Gyurgyík László tanulmánykötete alapmű, amelynek ott a helye minden olyan intézet és közhivatal könyvespolcain, amelyek a magyar kisebbségekkel, illetve általában társadalomtudományi vagy társadalompolitikai kérdésekkel foglalkoznak.

Harrach Gábor

Nejlonharisnya és samizdat. A Helsinki–Tallinn között közlekedő „fehér hajó” története, gazdasági és politikai mellékhatásai

Stöcker, Lars Fredrik: Nylon stockings and Samizdat. The "White Ship" between Helsinki and Tallinn in the Light of Its Unintended Economic and Political Consequences = Zeitschrift für Ostmitteleuropa – Forschung, 2014, No. 3, 374–398. p.

A „fehér hajó” toposza a megmenekülésre való hiábavaló várakozás gyakran használt metaforájaként vonult be az észti nyelvbe és irodalomba, Észtország 20. századi, hányatott történelme során pedig politikai dimenziókkal is bővült. Eredete egészen az 1918-as észti függetlenségi háborúra nyúlik vissza, amikor is a brit flotta katonai segítséget nyújtott a születőben lévő nemzetnek. Ugyan később Észtország egymást követő megszállásai során már nem jött segítség a nyugati szövetségesektől, az 1950-es évek végéig járta a szóbeszéd a fehér hajóról, amely katonai erővel szabadította volna fel az országot a szovjet uralom alól.

Amikor 1965-ben helyreállították a közvetlen kompösszeköttetést a szovjet Észtország és a szomszédos semleges Finnország között, a fehér hajó képe új kontextusba került. Miután 1944-ben a Vörös Hadsereg megszállta Észtországot, szinte az egész partvonalat katonai területté nyilvánították, és a lakosok teljesen elszigetelődtek a túlsó népeiségtől. Ennek fényében hatalmas jelentősége volt a rendszeres kompjárat újbóli beindításának; már maguk a hajók is a nyugati életmód szelét hozták magukkal és fogyasztási cikkek áradatával kecsegtettek. 1980-ban egy különösen emlékezetes zászlóshajót állítottak be a forgalomba, amelyet Georg Ots-ról, a Tallinnban, Moszkvában és Helsinkiben egyaránt népszerű énekesről neveztek el. Az üzletektől roskadozó, többszintes hajó az észti kollektív emlékezetben a szabadság ígéretét és a pazar árúbörséget testesítette meg.

Miközben zajlott a hidegháború, a komp negyed évszázadon keresztül zavartalanul jött-ment a két város között, fontos eszköze és terepe volt a kis léptékű, határon átnyúló interakcióknak. Az elmúlt évek során a hidegháborúval foglalkozó történetírás is felfedezte magának a nagyhatalmak konfliktusának gazdasági és társadalmi aspektusait. A kereskedelem és a turizmus felkeltette a kutatók érdeklődését, különösen a feketepiaci ügyletek továbbgyűrűző hatásait illetően. A finn munkások által épített

tallinni Viru Hotel annak idején nemcsak luxusétterméről és szórakozóhelyeiről volt ismert, hanem a feketepiaci ügyletek, az illegális pénzváltás, a prostitúció és a bűnözés központjaként is. Ugyanakkor a tömegturizmus politikai mellékhatásairól kevesebbet tudni. Ez a cikk szovjet archívumok elsődleges anyaga, emlékiratok, újságok és korábbi disszidensekkel készített interjúk, illetve a stockholmi számúzetésben élő észtt szervezetek archívumai alapján készült. Ezek a dokumentumok rámutatnak a politikai enyhülés paradoxonjára, miszerint bár az enyhülés rövidtávon a nemzetközi kapcsolatok stabilizálását idézte elő, hosszú távon aláásta az önkényuralmat és az ellenőrzési apparátust a kommunista Európában.

Az Észtt Köztársaság már az 1950-es évek vége felé egyfajta kísérleti tereppé változott Moszkva szemében, ahol új kulturális és gazdasági kezdeményezéseket lehetett kipróbálni. Tallinn azért is válhatott a Szovjetunió kirakatvárosává a Nyugat felé, mert Hanza óvárosa és a viszonylag magas észtt életszínvonal a szovjet vezetők szerint bizonyította, hogy milyen modern, virágzó és „európai” várossal rendelkezik a birodalom. Ugyanakkor a nyugati turisták érkezésétől a bevételek fellendülését is várták. Természetesen a finn-szovjet közeledés nem jöhetett volna létre, ha az akkori finn elnök, Urho Kekkonen nem helyezi Moszkvát nyomás alá. Az egymáshoz ezer szállal kötődő két nép között a két világháború között kifejezetten élénk kulturális és művészeti kapcsolat volt, és ez a háború után is részben megmaradt a Stockholmban menedékre talált észtt száműzöttek és az észttekkel szimpatizáló finneknek köszönhetően.

Így történt, hogy 1965. július 8-án kifutott a tallinni kikötőből Helsinki felé a Vanemuine nevű hajó egy gondosan megválogatott észtt társasággal és egy KGB-ügynökkel a fedélzetén. Egy nappal később már Helsinkiből jött a Wellamo, amely kétszáz turistát szállított. A szezon végére összesen 19 000 utas fordult meg a hajók fedélzetén, bár az utasok megoszlása nem volt arányos: Észttországból csak a kiválasztottak mehettek Helsinkibe államilag szervezett rövid utakra. Emellett az utazás költsége is visszatartó erővel bírt. Az 1960-as években a külföldi vízum igénylése egy fiatal tudós havi fizetésének felébe, egy nyugdíjasnak pedig egyhavi nyugdíjába került. 1970-ben pedig ennek tízszeresére emelték az árat. Jóllehet, a szovjet Észttország lakói közül csak egy elenyésző kisebbség tudott élni az utazási lehetőséggel, közvetetten mégis hatalmas hatást

gyakorolt a kompjárat. A nyugati, főleg finn turisták egyre duzzadó tömege, illetve a finn televíziós adások vételének lehetősége szinte az emberek otthonába hozta a kapitalizmust. Ezért aztán a szovjet Észttországot a „szovjet külföldnek” vagy a „mi Nyugatunknak” is hívták a Szovjetunió belül, ami híven tükrözte az ország sajátos helyzetét.

Az Észttországba érkező finnek többsége csak egy-két napig maradt. Egy részük a város által kínált kulturális élményekért jött, amelyek ott hon megfizethetetlenek lettek volna a számukra. Másokat azonban az olcsó alkohol vonzott, sőt a „vodkaturizmus” a mai napig fontos tényezőnek bizonyul a két város közötti kompjáraton. A turisták nagy tömege azonban nemcsak valutát jelentett az ország számára, hanem megfigyelési problémákat is, hiszen ennyi embert már nem lehetett titkosszolgálati eszközökkel ellenőrzés alatt tartani. Emellett beindult az illegális csencselés is a turisták és a helyi lakosok között, amely jótékony hatással volt Tallinn krónikus hiánnyal küzdő gazdaságára.

Az 1960-as évek közepére egyfajta óvatos optimizmus kezdte eltölteni az embereket az 1950-es évek rettegése után. Hruscsov maga is támogatta az életszínvonal javítását, hiszen részben az alacsony életszínvonal vezetett az 1956-os magyarországi és lengyelországi eseményekhez. A kompjárat újbóli megnyitása tehát egybeesett a szovjet „fogyasztási fellendüléssel”, amit Észttországban az is tovább ösztönzött, hogy az ország lakosai egyre inkább ki voltak téve a nyugati szokásoknak és gondolkodásmódnak. A nyugati turista tehát kulcsszereplővé vált a javak illegális beáramlásában a Vasfüggöny mögé. Egyrészt alapvető ruházati cikkeket, cipőt, gyapjú ruházatot, szerszámokat hoztak magukkal, másrészt pedig nagy keletje volt a nejlonharisnyáknak is. Így lett a nejlonharisnyából hamarosan szokásos ajándék, amelynek segítségével akár közelebbi kapcsolatot is hajlandóak voltak létesíteni a helybeli hölgyek. A turisták néhány ruhadarab értékesítésével italt, vacsorát vagy szuveníreket vásárolhattak Tallinnban. A feketekereskedelem virágzása azonban nem csak az életszínvonal javításához járult hozzá. A feketepiacon tanulták meg az emberek a kapitalizmus szabályait, és később ezen tapasztalatok segítségével lettek önálló vállalkozók, amikor a peresztrojka idején erre már legálisan is lehetőség nyílt.

A fehér hajón azonban nemcsak a turisták és csencselők utaztak szívesen, hanem a KGB is, amely részben megfigyelte az utasokat, részben

pedig a tömegben elvegyülve végezte saját titkos küldetéseit. A svéd és a finn titkosszolgálat maga is szoros megfigyelés alatt tartotta a szovjet kompart, ahol rendszeresen észleltek furcsa jelenségeket: pl. a reggeli futásra indulók más összetételben vagy létszámban tértek vissza a hajóra, mint ahogy elhagyták azt korábban. A hajó tehát a hidegháborús játszmák színtere és eszköze is volt. A Svédországban élő észt emigránsok második generációja úgy vélekedett, hogy fontosabb az anyaországgal és az otthoniakkal való kapcsolattartás, mint az, hogy vízumért való folyamodással ne ismerjék el még közvetve sem a szovjet megszállást. Ezen túlmenően a száműzetésben élők most már könnyebben jutottak cenzúrázatlan információhoz az észt politikai, gazdasági és társadalmi folyamatokról. Jelentősen megnőtt az illegálisan Észtországba csempészett irodalom mennyisége is, és ebbe beletartoztak a nem kommunista szemléletű újságok, a Biblia és egyéb vallásos irodalom is. A stockholmi észt emigránsok még egy lerakatot is létrehoztak Helsinkiben, ahonnan megbízható finn barátok segítségével került át a határon a tiltott irodalom.

A legkisebb szovjet köztársaság polgárai, amelyet a Nyugat felé néző bástyának szántak, tehát hasznot húztak a finnek közelségéből. A rendszeres és gyakorlatilag ellenőrizhetetlen kapcsolat pedig elkerülhetetlenül kihatott a turizmuson túli szektorokra is.

Pethő-Szirmai Judit

A szív mélyén őrzött haza: kočevjei németek szétszórásában

Anja Moric: Domovina globoko v srcu: Kočevski nemci v diaspori
Etnolog: Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja, 24/2014, 81-104. p.

A tanulmány egy szemérmesen elhallgatott, hányatott sorsú, szlovéniai német ajkú közösségről szól. Amint a szerző bevezetőben megjegyzi, kutatása úttörő jellegű, mert a kočevjei németek sorsával szlovén szerzők eddig elsősorban történelmi szempontból foglalkoztak. Anja Moric viszont szociológiai szempontból veszi górcső alá a külföldön, elsősorban a tengerentúlon, az USA-ban és Kanadában, valamint Ausztriában és Németországban élő kočevjei eredetű németek sorsát, az óhazához

való kötődésük erősségét, hagyományaik, kultúrájuk továbbélését. 2007 és 2011 között részben kérdőívek, részben személyes beszélgetések, hagyományörző egyesületek és rendezvények meglátogatása útján végzett kutatásának eredményét tárja az olvasó elé.

Történelmi visszatekintéssel kezdi. E szerint az Ortenburg grófok 1330 és 1400 között, gazdasági okokból telepítettek német földműveseket Kelet-Tirolból és Karintiából Krajna tartomány, többnyire erdők borította dél-keleti részébe. Ez volt az első és egyetlen alkalom, hogy földműveléssel foglalkozó németek jöttek szlovénok lakta területekre. A későbbi betelepítések során bányászok, kézművesek, kereskedők és hivatalnokok érkeztek. Egy 1363-as keltezésű levél említi először Kočevje (németül: Gottschee) városát mint a telepesek központját. A szlovénok a környező, mezőgazdasági művelésre alkalmasabb területeket lakták. Mivel a németek által művelt föld nem nyújtott kielégítő megélhetést, az uralkodótól, III. Frigyesztől, később kereskedelmi jogokat kaptak. Fával, déli gyümölcsökkel, textíliákkal kereskedtek, üzleti útjaik során Berlinig is eljutottak. Egészen a XIX-XX. század fordulójáig viszonylagos jólétben éltek, sajátos nyelvi és kulturális szigetet képezve a szlovén környezetben, amely sziget figyelemre méltóan hosszú ideig, 600 évig (!) képes volt fennmaradni. A XIX. század végi (1878) források a terület német ajkú lakosságát mintegy 25 ezer főre becsülik. Nagyjából erre az időre, a XIX. század végére tehető körökben is az első kivándorlási hullám, amely – csakúgy, mint a többségi szlovén lakosság esetében – gazdasági okokra vezethető vissza. Iránya mindkét népeesség vonatkozásában a tengerentúl – az USA és Kanada – volt.

Az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése és az újonnan létrejött délszláv állam erőszakos asszimilációs politikája az elvándorlási folyamatot nagymértékben felgyorsította. [A szerző ugyan nem említi, de magyar szempontból nem érdektelen, hogy a Monarchia átalakítására vonatkozó számos elképzelés között olyan is akadt, amely autonóm területté nyilvánította volna Gottschee/Kočevjét a szövetségi állammá avanszáló Krajnán belül. Ez a „terv” Popovici C. Aurél nevéhez fűződik. Személy szerint ő és köre vetette fel Ferenc Ferdinánd trónörökösnek Erdély Romániához csatolását is, s az így létrejövő Nagy-Romániát szintén beolvasztotta volna a Habsburg monarchiába. Az adott

időszakban már számottevő tengerentúli német bevándorló közösség 1918-ban viszont (amerikai patronátus alatt) köztársaság – *Republik Gottschee* – létrehozását kezdeményezte. Volt olyan, független Kočevjei Német Köztársaság létrehozására irányuló elképzelés is, amely Olaszország támogatását élvezte. Ezek a tervek azonban, nem képezték megfontolás tárgyát az I. világháborút lezáró béketárgyalásokon, sőt, 1920-ban a szlovén sajtó kommunista agitációnak minősítette azokat.] Az első csapást az oktatásra mérték: már 1918-ban megszüntették a német gimnáziumot, s az elemi iskolákban is jelentősen csökkentették a német tanítási nyelvű osztályok, ill. németórák számát. A kočevjei németek egyesületeit, szervezeteit feloszlatták. Az 1921-es alkotmány eltörölte a régi közigazgatási határokat, és a németek által lakott területet egy nagyobb egységbe, a Ljubljanoi Tartományba, majd ennek megszüntével a még nagyobb ún. Drávai Bánságba olvasztotta be. A politikai elnyomás és az erőszakos asszimiláció hatására a szlovéniai németiség lélekszáma 1941-re kb. 12 500 főre apadt. A II. világháborúban, Jugoszlávia kapitulációja után a terület olasz megszállás alá került. A represszív intézkedések hatására a kočevjei németek közül sokan szegődtek a nácizmus hívévé, engedtek a propagandanyomásnak, és visszatelepültek az immár a III. birodalom részévé vált óhazába. Azokat, akik valamilyen okból (pl. mert vegyes házasságban éltek, vagy már nagymértékben integrálódtak a többségi társadalomba) nem hajlottak erre a megoldásra, 1941-42-ben részben ígéretekkel, részben kényszerrel áttelepítették a német megszállási övezetbe, a Száva, a Sztotla és a Kerka folyók összefolyásánál fekvő ún. Brežice-háromszögbe, ahonnan már korábban Németországba hurcolták a szlovén lakosságot. Német útlevelet ígértek nekik, amit meg is kaptak, de jobb földet és házat is. Az utóbbiakra vonatkozó ígéret azonban nem teljesült, mert az elűzött szlovén lakosság inkább felgyújtotta otthonát, semmint, hogy idegenek kezére adja. A németek már a háború alatt állandóan ki voltak téve a partizánok zaklatásainak, a háború után pedig nem volt maradásuk szlovén területen. Ausztriai és németországi menekülttáborokba kerültek, ahonnan a lakók többsége a tengerentúlra készült. A kočevjei németek nagy része is oda vándorolt ki, de – miután Szlovéniába nem volt visszaút – sokan telepedtek le Ausztriában és Németországban is.

[Szlovéniában jelenleg csak mintegy 600 magát német ajkúnak valló lakos él. A kočevjei területen pedig alig néhány tucat.]

Ma aktív, kočevjei eredetű német közösségek az USA-ban, New York és Cleveland városában, Kanadában Kitchener és Toronto városában, Ausztriában pedig Bécs, Graz és Klagenfurt városában vannak. A tengerentúlon többnyire kompakt közösségeket alkotnak, és egymás kölcsönös megsegítésére egyesületeket tartanak fenn. Közülük első volt az 1889-ben, Clevelandben alapított, ma is működő *Erster Österreichischer Unterstützungs Verein*. Az 1945-ben, New Yorkban felállított *Gottscheer Relief Association* feladata elsősorban az Európában maradtak megsegítése volt. A szaporodó kulturális egyesületeknek székházakat építettek, könyveket és lapokat adtak ki. Rendszeresen szervezett programokkal, összejövetelekkel fogták össze a közösséget. Az egyesületi termek falait ma is megtöltik az elhagyott kočevjei táj képei. A közös származási helyhez való kötődés a legfontosabb összekötő kapocs a közösségeken belül, ez azonban kizárólag Kočevje/Gottschee-nek szól, s nem Szlovénia egészének. Identitásuk második legfontosabb eleme a német nyelvhez és kultúrkörhöz való tartozás. Jóllehet a ma aktív egyesületi tagok, sőt, már a szüleik sem az Osztrák-Magyar Monarchia területén születtek, ez, ill. utóda, Ausztria az egyetlen állam, amelyhez kötődnek. A megkérdezettek válaszaiból kiderült, hogy a Jugoszláviából való távozás fájó emlékeket hagyott maga után, ezért sok szülő, nagyszülő nem is beszélt a család eredeti származási helyéről utódainak. Különösen igaz ez a II. világháború alatt és után eltávozottakra. Ezért körükből kevesebben is kíváncsiak az elhagyott szülőföldre, visszatelepülésre pedig egyáltalán nincs példa. A két világháború között azonban még gyakori volt, hogy visszalátogattak, esetleg az Újvilágban megtakarított pénzből a régi hazában kezdtek új életet, különösen az idősebbek, akiknél már nem állt fenn a veszély, hogy besorozzák őket a jugoszláv hadseregbe. A II. világháború után ezt nemcsak a rossz emlékek gátolták, hanem a szocialista hatóságok ellenséges magatartása is. Szlovénia függetlenné válása óta az elszármazott németek ismét gyakrabban látogatnak vissza Kočevje/Gottschee-ba. Ebben természetesen a közelebb, Ausztriában lakók járnak az élen, a második helyen az USA-ban élők állnak. A Németországban letelepedettek körében csaknem azonos az egyáltalán nem vagy időnként „hazalátogatók” száma.

Az elszármazott németek érzelmileg ugyan kötődnek Kočevjéhez, de nem élnének ott, mert nem éreznék magukat biztonságban. Ezért a tengerentúlról végleg visszatérők inkább német nyelvterületen telepsznek le, elsősorban az igazi óhazának tekintett Ausztriában. Összejöveleikhez gyakran az új hazában is olyan fizikai környezetet kerestek, amely emlékeztette őket az erdős kočevjei tájra, sok helyütt olyan kis kápolnát is emeltek, amilyen egykor minden településen állott. A klubok falain a régi lakóhelyet megjelenítő szimbólumok, képek láthatók, amelyeknek hivatása, hogy felidézzék az elveszett szülőföldet, tudatosítsák a közös gyökereket, erősítsék az összetartozás érzését. Grazban emlékhelynek nevezik (*Gottscheer Gedenkstätte*), amelyen kápolnát is emeltek a háborúban elpusztultak emlékére. Az összejöveleik erősítik a közösséget, a közös identitást. Mivel a szülőföld emléke egyre halványabb, az összetartozás érzésének fenntartása elsősorban a hagyományok ápolásától függ, illetve attól, hogy milyen mértékben sikerül ezeket továbbadni a közösséghez tartozó új generációknak és érdeklődő kívülállóknak. A leglátogatottabb rendezvények: a *Gottscheer Volkfest*, New Yorkban és a *Gottscheer Kulturwoche*, Klagenfurtban. Míg az amerikaiiban a szórakozás a fő szerep, addig az ausztriaiban a katolikus szertartások (szentmise, körmenet) állnak a középpontban. Ebben persze meghatározó szerepet játszik a környezet is. A katolikus Ausztriában sikerült jobban megőrizni a Kočevjében egykor nagyon jelentős, a hitélettel kapcsolatos szokásokat, hagyományokat, s azokat tovább adni a fiatalabb nemzedékeknek. A tengerentúlon szépségverseny rendezésével és az Amerikában nagy hírnévnek örvendő Oktoberfest megünneplésével alkalmazkodnak a környezethez, s próbálnak kívülállókat is bevonni a klubéletbe. Itt a régi szokások felelevenítése és a népi ételekkel való ismerkedés vonz kívülállókat, illetve a közösséghez szorosan nem kötődő személyeket. Az egyesületek mindkét kontinensen nagy jelentőséget tulajdonítanak a hagyományörző kórusok, táncgyüttesek működtetésének. 1963 óta évente megrendezik az USA-beli és a kanadai egyesületek találkozóját (*Gottscheer Treffen*). 2005 óta minden második évben az ausztriai Bad Aussee ad otthont a nemzetközi találkozóknak (*Internationales Gottscheer Treffen*), amelyen szintén egyre több, a hajdani kočevjei német közösséggel egyébként semmiféle kapcsolatban nem álló személy vesz részt.

Gyetzvai Mária

KISEBBSÉGEK NYELVHASZNÁLATA

Szláv szomszédainkról népszerűen¹

Nyomárkay István, Szláv szomszédaink. Pont könyvek 5. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2013. 138 p.

Az Akadémiai Kiadó új ismeretterjesztő sorozatának eddig megjelent kötetei közül egyértelműen Nyomárkay István könyve az, amely témájánál fogva legközelebb áll a *Kisebbségkutatás* olvasóihoz. A kiadó egyébként dicséretes módon egy-egy szakterület legkiválóbb tudósait, többnyire akadémikusokat kért fel arra, hogy kutatásaik eredményeit egy karcsú zsebkönyv terjedelmében ismertessék meg, vagy legalábbis hozzák közelebb a szélesebb művelt nagyközönséghez. Az ismertett mű tehát laikus olvasók számára készült, nem helyettesítheti a címben jelzett szláv szomszédainkra vonatkozó enciklopédikus műveket, viszont rövidege és villamoson is kényelmesen olvasható alakja folytán felkeltheti az érdeklődést a címben jelzett téma iránt. Hasonló feladatot nálunk legutóbb Kniezsa Istvánnak a Magyar Szemle Társaság *Kincses-tár* sorozatában 1932-ben mindössze 80 kivalakú oldalon megjelent *A szlávok* című apró kötete vállalt fel, amely rövid terjedelme ellenére a velünk közvetlenül érintkező szláv nyelveken túl a távolabbiakra is kitékintett.

A bevezető fejezetekben a szerző mesterére, Hadrovics Lászlóra hivatkozva megemlíti a közép-európai népek szellemi rokonságát, ami többek között a nyelvi és kulturális kölcsönhatások eredménye, majd tágabban kitekint az európai nyelvek közös vonásaira, amelyek nem kis mértékben a görög-latin nyelvi és kulturális hagyomány feldolgozása során alakultak ki. A szűkebb (közép-európai) és a tágabb (összeuró-

¹ Az ismertetés erősen lerövidített változata megjelent: *Ethnographia* 125. évf. (2014) 4. sz. 649–651. l.

pai) areát egyaránt jellemzi, hogy egymástól eltérő eredetű, sokszor más nyelvcsaládba tartozó nyelvek alakítottak ki egymásnak nagymértékben megfeleltethető, egymásra viszonylag könnyen fordítható fogalmi rendszereket és képi kifejezésmódokat (frazeológiát), miközben természetesen egyedi jellegükből is sokat megőriztek. A szerző eközben figyelmünkbe ajánlja a szomszédos szláv nyelvek elsajátításának fontosságát, hiszen az ezeken létrejött kultúrák megismerése az egyetemes világnyelvvé váló angol révén csak felületesen lehetséges, miközben a magyar történelem és kultúra megértéséhez a szomszéd nyelvek és népek hozzájárulásának ismerete is elengedhetetlen. Nem rejti véka alá a szerző, hogy a szláv nyelvek elsajátítása a magyarok számára nem könnyű, de nem is nehezebb, mint más, bonyolultabb alaktani rendszerű indogermán nyelveké. Az egymás nyelvének megismerését hátráltatják bizonyos sztereotípiák, amely mind magyar, mind szláv részről sokszor negatív színben tüntetik fel a szomszéd népet.

A szerző a továbbiakban röviden ismerteti a szláv nyelveket általában, de saját fő kutatási területéhez híven legnagyobb terjedelemben a déli szláv nyelvekről szól. Ez indokolt is annyiban, hogy itt mentek végbe a legutóbbi évtizedekben fontos változások, miután a szerbhorvát irodalmi nyelv eszméje elbukott és az új politikai egységek előbb-utóbb új irodalmi nyelvi normákat alakítottak ki, s jelenleg már négy standard van a korábbi egy (de két változatban normalizált) szerbhorvát helyén: a szerb, a horvát, a bosnyák és a montenegrói. A magyarral közvetlenül szomszédos nyelveknek a szerző a déli szláv nyelvek közül a szlovént, a horvátot és a szerbet, a nyugati szláv nyelvek közül a szlovákot, míg a keleti szlávok közül a ruszint jelöli meg. Ez a megoldás nyilván vitát vált ki, mégpedig nemcsak ukrán részről – ami érthető, hiszen dialektológiai értelemben a kárpáti ruszin standardok ukrán nyelvjárási alapúak –, hanem szlovák részről is, hiszen a bács-szerémi ruszin a kárpáti ruszin változatoktól eltérően nem ukrán, hanem kelet-szlovák nyelvjárási alapú. Fontos itt élesen megkülönböztetni a dialektológiai alapot és a standard változatokat, mert a kárpáti és az exjugoszláviai ruszinságot nem a nyelv, hanem a *rus-* töből képzett népnév és görög katolikus vallás köti össze. A ruszin mint szomszéd nyelv mellett véleményem szerint az orosz és az ukrán is megemlíthető lett volna, hiszen változó arányban és inten-

zitással ugyan, de ezek is állandó szomszédai a magyar nyelvterületnek Kárpátalján.

Az oroszról esik szó más összefüggésben, mégpedig mint a II. világháború után oktatott idegen nyelvről. Ez fontos ebben a népszerűsítő könyvben, mert a rendszerváltozás előtt iskolába járt hazai magyar népeségnek a szláv nyelvek közül mégiscsak az oroszról van némi tapasztalata. Ugyanakkor speciális az orosz szerepe nálunk még egy okból: az 1849-es orosz intervenció után a Habsburg-kormányzat a magyarországi ruszinok számára orosz nyelven is kiadta a hivatalos rendeleteket, és ugyanez volt a célközönsége a szintén orosz nyelvű egyházi lapoknak is. A ruszin értelmiség az orosz nyelvet kezdte saját irodalmi nyelveként használni, ez lett a hazai kiadású, ruszinoknak szánt egyházi és világi sajtótermékek nyelve. Az 1867 után felálló magyar kormány ezt méltányolta, s oroszra fordította az 1868. évi törvényeket, 1868 és 1872 között a *Néptanítók Lapjának* is orosz nyelvű volt a ruszin tanítóknak szánt mutációja. Az orosz nyelvű sajtót 1939 és 1944 között is engedélyezte a magyar kormány, az ungvári *Karpatorusskij Věstnik* 1944 októberéig megjelent a hagyományos, forradalom előtti orosz helyesírással. Persze ilyen részletekkel nem lehet egy népszerűsítő műben traktálni a közönséget, de talán érdemes lett volna megemlíteni, hogy bizonyos időszakokban az orosz is hazai nyelvnek számított nálunk, mégpedig korántsem csak akkor, amikor kötelező tantárgy volt az iskolákban.

A könyv központi fejezeteit a szláv nyelvek történetének, rokonsági viszonyainak, a szláv írásoknak és a szláv–magyar nyelvi kapcsolatoknak a bemutatása alkotja. A szerző elsőként a szlávok önelnevezésének vitatott eredetét vázolja fel, majd az eredetileg a szlávok összességét jelentő *tót* szavunk jelentésfejlődésének állomásait mutatja be, míg az végül rajta ragadt a szlovákokon. Ezt a távolabbi indogermán (indoeurópai)² rokonság bemutatása, majd a szlávoknál használt írásrendszerek (glagolita, cirill, latin) bemutatása követi. „Az indoeurópai nyelvek

² A szerző szerint (41. l.) a két szinonim terminus közül az *indogermán* nálunk elavult. Ez valószínűleg a szlavista optikai csalódása: a szláv nyelvű szakirodalomban — valószínűleg nem ideológiai megfontolások nélkül — valóban előnyben részesítik a germanofób ihletésű francia eredetű *indoeurópai* terminust. A Google-ban a magyar *indoeurópeisztika* és *indogermanisztika* szavak találati aránya kb. 1:10.

„őshazája” című fejezet egyben az alapnyelv felbomlásának folyamatát és a szlávtság kiválását, az ősszláv nyelv megjelenését is felvázolja. A következő fejezet („Horvátok, szerbek, szlovének, szlovákok”) a négy közvetlenül szomszédos nép történetét mutatja be dióhéjban. A más helyütt szintén szomszédnak tekintett ruszin népcsoportok történetére itt nem tér ki a szerző.

Érdekesen adja elő a szerző a legrégebb szláv-magyar nyelvi kapcsolatok emlékeit nyelvünkben, a magyar nyelv korai szláv jövevényszavait. Papp Ferenc 1960-as évekbeli statisztikai adatait ismertetve leszögezi, hogy tőszavaink körében a jövevényszavak legnagyobb tömegét éppen szláv jövevényszavaink teszik ki, jóval meghaladva például török vagy német jövevényszavaink arányát, s alig maradva le finnugor eredetű öröklött szavaink száma mögött. (Természetesen finnugor eredetű tőszavaink szöveggyakorisága ennél jóval nagyobb, a száz leggyakoribb magyar szó között mindössze egy szláv eredetű van: a *beszél* ige.)

A szláv elemek nagyságrendjének hangsúlyozása egyetlen szlavista akadémikusunk részéről azért is elvi fontosságú, mert a laikusok számára is egyértelművé teszi, hogy szlavisztika nélkül nincs magyar nyelv-tudomány. Ugyanakkor a szláv elemeknek nyelvünkbe való beágyazottságát látványosan lehetett volna a közszavakon túl tulajdonnevekkel is illusztrálni: *Babics, Damjanich, Knezich, Kossuth* és a *Petrovics*ből tükröfordított *Petőfi* mellett ott van a szláv eredetű közszavakból lett olyan családnevek tömege, mint a *Kovács, Mészáros/Menszáros/Mensáros, Kádár, Molnár, Takács, Német(h), Horvát(h), Oláh, Olasz, Görög, Szász, Lengyel* stb., vagy a szlávból átvett *Pest, Debrecen, Pécs, Csongrád, Nógrád, Visegrád* mellett a részben vagy egészben szláv eredetű közszavakból alkotott *Szombathely, Csíkszereda, Bakonyszentlászló, Szentkirályszabadja* stb. helynevek.

Régi szláv jövevényszavaink eredetét tekintve a szerző Kniezsa Istvánra hivatkozva arra az álláspontra helyezkedik, hogy nyelvünket nem valamiféle homogén szláv hatás érte, mivel a magyarok elődei nem érintkeztek az ősszláv nyelv beszélőivel, hanem csak az egyes szláv nyelveken beszélő népességgel. Rögtön jelzi azonban, hogy mivel „a honfoglalás idején a magyarokat körülvevő szlávtság nyelvei határozottan még nem különültek el egymástól, inkább összefoglaló néven déli, keleti vagy

nyugati szláv hatásról beszélünk” (62. l.). A két állítás ellentmondásos voltával – ti. hogy már csak az egyes konkrét szláv nyelvekkel érintkezett a honfoglaló magyarság, ugyanakkor ezek még nem különültek el határozottan egymástól – Kniezsa tisztában volt, s azon az etimológus szemszögéből gyakorlatias módon úgy siklott át, hogy „az anyag természetére” tekintettel régi szláv jövevényszavaink „túlnyomó többségénél azonban igen kevés támpontunk van arra vonatkozólag, vajon a szó északról vagy délről került-e a magyarba”.³ Az ellentmondást Nyomárkay István sem oldja fel, nyilván azért, mert a szláv nyelvtörténet periodizációjának hagyományos keretei között ez nem is lehetséges. Ellenben ha N. S. Trubetzkoy (1925) nyomán elfogadjuk, hogy az ősszláv nyelv végső határa az utolsó közös indíttatású szláv hangváltozás, vagyis az ún. jerek (*ѣ, ѥ*) kiesése, illetve vokalizációja (XII. sz.), akkor azt mondhatjuk, hogy a honfoglaló magyarság a késői ősszláv nyelvjárásokat beszélő népesség közé települt, s ezzel ki lehet iktatni ezt az olvasót minden bizonnyal zavarba ejtő ellentmondást.

Kényes kérdést érint Nyomárkay István, amikor „déli, keleti vagy nyugati szláv hatásról” beszél a honfoglalás korában, mert ugyan keleti szláv jövevényszavak jöhettek a magyarba akár már a honfoglalás előtt is, de az ilyenkor felsorolni szokás néhány szó (*tanya, naszád, halom*) egyikéről sem bizonyosodott be kétséget kizáróan, hogy éppen keleti szláv (óorosz/protoukrán) eredetű lenne. Kijelenti ugyan a szerző, hogy nem részletezett „művelődéstörténeti kritériumok” alapján „szláv eredetű szavaink nagy többsége déli szláv (óhorvát, szlovén, szerb) vagy szlovák eredetű”, de itt megint jelentkezik a fenti ellentmondás, ti. az, hogy a szláv nyelvek ekkor még nem különültek el véglegesen egymástól. Ha a hagyományos felfogás szerint mégis már kialakult egyes szláv nyelvekről beszélünk e korban, akkor már a szerző által is idézett *mezsgye, mostoha, rozsdá* szavak miatt sem maradhatna ki a déli szláv nyelvek felsorolásából éppen a bolgár.

Többször felmerül (65–66., 68. l.) e fejezetben a „luxus jövevényszavak” fogalma, vagyis az, hogy szláv jövevényszavaink több esetben

³ Kniezsa István: Magyar–szláv nyelvi érintkezések. In: *A magyarság és a szlávok*. Szerk. Szekfű Gyula. Budapest, 1942. 178. (Új kiadás: Lucidus Kiadó, Budapest, 2000. 144.)

(*kovács, takács, rend*) miért szorítottak ki ugyanilyen jelentésű korábbi magyar szavakat (*verő, szövő, szer*). A szerző a kapcsolatok intenzitásában jelöli meg a fő okot, amivel egyet is érthetünk, hiszen szubsztrátum jellegű nyelvi hatásnál purista szempontok aligha játszottak szerepet. A szerző által felhozott példákon túl a szláv–magyar kapcsolatok intenzív és ugyanakkor bensőséges jellegét mi sem bizonyítja jobban, mint a *déd* és az *unoka* rokonságnevek vagy a csecsemőgondozás műszavai (*bába, dajka*). Egy apró félreértésre hívnám még fel a figyelmet ebben a fejezetben (68. l.): a magyar *parázsol* ige (s ebből elvonással *parázs*) nem a szláv *požariti* ‘süt’, hanem a *pražiti* ‘pörköl, pirít’ igéből származik, s így az egykori gimnáziumi tankönyvből felidézett tűzoltókutyára (*požarnaja sobaka*) való asszociáció nem az etimológiai azonosságon, hanem csupán összecsengésen alapul.

A valódi jövevényszavak után a szerző számba veszi a szláv nyelvi hatás burkoltabb formáit, a szláv mintára alkotott tükörszavakat és tükörjelentéseket. Itt elsősorban Kiss Lajos kutatásaira támaszkodik, s bemutatja, hogy a tükörszavak felbukkanása ott várható leginkább, ahol a jövevényszavak száma is nagy, létrejöttükben a kétnyelvű beszélők játsszák a főszerepet. Ennek meggyőző példája a hét napjainak az elnevezése a magyarban: a *szerda, csütörtök, péntek, szombat* szláv jövevényszó, míg a *kedd* (< *ketted* ‘második’) a hasonlóképpen ‘második’ jelentésű szláv elnevezés tükörfordítása.

A magyar nyelvet ért szláv hatást összegezve a szerző megállapítja, hogy az újabb korban már ritkán válnak szláv szavak összmagyar elterjedésűvé, a szláv hatás leginkább a szomszédos szláv országokban élő magyarok nyelvét éri. Ami a magyar nyelvet a II. világháború óta ért orosz hatást illeti, itt valószínűleg további kutatásokra van szükség. A szerző a *kolhoz* szót említi, amely a köznyelvből kiveszőben van, de mint egzotizmus és historizmus nyilván marad. Ami a bizalmas társalgási nyelv *nacsalnyik/nacsálnyik* ‘főnök’ szavát illeti, az lehet, hogy visszaszorulóban van, amint a szerző gondolja, de az ilyen és hasonló képzésű orosz eredetű szavakból (*csinovnyik* ‘bürokrata’, *szputnyik* ‘mesterséges hold’, tkp. ‘útítárs’) elvont *-nyik* képző mintha éppen most kezdene karriert befutni (a *fidesznyik* szóra a Google kb. 114 ezer találatot ad). Néhány nemzetközi szó jelentését is befolyásolta az orosz, pl.

az eredetileg katonai szakkifejezésnek számító *brigád* és *káder* szavak orosz megfelelői a szovjet hadikommunizmus alatt nyertek civil alkalmazást, majd később orosz mintára nálunk is (vö. *brigádtábornok* vs. *brigádvezető*). A *zabrál* szó megjelenését a szerző a magyar lakosság-
nak a II. világháború végén szerzett élményeivel hozza összefüggésbe, noha a szó a magyarban már 1916 óta adatolható és korántsem csak az akkor ellenséges oroszok, hanem éppolyan jó eséllyel a monarchiabeli északi szláv bajtársak (csehek, szlovákok, lengyelek, ukránok) nyelvéből is származhat.

A fordított irányú, magyar–szláv nyelvi kapcsolatok bemutatásánál a szerző természetesen saját szakterületét, a horvát és szerb nyelvet ért magyar hatást ábrázolja a legrészletesebben és a legszínesebben, s itt a horvátban meglévő magyar eredetű szavak mai ismertségére vonatkozó saját empirikus kutatásainak eredményeit is megosztja az olvasóval. A régi horvát szótárakban és egyéb írott forrásokban dokumentált nagy mennyiségű magyar jövevényszó száma a mai horvátban már részben a természetes avulás, részben a tudatos purista nyelvművelés eredményeképpen megcsappant ugyan, de a tükörszavak tovább élnek, és burkolt formában továbbra is az egykori társállami lét örökségét képezik. A horvát és szerb nyelvi közeledés nyelvi és politikai hátterét, valamint a horvát nyelvújítás magyar mintáit taglaló fejezetek jó eligazítást nyújtanak déli szomszédaink nyelvi küzdelmeiről. A magyarországi szláv nyelvjárások magyar elemeit a horváton kívül szlovák és ruszin példákkal is illusztrálja a szerző. A magyar és a szomszéd szláv nyelvek közötti számos közös vonás a szókincsben és a frazeológiában a közös külső források (főleg a klasszikus nyelvek és német) révén is bővült az idők során.

A könyv befejező fejezetei a szomszédos népek magyarságképét villantják fel. A szerb és a horvát helyzet részletesebb tárgyalása mellett még a szlovákokról esik szó ebben a vonatkozásban. Ebből méltán vonja le a szerző azt a következtetést, hogy „szláv szomszédaink magyarságképe éppen olyan hézagos, mint a mi róluk való ismereteink”. Mindenesetre magyar részről a hézagok eltüntetéséhez, szláv szomszédaink jobb megismeréséhez Nyomárkay István mind egész tudományos életművével, mind most ismertetett népszerűsítő könyvével nagyban hozzájárult.

Zoltán András

KISEBBSÉGEK KULTÚRÁJA

A médiapiacok és a kisebbségi nyelvek a digitális korban

Tom Moring: *Media Markets and Minority Languages in the Digital Age =Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, Vol 12, No 4, 2013, 34-53. p.*

„A nyelv nem kophat el.
Használata csak erősebbé teszi.
Használj, hogy ne veszítsd el.”¹

Az új, internet alapú digitális média változásokat követel. Ez a tanulmány a média változó szerepét vizsgálja a kisebbségi nyelvek számára a digitális médiapiac fejlődése által. A tanulmány kulcskérdése az, hogy az így létrejövő új forma vajon fenn tudja-e tartani azt az intézményi kapacitását, hogy átfogja és szolgálja a kisebbségi nyelveket, és ha igen, milyen feltételek mellett?

Tekintsünk a nyelvre, mint *folyamatra*, mely a mindennapi tevékenységeink hatására fejlődik. Ezt továbbgondolva, gyakorlati szempontból a média egy lesz a sok mindennapi teendők közül, amely hatással van a nyelvhasználatra, tájékoztatja, megújítja és átalakítja azt. Stan J. Anonby² a nyelv sikeres újjáéledésében öt fontos jellemzőt fogalmaz meg: csoporton belüli szolidaritás; a nyelvoktatás környezetében való elmerülés; műveltség; tömegkommunikációs eszközök használata; és a beszélők egy elég nagy csoportjának kifejlesztése. Vagyis a média nem csak egy tevékenység, hanem sok különböző összetevője a mindennapi életünknek, amelyek így együtt hatnak a nyelvre, és annak használatára.

¹ Tom Moring, 2007, *Giving regional and minority languages a say!* The Secretariat of the European Charter for Regional or Minority Languages in co-operation with the Directorate of Communication. Strasbourg: Council of Europe.

² Anonby, S.J., 1999, *Reversing Language Shift: Can Kwak, Revitalizing Indigenous Languages* (33-52 o.), Flagstaff, Arizona: Northern Arizona University

Az a gyakran vitatott kérdés, hogy a médiának van-e hatása a nyelvhasználatra lassan kezd lezárulni. Fokozatosan egyre több empirikus bizonyíték kerül a felszínre, melyek jól illusztrálják a média hatását a nyelvre és az identitásra. A szerző felteszi a kérdést, hogy ha olvassunk egy könyvet, megnézünk egy filmet, híreket hallgatunk a rádióban vagy Facebookon társalgunk a barátainkkal, akkor ezek vajon mind ugyanolyan hatással vannak nyelvhasználatunkra? A válasza egyértelműen nem. Tanulmányok sora mutatott rá, hogy az emberek a napuk jelentős részét különböző médiumok használatával töltik. A hagyományos televízió napi használata az Amerikai Egyesült Államokban öt óra, az északi államokban három óra, az európai országok pedig a két szám közé esnek. Nem kétséges tehát, hogy a médiára szánt idő hatással van a nyelvhasználatra. Ahogy a szerző előbb említett válasza is kimondta, a különböző médiumok, más-más hatással vannak az egyénre, hiszen azokat a nap különböző részeiben használjuk. Európában a nap általában az újság elolvasásával vagy rádióhallgatással kezdődik, televíziót pedig este nézünk leginkább. Az ezek közötti holtidőben dominál az internet. Az új technológiai újításoknak köszönhetően (pl. okostelefonok, tabletek) ezeket az internet alapú eszközöket használjuk utazás, kávézás, ebédelés közben és így sorolhatnánk tovább. Ezek alapján kialakítható egy viszonylag egyöntetű minta a mindennapi médiahasználatra, azonban ez is gyorsan változik.

A média hatását a nyelvre – nyilván nyers módon – de mérni lehet. Az egyik ilyen módszer a COD modell, mely különböző ingereken keresztül méri ezt a hatást. A modell szerint a Kompetencia (Competence), a Lehetőségek (Opportunities) valamint a Vágy (Desire) a feltételei egy nyelv használatának és szolgáltatások létrejöttének az adott nyelven. Ez három alapvető elemből indul ki így meghatározva egy nyelv helyét a társadalomban: az embereknek megvan a *képességük* (kompetenciájuk), hogy használják a nyelvet, de ez csak akkor nyer értelmet, ha van tényleges *lehetőségük* ezt napi szinten tenni, valamint az emberek *vágyakoznak* (azaz vannak preferenciáik), hogy a kínált lehetőségek adtán, viszonylag azonos alapon a többségi nyelvhasználattal, gyakorolják a kisebbségi nyelvet is a konkrét mindennapi szituációkban. Tehát a nyelvfennmaradás törvénye maga a használat, vagyis egy nyelv jövője

annak napiszintű közös- és egyéni használatán múlik. A nyelvpolitikák dolga, hogy felkeltsék a vágyat a használatra, hogy a célcsoportok hajlandóak legyenek használni a felajánlott szolgáltatásokat. Vegyük erre a televízió szolgáltatás példáját. Dél-Tirolban számos német nyelvű adáshoz fér hozzá az ottani német kisebbség az anyaországi ellátásnak köszönhetően. Ugyanez a helyzet Katalóniában, vagy Finnországban a svéd kisebbségek estében. Egy ellenkező példa, a walesi nyelv vagy a skót gael nyelv esete, amikor az anyaország nem támogatja a határon túli szolgáltatás ellátást, azonban az így is létrejön, sőt sikeresen vonzza a más nyelvű beszélőközönséget is. A tudat, hogy a kisebbségi nyelveknek kiemelt figyelemre van szükségük és felelősségteljes, előrelátó támogatásra a társadalomtól, nem új dolog. A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája (továbbiakban ECRML), melynek célja a kisebbségi nyelvek támogatása, már 1992-ben megfogalmazta, hogy a támogatás az államilag finanszírozott műsorszórás, valamint a kereskedelmi média által is szükséges. Az ECRML széles választékát kínálja a kisebbségi média helyzetét javító intézkedéseknek, azonban mivel ez 1992-ben volt létrehozva nem veszi figyelembe a következő húsz év médiaai átalakulását, így léteznek elősegítő intézkedések a TV-re, rádióra, nyomtatott sajtóra vonatkozóan, de az internet alapú szolgáltatásokra nem (az általános elvek nyilván a webes médiára is vonatkoznak).

Kornai András 2013-ban felállított elemzése³ figyelmeztet, hogy a ma létező közel 7000 nyelvből 250 volt képes olyan ugrást tenni a digitális világba, hogy az teljesen működőképes is maradjon. Az online tartalmak könnyed termelése és fogyasztása valamint olcsó terjesztése az interneten új közösségeket alkot, és előmozdítja a kisebbségi nyelvek használatát. Az összkép azonban mégsem ennyire pozitív. A kisebbségi-többségi állapot alapján véve asszimetrikus, a kisebbségiek két (vagy több) nyelven élnek a mindennapjaikat. Az vevődik észre, hogy összességében a média inkább zavarja az anyanyelvi átvitelt, mintsem hogy támogatná azt. A felgyorsított nyelvváltás és asszimiláció, az össze-sített médiahatás hajlamos gyengíteni a kisebbségi nyelvek és a közösségek helyzetét. Ha a médiaellátás egy nyelven képes gazdag, jó minő-

ségű tartalommal szolgálni, akkor ezt intézményesen teljes kínálatnak nevezzük. Egy intézményesen teljes média jelenléte azonban még nem garantálja az azon nyelven beszélők teljes uralását, és ez jelenti a kihívást a kisebbségi nyelveknek azokban a gyakori szituációkban, amikor kétnyelvű nyelvhasználókról van szó. Az aggodalom abból adódik, hogy a médiafogyasztóknak elérhetővé vált egy globális piac, mely miatt a kisebbségi nyelvek háttérbe szorulhatnak, így azok most még több támogatást igényelnek, mint eddig. A kisebbségi nyelvű szolgáltatások a digitális helyeken még fejletlennek mondhatóak, és veszélynek vannak kitéve az említett piaci szerkezetek miatt, amelyekkel még nem állnak szembe hatékony helyreállító politikai, jogi eszközök.

A kezdetben feltett kérdésre, hogy a médiapiac az új formájában fenn tudja-e tartani az intézményi kapacitását, hogy átfogja és szolgálja a kisebbségi nyelveket, és ha igen milyen körülmények között, a válasz igencsak pesszimista. Egyértelmű előny például a kisebbségi nyelven való tartalomgyártás (*termelés*) a szociális média esetében. Ez azonban nyilvánvalóan nem vált ki hasonló viselkedést a *fogyasztás* terén. Ahogy már említettük, a médiumok felhalmozott befolyásolása negatív hatással lehet egy kisebbségi nyelv és közösség fenntartására, fejlődésére a további digitális átváltás során. Ez a kockázat tovább nő, ha a nemzetközi jogi eszközök (pl. ECRML) nem térnek ki az országok azon határozott kötelezettségeire, mely szerint a kisebbségi nyelvű digitális médiumokat is ugyanolyan módon kell támogatni, mint a tévét, rádiót, vagy papírújságot.

Páll Renáta

³ Kornai, A., 2013, *Digital Language Death*, PLoS ONE vol. 8(10): e77056

KISEBBSÉGI POLITIKA

Elismerés nélkül nincs képviselő: A (nemzeti) kisebbségek politikai részvételi jogai

Francesco Palermo–Jens Woelk: No representation without recognition: The right to political participation of (national) minorities = Journal of European Integration, Vol. 25. 2003, (3), 225-248. p.

Francesco Palermo és Jens Woelk a bolzanói Európai Akadémia és a Tri-denti Egyetem kutatói összehasonlító kontextusban vizsgálják a kisebbségek politikai részvételével és képviselével kapcsolatosan felmerülő három fő kérdést. Egyrészt a kisebbségek politikai képviselője, illetve védelme és a formális egyenlőség, a demokrácia, valamint a többségi elv közötti állandó feszültséget, másrészt a kisebbségek képviselőjét biztosító jogi eszközök egyenlőség elve alóli kivételként való megnyilvánulását, mint politikai döntés eredményét, amelyek egy jogállamban igazolásra szorulnak, harmadrészt a kulturális és politikai nemzetfogalom kisebbségek politikai részvételének felmerüléséből szükségszerűen következő megkülönböztetését. A szerzők az egyes államok e kérdésekhez való viszonyának feltárása mellett, az egyes nemzetközi fórumok és alkotmánybíróságok gyakorlatára is figyelmet szentelnek, s kiemelik az EBESZ Lund-ajánlását, továbbá az EBESZ kisebbségi főbiztosának szerepét.

Elsőként leszögezik, hogy a nemzetiségek nemzetiségként való elismerése előfeltétele annak, hogy politikai képviselőtükről és jogairól legitim célként beszélhessünk. Leírják a nemzetiségek különböző alkotmányokban történő definiálásának főbb módjait, s rávilágítanak a nemzetközi jog és a nemzeti alkotmányok közötti definíciós különbségekre. Felvázolják az államok nemzetiségeikhez való viszonya alapján megkülönböztethető négy fő modellt: az elnyomó, homogenizáló nacionaliz-

must; az agnosztikus liberális nemzetállamot; a nemzetiségek elismerését, védelmét és képviselőjét az alkotmányos rend integráns részeként kezelő többnemzetiségű, támogató ihletésű nemzetállamot; továbbá a paritásos többnemzetiségű államot, ahol sem nemzeti többség, sem nemzeti kisebbség nem létezik. Ezután rátérnek a kisebbségek közügyekben való aktív részvételének nemzetközi jogi szabályozására, s e jogok különböző alkotmányokban való biztosítottságára, amelynek fontos fokmérőjeként jelölik meg a választójogot. Kitérnek Bosznia-Hercegovina Alkotmánybíróságának döntésére, miszerint a Daytoni szerződés részeként megszövegezett alkotmány három államalkotó nemzetiséget és kisebbségeket megkülönböztető rendelkezéseiből következően utóbbiak nem jogosultak ugyanolyan szintű részvételi és képviselői jogokra, csupán a diszkrimináció tilalma jelent zsinórmértéket. Hivatkoznak továbbá az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) ítéletére, amely elfogadhatónak tartotta az 1993-as lengyel nemzetiségi törvény nemzeti és etnikai kisebbségek közötti különbségtételét. Ezt követően rátérnek a választójog kérdéskörére. A kisebbségi jelöltek vagy pártok választáson való indulásának akadályozása kapcsán hozzák fel példaként Lettország múltbéli, bizonyos nyelvi követelményeknek való megfelelést igénylő gyakorlatát, amelyet az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága elfogadhatatlannak tartott. Emellett megemlítik a kisebbségek bizonyos állami funkciók betöltéséből jogi eszközökkel való kizárását mint diszkriminatív gyakorlatot. Emellett gyakran politikai alapon kívánják kizárni a kisebbségeket a politikai részvételből. Példaként említik azt az esetet, amikor a Központi Választási Iroda a Román Alkotmánybírósághoz továbbította azt a panaszt, amelyben megtámadták Frunda György 1996-os elnökjelöltségét, mivel a román politikusok által a tőle elvártól eltérően viselkedett. Az Alkotmánybíróság az ügyet hatáskörén kívülinek ítélte meg annak jogi jelleget nélkülöző volta miatt.

A tanulmány alapján levonhatjuk azt a tanulságot, hogy gyakran az arányos választási rendszerek jelentik a legjobb lehetőséget a kisebbségi képviselőre, amit kedvezményes küszöbvel vagy a küszöb nemzetiségek számára történő eltörlésével párosíthatnak, s a küszöb alóli kivétel csupán növeli, de nem garantálja a kisebbségek politikai részvételi esélyét, s amelyet a nemzeti alkotmánybíróságok általában elfogadhatónak tar-

tanak (pl. a Német Szövetségi Alkotmánybíróság a schleswig-holsteini dán kisebbség esetében). A Német Szövetségi Alkotmánybíróság ugyanakkor kimondta, bár egy adott párt pusztán kisebbségi volta miatt nem jogosult arra, hogy a törvényhozó kedvezményes küszöböt határozzon meg számára, de megteheti azt, az egyenlőség elvét szem előtt tartva. Az Emberi Jogok Európai Bírósága egy Olaszországgal kapcsolatos döntésében hangsúlyozta, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezményének választójogot szabályozó Jegyzőkönyvéből nem következik a részes államok számára kötelezettség arra, hogy kedvezményes kisebbségi küszöböt állapítsanak meg. Ám különböző bírói fórumok elismerték, hogy a küszöb nélküli arányos választási rendszer a kisebbségek számára a legkedvezőbb, ugyanakkor ez a megoldás nem rendezi a kisebbségi képviselet minden problémáját, hiszen a választásokon a kisebbségi pártoknak versenyezniük kell a többi párttal (lásd a Karintiai Szlovének Pártjának ügyét). Az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága, a nemzeti alkotmánybíróságok és az EJEB ítéleteit vizsgálva arra jutnak, hogy az etnikai csoportok politikai képviseletének elfogadhatósága, vagy az arra való kötelezettség nem következik olyan tényezőkből, mint a többségi vagy arányos választási rendszer közötti döntés vagy e csoportok területi koncentrációja.

A képviselethez hozzásegítő kedvezményes küszöb mellett bemutatásra kerül a garantált politikai képviselet, különbséget téve a politikailag biztosított és a jogilag garantált képviselet között. Példaként hozták fel Horvátországot és Szlovéniát. Szlovéniában az őshonos olasz és magyar kisebbség rendelkezik képviselettel, még hozzá úgy, hogy plurális választójogot élveznek: nemzetiségi és pártlistára is szavazhatnak. Mindkét ország alkotmánybírósága úgy ítélte meg, hogy e rendelkezések nem sértik a választójog egyenlőségének elvét, s alkotmányosan elfogadhatók, ráadásul Szlovénia esetében e jog az Olaszországgal és Magyarországgal kötött bilaterális megállapodásokból is következik. Kitérnek a magyarországi helyzetre, a kisebbségek (mára már biztosított) parlamenti képviseletének egészen a cikk megírásáig történő, elmaradására, az Alkotmánybíróság gyakorlatára hivatkozva mulasztásos alkotmányértésként értékelve azt. A garantált képviselet választókerületek alakítása általi biztosítását is megemlíti (pl. Dánia, Finnor-

szág, Olaszország). Mindezek mellett szó esik a kisebbségek konzultatív testületekben való részvételéről is, amelyek lehetnek tartósan, vagy ad hoc jelleggel a törvényhozó testülethez csatolt bizottságok, továbbá attól függetlenek. Példaként bemutatják a magyarországi nemzetiségi önkormányzatokat és a dél-tiroli megoldást.

Összességében a szerzők úgy vélik, nincs egységes recept, nincs minden helyzetben alkalmazható modell a kisebbségek politikai részvételére: hogy melyik modell helyes az adott helyzettől, az adott ország specifikumaitól függ. Ugyanakkor vannak vonatkoztatási pontok: a Lund-ajánlás például megfelelő keretet biztosít, amelynek különböző kitöltési módjait láthatjuk az egyes bíróságok, alkotmánybíróságok gyakorlatában. A legalapvetőbb kérdésként azt jelölik meg az egyenlőség és demokrácia viszonyában, hogy szigorú értelemben vett egyenlőséget tartunk-e szem előtt. A koppenhágai dokumentumra hivatkozva kiemelik, hogy az effektív demokratikus rendszer alapvető fontosságú a nemzetiségek, s a politikai részvétel szervezésének szempontjából. Kiemelik a politikai részvétel biztosításának fontosságát az államhoz való lojalitás szempontjából, és megtagadásának veszélyeit, mint például a szeparatista mozgalmak kialakulásának lehetőségét.

Balázs Ágnes

NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEK TÖRTÉNETE

A második lengyel köztársaság társadalma újragondolva: nemzetiségi kérdések

Mędrzecki, Włodzimierz: The Society of the Second Republic of Poland Revisited: The Nationality Issues. = Acta Poloniae Historica, 109, 2014, 5-16. p.

A cikk a Lengyel Tudományos Akadémia Történeti Intézetének egyik kutatási projektjének főbb céljait és programját vázolja fel, amely a második lengyel köztársaság társadalmát igyekszik újszerű megközelítésből vizsgálni. Ennek keretében 2012-ben konferenciát szerveztek, ahol az előadók arra keresték a választ, hogy miként hatottak a nemzeti és etnikai tényezők a két világháború közötti lengyel társadalomra. A cikk az ott elhangzott előadásokat mutatja be, illetve bevezetőül szolgál az Acta Poloniae Historica tematikus számához, amely a konferencia nyomán született írásokat gyűjti csokorba.

Janusz Żarnowski 1973-ban megjelent könyve (*Spoleczeństwo II Rzeczypospolitej*) a lengyel történetírás egyik legjelentősebb műve az 1918-39 közötti korszakkal kapcsolatban. A történész a marxista modell továbbgondolásával osztályokra és rétegekre bontotta az akkori lengyel társadalmat, és egyéb szempontokat, etnikai, nemzeti, területi és kulturális megfontolásokat is figyelembe vett. Munkája eredményeképpen egy gazdagon dokumentált, sokrétű forrásanyaggal dolgozó, elegáns és letisztult társadalmi modell alakult ki és vált széles körben elfogadottá a két világháború közötti Lengyelország társadalmi szerkezetét illetően.

2010-ben indult útjára az a fent említett kutatási projekt, amely az 1970-es évek eredményeinek összevetését végzi a társadalom- és bölcsészettudományok jelenlegi állásával és a társadalom szerkezetére vonat-

kozóan végzett kutatásokkal. A projekt arra törekszik, hogy megtalálja azokat a főbb mozgatórugókat, amelyek az osztálybeli, illetve rétegbeli hovatartozáson túl befolyásolták a társadalmi élet modelljét, és meghatározták az akkori emberek életmódját és életminőségét. A 2012-ben szervezett konferencia két pontra koncentrált: egyrészt annak eldöntésére, hogy a két világháború közötti időszak etnikai és nemzeti viszonyait kutatók számára mi lehet jelenleg a legizgalmasabb kérdés. Másrészt azt kívánták átgondolni, hogy mennyire lenne hasznos egy új fejezetet nyitása a nemzeti kérdés szerepéről szóló vitában. Számos forrás elemzése alapján úgy tűnik, hogy a lengyel területen élő népek közötti folyamatos konfliktushelyzet egyenesen létfontosságú volt az ország történelme szempontjából.

Érthető, hogy a második lengyel köztársaság idején élő állampolgárok – különösen a felvilágosultabbak – úgy érezték, hogy a népek közötti viszony a társadalmi valóság központi kérdése. Oly korban éltek, amikor a nemzet számított a legfontosabb emberi közösségi egységnek. A 19. század végén és a 20. század első felében a nemzetet kollektív lényként fogták fel, amelyet számos tulajdonsággal ruháztak fel: kollektív bölcsességgel és akarattal, ösztönökkel, lélekkel és jellemmel. A nemzet célja pedig nem lehetett más, mint a nemzetállam építése. Ebből következően a nemzetnek joga, sőt mi több történelmi kötelessége volt a függetlenségéért küzdeni. A nemzet ereje – különösen, ha állam nélküli nemzetről volt szó – két pilléren nyugodott: számbeli erején és tagjainak összetartásán. Innen eredt az a meggyőződés is, hogy minden egyén egy adott nemzeti közösséghez tartozik, még akkor is, ha nincs ennek tudatában vagy nem szívesen teszi le a voksát egyik népcsoport mellett sem.

A történelmi dokumentumokból az olvasható ki, hogy sokan több különböző csoporthoz tartoztak, melyeknek egyetlen közös tulajdonsága az volt, hogy nem illeszkedtek bele a modern nacionalisták keretrendszerébe. Ezek az emberek leginkább „helyiként” aposztrofálták magukat, személyazonosságukat a lakóhelyükhöz kötötték. Ugyanakkor etnikai, vallási és társadalmi szempontból oly különböző területek, mint Polécia, Galécia és Szilécia egymás mellé helyezése már önmagában is jól mutatja, hogy mennyire komplex volt a „helyi lakosként” történő önmeghatározás jelensége. Az itteni lakosok gyakran nem tudtak vagy

nem akartak a személyazonosság egyéb fontos tényezői (pl. anyanyelv, vallás, családi kötődések stb.) közül választani, és bármely ennél pontosabb definíció felboríthatta volna a helyi viszonyok fennálló rendszerét. A fehér orosz és az ukrán nemzeti mozgalmak számára éppúgy problémát jelentett ez a „helyi lakos” önmeghatározás, mint a lengyel hatóságoknak. Hasonlóan összetett volt az identitást övező helyzet a zsidó lakosság körében is, illetve a lengyel-zsidó határvidéken. Egyes zsidó közösségek a héberre cserélték a jiddis nyelvet, mások a lengyelre, ami felveti annak kérdését, hogy a nyelvi folyamatok mennyiben befolyásolták a mózesi hitet vallók önazonosságát.

A fentiek fényében érthető tehát, hogy a két világháború közötti kormányhivatalok, társadalmi intézmények, illetve politikai, társadalmi és egyéb aktivisták miért gondolták úgy, hogy a nemzeti/etikai közösségek köré szerveződik a lengyel társadalom élete. Az azonban nem egyértelmű, hogy történész körökben miért osztották és osztják még ma is sokan ezt a „nemzet-centrikus” perspektívát a két világháború közötti Lengyelország valóságának tanulmányozásakor. Ebből a nézőpontból fakad az a törekvés, hogy mindenáron határvonalakat kell húzni, pl. a belorusz és az ukrán területeket szétválasztandó, vagy hogy a 19. században alkotott sztereotípiákat kell alkalmazni, pl. „lengyel katolikusok” vagy „ukrán görög katolikusok” – jóllehet, így pontosabban határozzák meg az egyének identitását, mint ahogyan azt az érintettek maguk tették volna.

A fenti archaikus nemzetvízió, illetve a népek küzdelmének a lengyel történelem fókuszába állítása alapvetően három okra vezethető vissza. Az első a történelmi források különös csapdája. Az állam és a különböző nemzetiségek kapcsolatának elemzésekor a történészek politikai pártok által készített dokumentációt, közigazgatási vagy rendőrségi anyagokat, művészi alkotásokat stb. tanulmányoznak, ráadásul olyanokat, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a „kisebbségi ügyekhez”. A történelmi dokumentumokhoz való hűség azonban ebben az esetben intellektuális csapdahelyzetet eredményez, hiszen a szerzők nézőpontjával való azonosulásból fakadóan a történész szinte szentesíti az akkori etnikai konfliktusok közvetlen szemlélőinek egyéni hozzáállását.

A másik ok a történelmi kutatás politikai kontextusából adódik. A szovjet (és nem csak a szovjet) propaganda és történetírás szem-

pontjából a második köztársaság valóságának ukrán, belorusz és zsidó nemzeti mozgalmak vezéralakjainak elbeszélései alapján történő értelmezése kiváló eszköz volt arra, hogy hiteltelenné tegyék a két világháború közötti Lengyelországot, és egyben igazolják a Szovjetunió Lengyelországgal kapcsolatos politikáját 1939. szeptember 17. előtt és után. Ugyanakkor ukrán, belorusz, litván és egyes zsidó történészek szintén úgy hivatkoznak ezekre a dokumentumokra, mint pártatlan és megdönthetetlen bizonyítékokra a lengyel fél bűnösségét illetően. Egyes lengyel történészek azzal igyekeznek visszavágni, hogy szintén korabeli idézetekkel bizonygatják a nemzeti kisebbségek államellenes és terrorista tevékenységét. Mások úgy vélik, hogy Lengyelországnak fejet kell hajtania a kritika előtt és okulnia kell a saját múltjából.

A harmadik ok pedig az az ősi, de még ma is uralkodó nézet napjaink történészeinek körében, hogy az identitás nem más, mint meggyőződések és attitűdök stabil komplexuma, amely objektív összefüggésben áll az egyén egy meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozásával, és hogy az etnikai azonosulás az identitás összes többi alkotóeleme fölött áll. Így aztán a történészek hallgatólagosan tényként kezelik, hogy a nemzeti elit által kinyilvánított nézeteket az adott közösség összes többi „nemzetiség-tudatos” tagja is osztja. Ez azt eredményezi, hogy a történetírás tele van a nemzeti közösségeket egynemű, monolit csoportosulásként kezelő leírásokkal.

A konferenciaszervezők véleménye szerint azonban a „nemzet-központú” paradigma kimerítette kognitív potenciálját. Természetesen a végtelenségig lehetne folytatni az egymásra mutogatást és a személyes drámák kutatását, azonban ez a megközelítés nem vezethet el a második köztársaság társadalmi, politikai és kulturális életének mélyebb megértéséhez. A kutatási projekt résztvevői úgy gondolják, hogy a történészeknek figyelembe kellene venniük a társadalomtudományok eredményeit, amelyek az elmúlt évtizedekben megkérdőjelezték, hogy az egyén és a kollektíva identitása stabil, leírható és hierarchiába rendezhető nézetek és attitűdök együttese lenne. Szerintük az identitás az egyén és a csoport folyamatos párbeszédének folyamata a környező világgal, és különböző társadalmi helyzetekben és kontextusokban más és más tényező fogja meghatározni az identitást, amely lehet többek között az

etnikum, a nem, a generációs hovatarozás vagy egy helyi közösséghez való tartozás is.

A fent említett konferencia, amely húsz előadót vonultatott fel, némileg ellentmondásos eredményeket produkált. Az egyik meghatározó téma a zsidó közösség sorsa volt: a zsidóság jogi státusza a két világháború között, álláspontjuk a formálódó lengyel államot és a lengyel valóságot, mint olyat illetően, a cionista mozgalom, a zsidók életkörülményei és a többi etnikai csoporthoz fűződő viszonyuk. A dolgozatok másik jelentős része általános kérdésekkel foglalkozott, és közös kiindulópontjuk az etnikai/nemzeti személyazonosság volt a globális társadalmi valóságban belül. Összességében tehát óvatos optimizmussal kijelenthetjük, hogy habár a második köztársaság nemzeti kérdéseit illető kutatás paradigmájában nem történt változás, a gondolkodás jelenlegi iránya túlmutat a „nemzet-központú” nézőpontra, és ez érdekes eredményekhez vezethet. Ezen eredmények egy része szerepel abban a kötetben, amelyhez e cikk bevezetőül szolgál.

Pethő-Szirmai Judit

Svájc az első világháború korában. Új történeti perspektívák a svájci történetírásban

Schweizerische Zeitschrift für Geschichte 2013/3.

Svájc vezető történeti szakfolyóirata, a Schweizerische Zeitschrift für Geschichte (SZG) mai modern formájában 1951-től tárja a szakmai közönség elé a többnemzetiségű ország „össznemzeti” történetével kapcsolatos kutatási eredményeket. A Svájci Történelmi Társulat által kiadott, évente általában három-négy számmal megjelenő szakfolyóirat 2013. évi harmadik számát szentelte az első világháború korának és témájának. A tematikus szám bevezető írásában Roman Rossfeld, a Zürichi Egyetem Társadalom- és Gazdaságtörténeti Kutatóműhelyének munkatársa tekinti át az 1914–1918 közötti korszakra vonatkozóan a svájci történetírás hagyományait, valamint a centenárium alkalmából

felvázolja a lehetséges új történeti megközelítéseket, jövőbeli kutatási irányokat.¹ A bevezető áttekintés ismertetésén túl Daniel Marc Segesser, a Berni Egyetem Történeti Intézete munkatársának tanulmánya képezi még a jelen ismertetés hivatkozási bázisát, Segesser munkája ugyanis a globális történetírás törekvései jegyében Svájc és az első világháborúban résztvevő országok történetének transznacionális összefonódásaira kívánja ráirányítani a figyelmet.²

Azok számára, akik mélyebben szeretnének foglalkozni a témával, érdemes még megemlíteni, hogy a tematikus szám további munkái szorosan kapcsolódnak a friss kutatásokhoz.³ A svájci egyetemeken 2000 óta körülbelül ötven mester- és licenciátusmunka született Svájc 1914–1918 közötti történetéről. Tekintettel arra, hogy a mestermunkák kis hányada került továbbfejlesztésre, és jutott el a doktori disszertációk tudományos szintjéig, az SZG szerkesztősége fontosnak tartja, hogy azok a munkák, amelyek akár a Freiburgi, akár a Zürichi vagy Lausanne-i Egyetemeken sikeresen megvédésre kerültek, megfelelő figyelmet kapjanak a folyóiratban. Néhány olyan referátum is a tematikus szám részét képezi, amely a „Globális háború – totális háború? Transznacionális és összehasonlító történeti perspektívák Svájc az első világháborúban” címmel a 2013 februárjában tartott harmadik svájci történeti konferencián hangzott el Freiburgban.

Az első világháború centenáriumi évfordulója Európa-szerte számos emlékezeti és kutatási projektet hívott életre.⁴ Bár Svájc közvetlenül nem vett részt a 20. század „öskatasztrófájaként” számon tartott első világháborúban, a svájci történészek mégis úgy érvelnek, hogy a sokoldalú kölcsönhatások, a háborús nagyhatalmak svájci politikára

¹ Rossfeld, Roman: 1914–1918: Neue Zugänge zur Geschichte der Schweiz im Ersten Weltkrieg. Vorwort zum Themenschwerpunkt. In: SZG 63. (2013: 3.) 337–342.

² Segesser, Daniel Marc: Nicht kriegführend, aber doch Teil eines globalen Krieges. Perspektiven auf transnationale Verflechtungen der Schweiz im Ersten Weltkrieg. In: SZG 63. (2013: 3.) 364–381.

³ A történelem témakörben folyamatban lévő és már lezárt svájci felsőoktatási tudományos művekről tájékoztatást nyújt a www.sgg-ssh.ch/de/db_honlap.

⁴ www.centenaire.org/fr, www.firstworldstudies.org, www.erster-weltkrieg.clio-online.de, www.ersterweltkrieg.ch. pedagógiai igénnyel: www.europe14-18.eu.

és gazdaságra gyakorolt növekvő befolyása súlyos következményekkel járt az alpesi országra nézve. A formális semlegesség ellenére Svájc teljesen elvesztette külkereskedelmi szuverenitását azáltal, hogy mind a központi hatalmak, mind az antanthatalmak szigorúan ellenőrizték az ország kereskedelmi és hadi áruforgalmát. Az ellátási nehézségek pedig súlyos társadalmi konfliktusokat idéztek elő, mindez 1918 őszére országos sztrájkká növekedett. A háborúzó felek által körbezárt Svájc egyik legnehezebb politikai és társadalmi szakítópróbáját élte meg ebben a négy évben, a francia nyelvű Romandie és a német nyelvű Svájc között létező történeti törésvonal az ellentétes oldalon fegyverben álló Franciaország és Német Birodalom árnyékában tovább mélyült.

Rossfeld többek között arra is felhívta a figyelmet, hogy a svájci történetírás kronológiai hagyományai szerint a 20. századi történeti munkák többsége 1914-gyel végződik, vagy 1918-cal kezdődik. Az első világháború egyébként a 20. századi események rangsorában korábban nem élvezett prioritást, hosszú ideig egyértelműen a második világháború árnyékában folytak a történeti kutatások. Az a néhány publikáció, ami 1928–1930 között látott napvilágot, hosszú évtizedekig meghatározta és uralta a korszakkal kapcsolatos történeti narratívát – Svájc mint „sziget” és „egyedi eset” valamint a fegyveres semlegesség és a nemzeti összetartozás hangsúlyos kiemelése dominált.⁵ Az eseményeket követő ötven év elteltével megnyitott archívumok, az 1960-as években megélénkült gazdaság- és társadalomtörténeti érdeklődés eredményeképpen az 1970-es évekre megszülettek azok a mélyebb kutatásokon alapuló feldolgozások, amelyek úgy társadalmi, mint gazdasági vonatkozásokban már összetettebb, negatív és pozitív hatásokat, következményeket egyaránt megjelenítő történeti interpretációkat tettek le az asztalra, azonban továbbra is nemzeti látószögből közelítettek témájukhoz.⁶ Ugyanezt

⁵ *Ruchti, Jacob*: Geschichte der Schweiz während des Weltkrieges. Politisch, wirtschaftlich und kulturell I–II. Bern 1928–1930. és *Geering, Traugott*: Handel und Industrie der Schweiz unter dem Einfluss des Weltkrieges. (Monographien zur Darstellung der schweizerischen Kriegswirtschaft. Bd. 3.) Basel 1928.

⁶ *Gautschi, Willi*: Der Landesstreik 1918. Zürich 1968. és *Uö*: Dokumente zum Landesstreik. Zürich 1971., *Ochsenbein, Heinz*: Die verlorene Wirtschaftsfreiheit 1914–1918. Methoden ausländischer Wirtschaftskontrollen über die Schweiz. Bern 1971., *Luciri*,

a nemzeti megközelítést alkalmazta a tíz éve napvilágot látott Enzyklopädie Erster Weltkrieg című kiadvány svájci szócikkében Markus Pöhlmann is, aki a semlegesség problematikáját, a katonai mobilizálás és országvédelem kérdését, az importfüggőséget és a szociális ellentétek kiéleződésének folyamatát állította a középpontba.⁷

A globális történetírás képviselőinek legújabb törekvései jegyében megszapordtak az első világháború transznacionális történeti aspektusainak tanulmányozását fókuszba állító tanulmányok.⁸ Az olyan új kulcsszavak, mint *transnationale Verflechtungen/Verwerfungen*, *transnational entanglement* vagyis *nemzeteken átívelő összefonódások, kapcsolódási felületek* mentén építkező történeti kutatások inspiratív hatására Segesser munkája is kísérletet tesz a svájci történetírás revíziójára.⁹ Továbbra is kiemelt figyelmet kapnak a gazdasági háború egyetemes következményei és azok Svájcra gyakorolt hatásai. Mélyebb történeti elemzésekre hivatottak azok a nemzetközi összefonódások, amelyek a svájciak humanitárius elkötelezettsége és a nemzetközi jog aktív képviselője és védelme okán széles közismertségnek örvendenek. A szerző példaként említi a Nemzetközi Vöröskereszt és a hadifoglyok érdekeinek védelmére létrehozott nemzetközi szervezet tevékenységének történeti kutatását.

Pierre: Le Prix de la Neutralité. La Diplomatie secrète de la Suisse en 1914–1915 avec des documents d'archives inédits. Geneve 1976.

⁷ *Pöhlmann, Markus*: „Schweiz”. In: *Hirschfeld, Gerhard – Krumeich, Gerd – Renz, Irina* (hg.): Enzyklopädie Erster Weltkrieg. Paderborn 2004. 736.

⁸ Néhány európai tanulmány a téma kutatásának legújabb tendenciáival kapcsolatosan: *Meteling, Wencke*: Neue Forschungen zum Ersten Weltkrieg. Englisch- und französischsprachige Studien über Deutschland, Frankreich und Grossbritannien. In: *Geschichte und Gesellschaft* 37. (2011) 614–648., *Bauerkämper, Arnd – Julien, Elise* (hg.): Durchhalten! Krieg und Gesellschaft im Vergleich 1914–1918. Göttingen 2000., *Becker, Jean-Jacques – Krumeich, Gerd*: Der grosse Krieg. Deutschland und Frankreich im Ersten Weltkrieg 1914–1918. Essen 2010., *Überegger, Oswald* (hg.): Zwischen Nation und Region. Weltkriegsforschung im internationalen Vergleich. Ergebnisse und Perspektiven. Innsbruck 2004., *Hirschfeld, Gerhard*: Der Erste Weltkrieg in der deutschen und internationalen Geschichtsschreibung. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte* 29–30. (2004) 3–12.

⁹ E törekvésben fontos alapmunka még: *Kuhn, Konrad – Ziegler, Beatrice*: Dominantes Narrativ und drängende Forschungsfragen: Zur Geschichte der Schweiz im Ersten Weltkrieg. In: *Traverse Zeitschrift für Geschichte* 18. (2011) 3. szám

A nemzetközi szervezetekkel azonos fontosságot tulajdonít továbbá a történész azon befolyásos magánszemélyek tevékenységének, akik humanitárius területen és a nemzetközi jogsérelmek orvoslásánál kiemelkedő teljesítményt nyújtottak. Nem közömbös a svájci történetírás számára a külföldön, főleg a háborúzó felek országaiban élő svájciak sorsa, olyanoké, akik a semleges státuszú Svájc állampolgáraként a befogadó ország részéről akarva-akaratlanul jogsérelmet szenvedtek. Végül, de nem utolsó sorban a szerző a rendkívüli állapotok állami kezelésének tudományos feltárására is kihívást érez, hiszen bár országa semleges maradt, a háborúzó felekhez hasonlóan a berni szövetségi tanács is kérte és meg is kapta a kivételes helyzetben az ország irányításában elengedhetetlen, rendkívüli törvényhozási kompetenciákat és felhatalmazásokat. Az utóbbi téma transznacionális szempontú történeti feldolgozása Segesser szerint egyébként is az európai történetírás hiátusai, ebből következően a jövőbeli feladatai közé sorolható.

Ami az elkövetkező évek svájci kutatási projektjeit illeti, Roman Rossfeld két nagyszabású vállalkozásról tesz említést. Az egyik a Zürichi, Berni, Genfi és Luzerni Egyetemek összefogásával létrehozott Sinergia-projekt – elnevezése: *Svájc az első világháborúban. Egy kisállam transznacionális perspektívái egy totális háborúban* – hat disszertáció elkészítéséhez nyújt támogatást. Ezek a disszertációk felölelik a rendkívüli törvényi felhatalmazás, az élelmiszer-ellátási politika, a külgazdasági kapcsolatok, a humanitárius diplomácia, a migráció kérdését és a katonai jog és civil jog kölcsönhatásainak témáját.¹⁰ A másik projekt a Német Kutatói Közösség keretében egy nemzetközi kitekintésű online enciklopédia létrehozására irányul.¹¹

A globalizáció hosszú, évszázados folyamata a 20-21. század fordulóján egy expanzív szakaszban teljesedett ki. A második világháborút követő hidegháborús korszakban Svájc Nyugat és Kelet között hosszú ideig, sok tekintetben „szigetként” rögzült mind állampolgárai, mind pedig a külvilág számára. Jelenünk globalizációs hatásai a szigetkép

vonatkozásában is átgondolásra készítetik a felelős politikusokon, társadalomtudósokon, gazdasági szereplőkön túl a történészeket is, mindazonáltal feltételezhető, hogy a mélyen bevésődött történeti metafora még sokáig együtt fog élni az új megközelítésekkel. A korszakkal foglalkozó, időközben napvilágot látott, hiánypótló monográfiák egyike az ismert és elismert svájci modernkori történész, Georg Kreis tollából „*A bizonytalan védettség szigete. Svájc a háborús években 1914–1918.*” címmel ezt a kettőséget sejteti.

Gyarmati Enikő

¹⁰ www.fsw.uzh.ch/personenaz/lehrstuhl Tanner/forschungsprojekte/aktuell/schweizer-weltkrieg1.html.

¹¹ www.1914-1918-online.net

RESUME

Gergely ILLYÉS

Presidential Elections in Romania: Klaus Johannis and the „New Voters”

Since regime-change in Romania the country has held its seventh presidential election in 2014. The first round of elections held on November 2nd were inconclusive and none of the nominees were able to get an absolute majority of the votes. Thus it was necessary to hold a run-off election on November 16th. The electorate was surprised by the election of Klaus Johannis, whose victory resulted from the mobilization of „new voters.” These voters voiced their opposition to the establishment political elite by voting for the newcomer. The large turn-out was enhanced by the vote of the Romanian citizens living abroad as guest workers. Their participation was surrounded by controversy since in both the previous election and the current election their votes played a critical role in determining the winner. The victory of Klaus Johannis has had a nation-wide impact on Romanian politics. For Romanian parties it has become clear that they cannot go back to „business as usual.” They can appeal to the „new voters” only with a clear commitment to reform which aims at the common good of society.

Krisztián RÁKÓCZI

An Assessment of the County and Local Government Elections in Slovakia

Within one year Slovakia has held two local government elections: in November 2013 the county representative councils and the county presidents were elected and in November 2014 the local municipalities held their elections. In both these elections the governing Smer Party registered victory over the fragmented opposition of the right. In the competition for the support of the ethnic Hungarian voters the Magyar Közösség Pártja (Hungarian Community Party) proved to be more popular than the mixed Slovak-Hungarian Most-Híd Party.

Karolina DARCSI

Ukrainian Elections in 2014 and the Transcarpathian Hungarians

The year 2014 brought a “hybrid war”, territorial losses, economic downturn and many human casualties for Ukraine. In these extremely difficult and unstable conditions two early elections were held in the country. The presidential election took place in May, and the parliamentary elections were held in October. In the study the preliminaries and the results of the Ukrainian presidential and parliamentary elections are reviewed, putting a special emphasis on the situation and participation of the Transcarpathian Hungarians.

Dániel IVÁN

Devolution and Self-government

The main topic of this study is the presentation of devolution and its impact on the evolution of the municipal structure of the United Kingdom. The study’s primary goal – within the given circumstances – is to review the most important elements of local (self) governments. In relation to this, I researched local governments from the very beginning up to modern times. As the next step the paper presents the municipal structure of the United Kingdom in respect to regulations in force at present.

Orsolya PUTZ

The Role of Conceptual Metonymy in the Conceptualization of the Peace Treaty of Trianon

The paper hypothesizes that the alternative conceptualization of the peace treaty of Trianon is the consequence of conceptual metonymies. To prove this statement ten texts written by Hungarians from 1990 to 2010 are investigated with the aim of identifying and analysing conceptual metonymies. The metonymic expressions are treated not on their own, but within their context. The corpus is carefully selected regarding different discourse types, and different degree of subjective and objective way of conceptualization. The main finding of the study is that close connection exists among discourse types, the degree of subjective and objective ways of conceptualization and the application of conceptual metonymies. The more an author conceptualizes the peace treaty of Trianon in an objective way, prototypically the better the likelihood is that the utterance belongs to academic discourse and the author applies PART FOR PART conceptual metonymies. If the writer conceptualizes the peace treaty of Trianon in a subjective way, prototypically the text belongs to social-political discourse with not only PART FOR PART but also with PART FOR WHOLE conceptual metonymies in it.

Anikó NOVÁK

Peeking into the Drawers of Granny’s Cupboard. Museum Theoretical Approximation to Ottó Tolnai’s Artwork

Literature and museums are connected by many threads. Aside from literary texts with the museum as their topic and museums that introduce literature the museological-theoretical approach to literature and the literary-theoretical approach to museums are both equally productive. The study’s aim is to present a new approach to Ottó Tolnai’s artwork that places collecting and museology at its centre. In my opinion this approach fits in with and extends from the inner-logic of the Tolnai-texts. Collecting and taking inventories are defining acts in the author’s texts and can be found both as themes and as text-organizing procedures. The Hungarian author in Vojvodina builds his textual *Wunderkammer*, which is the place of joy in playful creation, and one of the most important elements of this universe is granny’s cupboard.

A szemle rovat forrásai

Acta Poloniae Historica (Lengyelország)

Akadémia Kiadó (Magyarország)

Dialóg Campus Kiadó (Magyarország)

Ethnic and Racial Studies (Egyesült Királyság)

Journal of European Integration (Egyesült Királyság)

Fórum Kisebbségkutató Intézet (Szlovákia)

Glasnik Slovenskega Etnografskega Muzeja (Szlovénia)

Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe (Németország)

Nationalities Papers (Egyesült Királyság)

Schweizerische Zeitschrift für Geschichte (Svájc)

Zeitschrift für Ostmitteleuropa – Forschung (Németország)

SZÁMUNK SZERZŐI

DARCSI Karolina

Politológus, kutató, Lehoczky Tivadar Intézet, tanár, II. Rákóczi
Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

ILLYÉS Gergely

Politológus, külső munkatárs, Nemzetpolitikai Kutatóintézet

IVÁN Dániel

Egyetemi tanársegéd, NKE Közigazgatás-tudományi Kar,
Európai és Összehasonlító Közjogi Tanszék

NOVÁK Anikó

Egyetemi docens, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszak

PUTZ Orsolya

PhD hallgató, ELTE, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Kulturális
nyelvészet program

RÁKÓCZI Krisztián

Politológus, doktorandusz, PPKE Politikaelméleti Doktori
Iskola, kutató, Nemzetpolitikai Kutatóintézet

Pro Minoritate 2014. tél

Vatikán – *Ostpolitik*, konkordátum, nemzeti kisebbségek

Marchut Réka: A román konkordátum a magyar diplomáciában (1920–1929)

Hatos Pál: Keleti politika – nyugati gyökerek. A vatikáni *Ostpolitik* kulturális kontextusa

Vjekoslav Perica: A Madonna Hercegovinában. A vallási csodától Bosznia-Hercegovina felosztásáig

Érszegi Márk Aurél: Nemzet, haza, kisebbségek II. János Pál tanításában

Politikai rendőrség az '50-60-as évek erdélyi egyházi életben

Denisa Bodeanu: A Gyulafehérvári Egyházmegye papságának közhangulata Márton Áron püspök kiszabadítását (1955. január) követően

Jánosi Csongor: Püspökválasztások a Kolozsvári és a Nagyvárad Református Egyház-kerületekben az 1960-as években

Vallás – oktatás – politika

Grósz András: A magyarországi német iskolaügy és a katolikus főpapok a Bethlen-kormány idején

Pál János: Unitárius vallásoktatás a romániai államszocializmus első két évtizedében (1945–1965)

A vasfüggöny lebontása után

Varga Attila: A román alkotmányos demokrácia eltelt huszonöt éve. Észrevételek a politikai rendszer kialakulásáról és változásairól

Kutatóúton

„Sosem a különböző vélemények, hanem a források által közvetített információk között próbálok egyensúlyozni“ – Simon Attilával Filep Tamás Gusztáv beszélget

Szemle

Gonda S. László: Amit a Vatikánról tudni érdemes

Érszegi Márk Aurél: *Pápa – Szentszék – Vatikán*, Szent István Társulat, Budapest, 2014

Molnár Anita – Séra Magdolna: Nem csak nyelvpolitikusoknak

Cserniczkó István: *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2013

Nagy Noémi: Autonómiák Európában: megoldások és kihívások

Zoltán Kántor (ed.): *Autonomies in Europe: Solutions and Challenges*, L'Harmattan, Budapest, 2014

Abstract

Számunk szerzői